

SAMEDIGGI

SAMEDIGGE

SAEMIEDIGKIE

SAMETINGET

ČOAHKKINGIRJI 3/91

SIDE 1

Áigi : čakčamánu 17. 1991, dii.09.00 - 12.00 / dii.15.00 - 18.00
čakčamánu 19. 1991, dii.09.00 - 12.15 / dii.15.00 - 18.00
čakčamánu 20. 1991, dii.09.00 - 12.00

Báiki : Samelandssentret, Kárášjohka

Áirasat:

1. Olav M. Dikkanen	21. Mary Mikalsen
2. Magnhild Mathisen	22. Nils Jernsletten
3. Inger K. Juuso	23. Aage Pedersen
4. Johan Jernsletten	24. Esther Fjellheim
5. Ingrid Smuk Rollstad	25. Olav Andersen
6. Jon V. Aslaksen	26. Haldis Thommassen
7. Hans Guttorm	27. Inger-Ann Fosli
8. John H. Eira	28. Oddvin Storelv
9. Egil Olli	29. Ivar M. Simonsen
10. Ole H. Magga	30. Inger A. Johansen
11. Mathis M. Sara	31. Lennart Mikkelsen
12. Mikkel A. Gaup	32. Ante Eriksen
13. Alf E. Nystad	33. Ing-Lill Pavall
14. Josef Vedhugnes	34. Ella Holm Bull
15. Peder Mathisen	35. John Nordfjell
16. Svein H. Bårdsen	36. Jarle Jonassen
17. Ruth Rye Josefsen	37. Máret Guhttor
18. Mimmi Bæivi	38. Ingrid Wernberg
19. Eilif O. Larsen	39. Johan M. Sara
20. Lars Nilsen	

Virgelobi ohcamat almmuhuvvojedje ja juolluduvvojedje čuovvovaš áirasiidda:

- nu. 3: Inger Juuso
- nu. 5: Ingrid S. Rollstad
- nu. 6: Jon V. Aslaksen
- nu. 8: John H. Eira
- nu. 14: Josef Vedhugnes
- nu. 29: Ivar M. Simonsen
- nu. 31: Lennart Mikkelsen

Áirasa nu. 3 sadjásaš áirras: Øystein Ballari manai sadjásis čakčamánu 18. b. 1991 seminára áigge.

Áirasa nu. 5 sadjásaš áirras: Ivar Hansen manai sadjásis.

Áirasa nu. 6 sadjásaš áirras: Magnar Helander manai sadjásis.

SAMEDIGGI	SAMEDIGGE	SAEMIEDIGKIE	SAMETINGET
	ČOAHKKINGIRJI	3/91	SIIDU 2

Áirasa nu. 8 sadjásaš áirras: Ragnhild Nystad manai sadjásis.
 Áirasa nu. 14 sadjásaš áirras: Máddja R. Nilljut
 gohččojun, muhto ii sáhtán boahtit.
 Áirasa nu. 29 sadjásaš áirras: Roger Pedersen gohččojun, muhto
 ii boahán.
 Áirasa nu. 31 sadjásaš áirras: Hugo Kalstad manai sadjásis.

Áirasii Peder Mathisen juolluduvvui virgelohpi čakčamánu 19. b.
 1991; dii. 13.00 ja olles loahppa čoahkkimii.
 Áirasii Jarle Jonassen juolluduvvui virgelohpi čakčamánu 19. b.
 1991, dii. 14.30 ja olles loahppa čoahkkimii.
 Áirasii Øystein Ballari juolluduvvui virgelohpi čakčamánu 19. ja
 20. b. 1991.

Áššelistu:

- ÁŠŠI 20/91 ČOAHKKIMA VUOĐUDEAPMI
 - NAMMAČUORVUN, VIRGELOBIT/ GOHČČUJUN VÁRRELAHTUT
 - GOHČČUMA JA ÁŠŠELISTTU DOHKKEHEAPMI
- ÁŠŠI 21/91 SÁMEDIGGERÁĐI ČILGEHUS DOAIMMAS BIRRRRA DÁS MAIDDÁI
 REFERÁHTA ÁŠŠIT
- ÁSSI 22/91 OĐDA ÁŠŠIID DIEĐIHEAPMI
- ÁŠŠI 23/91 ALSTADHEIMLÁVDEGOTTI ÁRVALUS NAČ 1991:2A, B, C,
 NORGGA EANADOALLOPOLITIHKKA
- ÁŠŠI 24/91 SÁMI DÁTABAŅKU - OKTAVUOHTA SÁMI GIELLARÁĐĐÁI -
 GIELLARÁĐI KÁNTURLANJAID MEARRIDEAPMI
- ÁŠŠI 25/91 SÁMEDIKKI VÁLGANJUOLGGADUSAT - GUORAHALLAN ČÁLUS
- ÁŠŠI 26/91 FUOĐDOLÁGA RIEVDADUSAT - GULASKUDDAN
- ÁŠŠI 27/91 NORLÁNDDA FYLKAPLÁNA 1992-1995
- ÁŠŠI 28/91 FINNMÁRKKU FYLKAPLÁNA 1992-1995
- ÁŠŠI 29/91 TROMSSA FYLKAPLÁNA 1992-1995
- ÁŠŠI 30/91 GUOLÁSTUSEALÁHUSA STRUKTUVRA- JA
 REGULERENPOLITIHKKA
- ÁŠŠI 31/91 EARÁ VEJOLAŠ ORGANISEREN VUOGIT STATENS SKOGER -
 GULASKUDDAN

ÁŠŠI 20/91 ČOAHKKIMA VUOĐDUDEAPMI

Čoahkkinjođihangoddi Mimmi Bæivi bokte rabai čoahkkima.

a) Gohččuma dohkkeheapmi

Mearrádus: Gohččun 23.08.91 ovttajienalaččat dohkkehuvvon.

b) Áššelisttu dohkkeheapmi

Mearrádus: Áššelistu mi čuovui gohččuma dohkkehuvvui ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 21/91 SÁMEDIGGERÁĐI ČILGEHUS DOAIMMAS BIRRA DÁS MAIDDÁI REFERÁHTÁ ÁŠŠIT

Sámediggeráđi presideanta Ole Henrik Magga čilgii ráđi doaimma birra. Ráđi čilgehus lei dieđáhussan.

ÁŠŠI 22/91 OĐĐA ÁŠŠIID ALMMUHEAPMI

Čuovvovaš ođđa áššit ovddiduvvojedje:

1) Nils Jernsletten: Divvut Sámedikki bargoortnega.

2) Aage Pedersen: Fagerfjell guovlu boazodoallo guovlun.

Čuovvovaš mearriduvvui ođđa áššiid almmuheami áššis:

1) Čoahkkinjođihangoddi rávve ollesčoahkkima sáddet ášši Sámediggeráđđái meannudeapmái.

Ovttajienalaččat dohkkehuvvon.

2) Čoahkkinjođihangoddi rávve ollesčoahkkima sáddet ášši Sámediggeráđđái meannudeapmái.

Ovttajienalaččat dohkkehuvvon.

ÁŠŠI 23/91 ALSTADHEIMLÁVDEGOTTI ÁRVALUS NAČ 1991: 2A, B, C -
NOROGGA EANADOALLOPOLITIHKKA

I ÁŠŠEBÁHPIRAT:

- Reivve 08.04. 1991 Eanadoalodepartementtas, gulaskuddančálus Alstadheim lávdegotti evttohusa birra.
- NAČ 1991: 2(A,B,C) - NOROGGA EANADOALLOPOLITIHKKA
Hámit, mihttomearit ja váikkuhan-
gaskaoamit
- Sámedikki lávdegotti evttohus 13.08.91 gulaskuddancealkámuššii

II ÁRVALUS

Ealáhusa-, luonddu- ja birrasa váldolávdegoddi ovddidii čuovvovaš árvalusa áššejođiheaddji Eilif O. Larsen bokte:

ALSTADHEIMLÁVDEGOTTI ÁRVALUS NAČ 1991: 2A, B, C -
NOROGGA EANADOALLOPOLITIHKKA

Lávdegotti árvalus:

1. OPPALAŠ OVDÁNEAMI DOVDOMEARKKAT EANADOALUS SÁMI
ÁSSANGUOVLLUIN

Okta daid deháleamos hástalusain sámi servodagas lea doalahit ássama ja bargosajiid sámi ássanguovlluin. Dasa lassin leat stuorra hástalusat sihkkarastit árbevirolaš sámi ealáhusaid, giela ja kultuvrra.

Sámi ealáhusat leat árbevirolaččat geavahan luondduriggodagaid mat dávistit ekologálaččat nana ovdáneampái. Eanadoallu lea okta daid deháleamos ealáhusain ollu sámi ássanguovlluin ja dehálaš sámegiela ja kultuvrra guoddi.

Viehka ollu ekonomálaš váikkuhangaskaoamit leat biddjon ávkin eanadollui márginala eanadoalloguovlluin, ea. ea sámi ássanguovlluin. Liikká lea ollu doalut heitojuvvon sullii guokte golmma doalus leat heitojuvvon 1969 rájes odnáš rádjái.

Dehálaš eanadoalo dovdomearka Norggas, ja erenoamážit sámi ássanguovlluin, lea ahte leat relatiivalaččat ollu smávvaldoalut. 70-logus dáhpáhuvai stuorra struktuvráliseren eanadoalus sámi ássanguovlluin. Bajáshuksemat mat ledje viehka viidá, bures duppalasttii ja golmmageardái stuorui produkšuvdna. Čielga ulbmil lea leamaš go doaibmi doaluid lohku lea leamaš njiedjamin garrasit, de lea leamaš dássidit goarŋkumin produkšuvdnasturrodat.

Go lei uhccán válljenmunni bargosajiin eanadoalus de viiddi-
dedje doaluid garrasit. Dát guoská erenoamážit mielke-
produkšuvdna doaluide. Ea. ea lea mielkeprodukšuvdna doaluid
gaskamearálaš sturrodát Finnmárkkus ollu stuorát go maid riikka
gaskamearri lea dál.

Huksemaat dáhpáhuvve áiggis goas inflašuvdna njiejai ja
realreantu goarknui. Dađistaga šattai mielkki ja bierggu liige-
produkšuvdna riikkadásis. Dat mielddisbuvttii dan ahte mielkái
biddjojuvvui produkšuvdnamearri ja biergohattit njidje. Ollu
doalut ožžo ekonomálaš váttisvuođaid. Biddjojuvvojedje johtui
almmolaš váikkuhusgaskaoamit, sierra lassi-háhkanloatna bođii
(1984) "gádjun" dihtii huksejeaddji doaluid badjel dan
vuosttamuš vuoru manná huksema álggaheami, dát buoridii ollu
doaluid ekonomálaš dili sin ekonomálaš váttisvuođaid siste.
Dát sierra lassi-háhkanloanat ledje reanttu- ja oassemávssu haga
vihtta jagi. Ollu čájeha ahte go dál doalut leat álgán máksit
ruovttoluotta velggiideaset leat ollus fas ožžon ekonomálaš
váttisvuođaid.

Sirdin árbevirolaš eanadoalus ođđaáigásaš eanadollui dáhpá-
huvai sámi ássanguovlluin manná go eará sajiin riikkas. Dát
nuppástuhtii garrasit ássan- ja eallinvuogi dáid guovlluin.
Mangga láhkái sáhtta dadjat ahte eanadoallu sámi guovlluin
ádjánii logi jagi ovdánit smávva iešbirgejeaddji doaluin
stuorra gávpe-eanadoallun. Proseassa mii eará sajiin riikkas lea
dáhpáhuvvan mangga buolvva badjel.

Eanadoallu sámi ássanguovlluin sáhtta groavvát juogaduvvot
produkšuvdnalaččat mielkeprodukšuvdnajoavkun buoremus
eanadoaloguovlluin ja sávza/gáica joavkun vuotna- ja
sulloguovlluin.

Oassi dietnasis mii bohtá eanadoalu lassiealáhusain dál lea
heajumus eanadoalloguovlluin sámi ássanguovlluin go
buohtastahttit riikkadásiin. Dát ii leat álggage buorre jos
ulbmiliin šaddá dat ahte jos eará bargosajit eai ovdánahtto
geahpána ássiid lohku, ja nu maiddá vuođdu ávkin atnit báikki
eanadoalloriggodagaid.

Guovlluin gos leat buoret eará bargovejolašvuođat fas doalahuvvo
ássan ja nu maiddá joatkevaččat doalahuvvo eanadoalldoaibma
váikko vel bargovejolašvuođat eanadoalus válđoáššálaččat
njidjet.

Sámi ássanguovlluin lea doaibmi doaluid lohku garrasit njiedjan
dan geažil go árbevirolaš lassiealáhusat (guolásteapmi,
bivdu, duodji jnv.) leat garrasit geahpánan, ja go lea leamaš
ráddjijuvvon vejolašvuohta lasihit dán eanadoalu viiddideami
bokte. Ealáhusheiveheapmi sámi ássanguovlluin lea vuođduuvvon
smávva doaluid bokte gos eanadoallu dávjá doaibmá ovttas eará
ealáhusaiguin.

Guovlluin gos unnimusat leat heaitán doaluid lea lotnolas-ealáhusaid lohku lassánán riikadásis. Erenoamážit guoská dát guovlluide mat leat birra guovddáš bargomárkanguovddáša. Nuppiin sániin daddjon lea oktavuoha gaskal bissovaš doallologu ja lotnolasealáhus vejolašvuođaid gaskka. Go nannoseabbot bidjat doibmii lotnolasdoaluid sáhttit dalle ná sihkkarastit eanadoalu bissovašvuođa sámi guovlluin.

Dán lágan ealáhusovdáneami gávdnat sámi ássanguovlluin mat geavahit luondduriggodagaid buhtalagaid, dát lea dagahan ahte lea biddjon johtui sierra geahččalanprošeakta mii galgá nannet ja suodjalit dán ealáhusstruktuvrra. Sin áddejumi bokte geat barget lotnolasealáhusain de lea leamaš heajumus ovdáneapmi dietnasa hárrái ja leat heajumusat beassan ávkki atnit daid šiehtadusortnegiin mat leat leamaš vuođđun geahččalanprošektii.

Ovdáneapmi mas lea lassánan spesialiseren ja rievdamat ovtta bealát doaibma guvlui ealáhusas lea čuohcán garrasit lotnolasealáhusheiveheapmái sámi ássanguovlluin. Dát ovdáneapmi ii soaba dainna váldopolitihkain mii manná lea dohkkehuvvon guoskat sámi álbmogii. Norgga stáhtas lea riektigeatnegasvuohta, Norgga vuođđolága ja internášunalalaš riektinjuolggadusaid bokte, addit sámi álbmogii duođalaš vejolašvuođaid ovddidit ja sihkkarastit iežaset kultuvrra. Dát sisttisdoallá maid máterialalaš kulturvuođu gáhttema. Ovdáneapmi eanadoalus daid manimus jagiid ii heive oktii dainna almmolaččat mearriduvvon politihkain mii galgá guoskat sámi álbmogii.

2. EANADOALOPOLITIHKKA MIHTTOMEARRIT

Sámediggi doarju dan mihttomearrestruktuvrra maid Alstadheimmalávdegoddi lea evttohan mas borramušgálvvu-sihkkarvuohta lea bajit dási mihttomearrin, ja gos eará mihttomearit leat:

- borramušgálvvu-gárvehusa mihttomearri
- birrasa- ja veahkkeváriid gáhtten mihttomearri
- háddjijuvvon ássama mihttomearri
- ovttaadássašvuođa mihttomearri
- dietnasa mihttomearri

Sámediggi áigu deattuhit ahte maiddái uhccitálbmot rievttálaš bealit eanadoaluealáhusas, sámiássan guovlluin, fertijit vuhtiiváldot go loahpaláš sisdoallu daid ovttaskas mihttomeriid vuolde galgá mearriduvvot. Sámediggi čujuha čielggadussii maid professor ja allariektijustituarius Carsten Smith lea dahkan guolasteami hárrái mii lea materialistalaš vuođđu sámi kultuvrii, ja áigu čujuhit ahte eanadoallu galgá árvvoštallot seamma vuogi mielde. Sámediggi oaivvilda ahte ferte leat uhccimus gáibáduš ahte vuođđojurdagat Carsten Smitha čielggadusas galget gustot maiddái eanadoalus ovdal go stáhta rievdata eanadoalopolitihka, maid Alstadheimmalávdegoddi lea ovddidan.

Borramušgálvvu-dustehusa mihttomearri

Sámediggi oaidná hirbmat dehálažžan ahte dát mihttomearri lea ožžon viiddiduvvon sisdoalu. Erenoamáš dehálaš lea heivehit dán dustehusa dan ektui maid ekologalaš bárttiid lassánan várra buktá. Sámi álbmot bođii juo Tsjernobyl-lihkohisvuođa bokte vásihit ahte biraslihkohisvuođat mat dáhpáhuvet guhkin eret váikkuhit ealáhusvuođui.

Áigut dán oktavuođas maiddá deattuhit ahte Norggas, gos leat guhkes gaskkat ja váttis johtolat oktavuođa dilli, lea dehálaš ahte eat dušše jurddaš nášuvdnalaččat go lea sáhka borramušgálvvu dustehusas. Boahhteáigges fertet maiddá rahčat ja ain doalahit borramušgálvvu-dustehusa mii sihkkarastá guovlulaš iešbirgejumi. Sámi ássanguovlluide lea regionálalaš iešbirgejupmi ja borramušgálvvu sihkkarvuohta dehállaš momeantan. Dát ferte sisttisdoallat sihkkarastima maiddá dasa mii guoská sámi lotnolasealáhus heiveheapmái mii lea vuođđun ássamii ja árbevirolaš ealáhusstruktuvrii.

Sámediggi čujuha maiddá kap. 26.3.9is Alstadheimmačielggadusas "Erenoamáš doaimmat biddjojuvvon eanadoalloproduksuvnna várás DavviNorggas", sitáhta:

"Dustehusvuođa sivaid geažil berre erenoamážit bidjat fuopmášumi dan dillái mii Davvi-Norggas lea mii guoská borramušgálvvu geavaheami. Dát gáibida sierra doaimmaid biddjot eanadoalloproduksuvnna várás riikaoasis,---

Dán vuođul evttoha lávdegoddi ahte berrejit čielggađuvvot lagabuidda makkár sierra doaimmat berrešedje biddjot johtui Davvi-Norggas mii guoská sihkkarastit borramušgeavaheami".

Sámediggi oaivvilda ahte jos Sámi ássan-guovlluin guhkkit áigge vuollái galgá sihkkarastot borramušdustehus, de ferte Sámi guovlluide eanadoallu produseret borramuša. Jos mis lea iežamet bistevaš eanadoalloproduksuvdna de dasa lassin sáhttit doalahit máhtolašvuođa, eallimáateriala ja eanaresurššaid mat sáhttet suodjalit guhkes áigái borramuš oazžuma.

Biras- ja ressuršagáhttema mihttomearit

Sámediggi oaivvilda ahte borramušgálvvuid produkšuvdna ferte nu guhkkás go vejolaš huksejuvvot báikkálaš ja iešbirgenođasmahttin riggodagaid ala. Nana eanadoallopoltihkka ferte huksejuvvot nu ahte guhkkit áiggi vuollái suodjaluvvo produkšuvdnavuodđu ja dohkálaččat geavahuvvojit riggodagat dan sadjái go hukset dan oanehisáiggi ekonomálaš vuoittu ala.

Birrasa ja ressuršagáhttema mihttomearri sisttisdoallá ahte váikkuhan-gaskaoamit mat biddjojot addet dakkár bohtosa ahte "bistevaš produkšuvdna juhkkovvot doarvái stuorra viidodagaide/arealaide ja vuođđuduvvo dasa ahte báikkálaš návccat atnojit", nugo lávdegoddi dadjá kápihtalis 11.7.

Sámediggi oaivvilda ahte dát ferte mearkkašit dan ahte eanadoallu sámi ássanguovlluin beassa uhccimusat doalahit iežas dálá produkšuvdna, mii sáhtá ráhkadit vuođu dasa ahte bures sáhttit geavahit ávkin viidodagaid. Dán oktavuođas oaivvilda Sámediggi leat mearkkašahttin veara ahte eanadoallu sámi guovlluin hirbmat uhcán geavaha mirkkuid. Eanadoallu sámi ássanguovlluin ii baljo bilit namahan veara luonddu. Otná dilis gos eiseváldit ja opiniovuodna gáibidit doaimmaid luonddu billisteami vuostá mat bohtet eanadoalu ovdáneami mielde, de ii berre joatkit loaktit dan eanadoalu Norggas mii unnimusat nuoskkida luonddu.

Sámediggi dáhttu deattuhit lávdegotti cealkámušaid 5.2 čuoggá vuolde čeahkkáigeasu hárrái ahte:

- Eanadoallu galgá váikkuhit gáhttet ja buoredit luoddubirrasa ja kultureatnama. Dát addá birasburiid (loaktima, rekreašuvnna, iešdovddu, árbeviera) olles álbmogii.
- Produkšuvdna iešguđetge guovlluin riikkas galgá heivehuvvot regionalalaš girjáivuhtii mii vuhtii váldá luonddu rašisvuođa nuoskkideami, ekosystemaid eallineavttuid, luonddu iešvuođa, historjjálaš ja kultuvrralaš árvvu ektui.

Sámi álbmogii lea ealli báikkálaš servodat váldoáššálaš eaktun doalahit kultuvrra ovdanbuktin vugiid. Eanadoallu lea okta daid vuođđoealáhusain mii lea ráhkadan dan deháleapmos máterialistalaš vuođu ássamii buot sámiid ássan guovlluin.

Gálget biddjot johtui eambo doaimmat mat gáhttejit eatnamiid boahtteáiggi eanadoalloprodukšuvnnas. Ja ferte eambo go dán rádjái váldit vuhtii vuođđoealáhusaid dárbbuid go lea átnu viiddidit eará doaimmaid.

Háddjijun ássama mihttomearit

Mii guoská háddjijun ássama mihttomearrái dáhttu Sámediggi čujuhit kápihttal 12.3.5ii Čielggadusa čeahkkáigeasus, sitáhta:

"Eanadoalu deháleapmos guovllupolitihkkálaš rolla lea ahte ealáhusa valdoáššálaš mearkkašupmi lea doalahit ássama gielddain gos eanadoallu lea deháleamos ealáhusvuođđun (ovttabealálaš eanadoallogielddat), dahje oppalaččat guovlluin gos olbmot ássat bieđggi. Dáid guovlluin lea eanadoallu váldoeaktun ássamii.

Go leat guorahallan guovlluid ovdánahttin dovdomearkkaid oppalaččat, ja erenoamážit eanadoalus, de deattuhuvvo lávdegotti árvvoštallama mielde ahte eanadoallu ealáhussan lea guovddáš vuođđun dálá ássanminstaris..---"

Sámediggi áigu dán oktavuođas čujuhit ahte guovddáš eaktun gáhttet ja ovddidit sámi kultuvrra, lea justa ahte doalahit sámiid ássama báikkálaš sámi servodagain. Bissovaš ássan dáid báikkálašservodagain lea čadnon garrasit eanadollui, mat stuorrát váikkuhit nubbi nubbái bargosajiid ektui.

Eanadoallo guovllupolitihkkálaš rolla lea oanehaččat daddjon huksejuvvon dán 4 čuoggá vuođul nugo bohtet ovdan Alstadheimmalávdegotti cealkámusaš kápihtal 12.3.3 "Eanadoalu guovllupolitihkkálaš mearkkašupmi."

Bargosajit ja ássan leat čadnon:

1. Eanadoallugálvvuid vuođđoprodukšuvdnii..
2. Gálvvuid viidásot ráhkadeapmái ja gálvvu gávppašeapmái, bálvalusaide jna. mat leat čadnon produkšuvdnii.
3. Ámmáhii dahje ealáhussii mat jođihuvvojit lotnolassii eanadoaluin.
4. Eará váikkuhusat ollislaš eanadoallodoaimmas ealáhusaide mat leat čadnon produkšuvdnii.

Sámediggi áigu deattuhit ahte sámi ássanguovlluin fertejit buot gielddat gehččojuvvot "boaittibealgielddan" norgga oktavuođas, ja viehka mánga gieldda gehččojuvvojit "dušše eanadoallogielddan", nu ahte eanadoallu lea guovddášis deavdimin háddjijun ássama mihttomeari. Sámepolitihkkálaš oktavuođas lea maiddái dehálaš deattuhit ahte diet seamma gielddat leat "guovddášat sámi ássanguovlluin". Dát oaivvilda ahte viehka ollu eanadoallo gielddain sámi ássanguovlluin leat sápmelaččat eanetlogus dan álbmogis, ja daid gielddain orrot stuorra oassi sámiin sin ollislaš logu ektui.

Alstadheimlávdegotti evttohus kap. 12.2.2 "Guovlulaš ovdáneapmi eanadoalus" čájeha, sitáhta:

"Iskkademiin čájehuvvo ahte Davvi- Norggas unnod bargosajit veahá"

Mii guoská guovllu bargosaji juohkáseapmái ovttaskas eanadoalloprodukšuvnnain daddjojuvvo seammá ossehusas:

"Dát oppalaš geahččastat čájeha man stuorra guovllupolitihkkálaš mearkkašupmi leat mielkeprodukšuvnnas ja sávzadoalus."

Sámediggi oaivvilda ahte jos gálgá doalahit "háddjijun ássama mihttomeari" ferte eanadoallu sámi guovlluin oažžut rápmáevttuid nugo importagáhttema, produkšuvdna mihttomeari, bálkávejolašvuođaid ja sosiálalaš dili mii dahká eanadoalloprodukšuvnna geasuheaddjín.

Sámi kultuvra ja dan mátrialaláš vuođđu lea heajos dilis. Rievdadusat eanadoallopolitihkás váikkuhit funet ássamii ja bargosajiide sámi guovlluin, de sáhtta sivahit stáhta go ii fuolat iežas geatnegasvuođa sihkkarastit matrilalaláš vuođu kultuvrras doalahit ja ovddidit sámi kultuvrra.

Eanadoallu sámi guovlluin lea stuorra fáktuvra mii gáhtte ássama ja bargosajiid. Erenoamážit guoská dat vuotna- ja siseatnan-guovlluide. Dáppe gávdnat sámi álbmoga mii lea sealluhan buoremusat sámi giela, kultuvrra ja servodateallima. Dan dihtii lea dárbbášlaš gáhttet mátrialaláš vuođu boahhteáiggi ássamii dáid guovlluin, mii lea ovttá dásis dainna almmolaččat mearri-duvnon politihkain mii galgá gustot sámi álbmogii. Geahča vuođđolága ja internášuvnálaš riektenjuolggadusaid mat mearridit ahte stáhtas lea geatnegasvuohta láchit dilálášvuođa nu ahte lea vejolaš nannet ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima.

Stuorra osiin sámi ássanguovlluin lea alla bargguhisvuohta ja uhcán dahje ii oppa leatge válljenmunni bargosajiid ektui daidda geat barget eanadoaluin. Sámedikki áddejumi mielde leat uhcán mearkkat mat čujuhit dan guvlui ahte oppalaš bargomárkandilli alla bargguhisvuođain sáhtta buorránit daid lagamus jagiid. Dan dihtii ii leat servodatekonomálaččat gánnáhahtti sirdit olbmuid eanadoalus eará ealáhusaide, go eai gávdno dakkár bargosajit gosa manná. Válljenmunni eanadollui šaddá dalle bargguhisvuohta. Sámedikki áddejumi mielde mávssašii danin uhcán nannet borramušsihkkarvuođa stábiliserema bokte dahje lasihit bargosajiid eanadoalus.

Ollu sámi ássanguovlluin lea jukson rádjá gos ii gierdda eambo vuolidit eandoalloprodukšuvna almmá ahte šaddá váttisin doalahit iešbirgejeaddji eanadoallobirrasa, ja doalahit daid dárbbášlaš bálvalusdoaimmaid mat leat rehkenaston eanadoallo-ealáhusa várás guovllus.

Manná soađi eanadoallostrategiija lei ovddidit gánnáhahtti bearašdoalu ja lágidit gordneprodukšuvna daid buoremus eanadoalloguovlluide vai guovllueanadoallu sáhtii čáđahit šibitdoalloprodukšuvna.

Dat strategiija lea váikkuhan guovlluid doalloheaittihan juohkáseapmái ja doallostruktuvrii. Guovluláš juohkáseami ii sáhtte geahččat sierra lotnolasealahusaid rievdadusaid viidodagas. Dás čájeha státtistihkka ahte lea uhcimusat botnái mannan doallolohku ja eanemusat gorknon lotnolasealahusaid lassáneapmi guovddáš Østlánddaguvlluin. Davvi Norggas lea dilli nuppe láchái. (Gáldu NAČ 1988:42 "Lotnolasealahusat sámi ássanguovlluin.")

Riddoguovlluin gos guollebivdu lei váldo dienasgáldu, ja eanadoallu lei iešbirgejeaddji mielkki, bierggu ja ullu dáfus, dat eanadoallu báljo ii gávdno šat sámi ássanguovlluin. Specialiseren ja ođasmahttin eanadoalus ja guolástemis lea dolvon dasa ahte ruhtaekonomiija vuittii luonddudállodoalu badjel.

Loatna- ja doarjjaortnegiid kanaliseren čuovui dán ovdáneami.

Skiervvá gielddas ii leat odne álggagē mielkeprodukšuvdna. Dat áidná mii lea báhcán vel eanadoalus dán gielddas lea veahá sávzadoallu ja stuorrašibit biergoprodukšuvdna. Dan seammalágan ovdáneami oaidnit buot daid eará riddogielddain dán guovllus. Eanadoallu lea čoahkkanan báikkiide birra legiid ja vuonaid.

Finnmárkkus lea ovdamearkkadihtii eanadoallu čoahkkanan Máтта-Várjjat, Deanu, Kárášjoga, Poršanggu ja Álaheaju gielddaide. Muhto gávdnojit ain ovttabealát eanadoallo báikkit earáge gielddain siseatnama- ja vuotnaguovlluin.

Sámediggi čujuha maid dasa ahte jos váldoulbmil guovllu- ja boaittobealguovllupolitihkas lea doalahit dálá ássanvuogi váldodovdomearkkaid, nugo lea čállon Sd. dieđ. 29 (1988/89) "Politihkka guovlulaš ovdaneapmái", de leat bargosajit ja ássan čadnojun eanadollui sihke olles- ja bealleáiggebargosajit mat leat mearrideaddjin ássamii sámi ássanguovlluin.

Ovttadássašvuođa mihttomearit

Alstadheimlávdegoddi bidjá albmáid ja nissoniid ovttadássašvuođa mihttomearrin eanadollui. Sámediggi doarju dán mihttomeari. Stuerát ovttadássašvuohta albmáid ja nissoniid gaska lea eaktun eanadoalo viidásot ovdáneapmái ja jos galgat sihkkarastit ealáhusa bistevašvuođa báikkálaš servodagain.

Sámi ássanguovlluin lea leamašan nissoniin guovddáš sadji eanadoalus lotnolasealáhusaid heiveheami oktavuođas. Dávjá lei bargu juhkkovuvvon nu ahte nissonat barge stohpobargguid dan botta go albmát bivde guoli dahje barge eará bargguid olgobealde doalu.

Opmodatčohkkema oktavuođas lei ovttadássašvuohta, muhto bálkká ja vearu dáfus ledje nissonat bázahallan, almmá mangge lágan sosialašvuogiatvuođaid nugo buohcanbálká ja penšuvdnačuoggát.

Árbevirolaš ealáhusat nugo eanadoallu, boazodoallu, vuotnabivdu, bivdu, siseatnanguolásteapmi ja duodji dagahit loahpalaš oasi sámi ássanguovlluin. Ámmátminsttar ollugiidda orro leamen ahte välljijuvvo ámmát mii uhcán čátnasa báikkálaš diliide. (Gáldu:NAČ 1988:42 Lotnolasealáhusat sámi ássanguovlluin)

Ovttastahtton dienas dálloalalus orro leamen dávjá mearredeaddji bisánit go olbmot ássat. Buoret bargovejolašvuođat nissoniidda sáhttet váikkuhit ahte albmát šaddet uhccit johtalit juohke vahkus ja nu šaddetge garraseabbot álgit bargat árbevirolaš ealáhusain, dat sáhttá maid addit positiivalaš váikkuhusaid sámi ássanguovlluide. Ferte leat riehta čuožžuhit ahte bargovejolašvuođat nissoniidda leat startegialaččat dehálaš fáktuvra mii maid sihkkarastá ássama sámi guovlluin.

Dietnasa mihttomearit

Sámediggi doarju dan ahte boahhteáigge eanadoallopoltihkas ferte leat sierra mihttomearri dietnasii. Sámediggi guorrasa lávdegotti unnitlogu mii deattuha ahte dákkár dienasmihttomearri maiddái galgá sistisdoallat boahhteáiggi dienasdási mihttomeari.

Lávdegotti eanetlohku ovddida iežas árvalusas mihttomeari eanadoalu dienasovdáneapmái dattetge almmá sierra mihttomeari dienasdássái.

Sámediggi guorrasa unnitlogu vuođustussii ahte lea dehálaš oažžut boahhteáiggi mihttomearrehámi dienasdási hárrái. Árvalusat leat bealuštuvvon čuoovovaččat:

- sihkkarastit dietnasa seamma dássái go eará ámmátjoavkkuin lea olgobealde eandoalu
- Sihkkarastit olbmuid eanadollui
- Sihkkarastit vuoigatvuođalaš juohkáseami produkšuvnnaid ja guovlluid gaskii
- Sihkkarastit eanadollui ráđálaš dási maid sáhttá buhtas- tahttit eará ámmátjoavkkuin

Dán oktavuođas guorrasa Sámediggi lávdegotti deattuhusaide kapihttal 12.6.3 "Gáibádus dienasjuohkáseapmái" ja dehálašvuohta rekruterema oktavuođas, sitáhta:

"Gáibádus dienasdássái ja ráđálašvuođa dássái eanadoalus eará ealáhusaid ektui (eará guovlluin) erenoamáš garas rekruterema ja eaiggátmolsuma oktavuođas eanadoalus. Dákkár dilis mearkkašivčče doallo-oktavuohta uhccánot, nu ahte rápmaevttut muđui deattuhuvvošedje garraseabbot. Dát bidjá seammás maid gáibadusaid ahte gánnahtivuohhta produkšuvnnas sihkkarasto vai guovllu-politihkkálaš mihttomeriid galgá sihkkarastit.

Sámediggi ii leat ovttaoaivilis lávdegottiin mo dat lea árvoštallan ja čeahkkáigeassán ahte dienas olggobealdi eanadoalu ii berre leat mielde go rehkenastá eanadoalu dienasdási ja dienasovdáneami. Sámediggi oaivvilda ahte dat váikkuha funet guovllu eanadollui. Vuođđun lea nugo Sámediggi lea ovdal juo čujuhan ahte dat lea doaluid ovttastahtton dienas mii mearrida ássaiduvvet go olbmot vai eai. Fievrridemiin eanadollui ii sáhtašii oažžut ovdan daid erohusaid mat leat dienas sisaboađu vejolašvuođain doalu lassin jos dát eai rehkenasto ollislaš dietnasii. Dán láhkái ii leat vejolaš nannet guovllu eanadoalu gos eai leat nu ollu dienasvejolašvuođat olggobealde vuođđoealáhusaid.

Produksuvdnamihttomearri - guovlulaš juohkkáseapmi

Sámediggi lea duhtavaš go Alstadheimlávdegoddi lea ollislaččat ovttaoaivilis nu ahte váldodovdomearokat dan guovlulaš juohkkáseamis eanadoaluproduksuvnnaid hárrái galget doalahuvvot. Muhto lávdegottis lea muhtun muddui iešguđetgelágan oaidnu man láhkái galgá boahhteáiggis čađahit dán mihttomeriid ja váikkuhangaskaomiid bokte. Sámediggi áigu buktit mearkašumiid muhtun muddui dán oassái dás.

Alstadheimlávdegotti oainnut leat juohkkášan áššis man viidát gáibidit borramušdustehusa otná produkšuvnna ektui.

Sámediggi doarju dán oasi maid lávdegoddi oaivvilda ahte dustehusa geažil lea dárbu doalahit alla bastevaš produkšuvnna dábálaš áiggiin.

Máilbmmi birasnuoskkideapmi hehte borramušgáldui lassáneamis. Produkšuvdna vuolideapmi eanaerošuvnna, čáhcevátnivuođa ja dálkemolsašumiid geažil ii sáhte bissehuvvot oanehis áiggis. Bargoeatnama vátnivuohta lassána, ja ii gávdno ođđa vuohki mo lasiha šattu garraseabbot. Borramuš vátnivuohta lassána juo máilmmis.

Sámediggi oaivvilda danin ahte Norga berre lasihit iežas borramušprodukšuvnna iige vuolidit iešbirgenoasi sihke sisriikka, ja geafivuođa geažil máilmmis. Mii eat ráhkat oppa bealige dan borramušas maid mii borrat. Sámediggi oaivvilda ahte norgga eanadoallu berre ráhkadit daid gálvvuid maid lea vejolaš ráhkadit Norggas, gokčat dárbbuid nášuvdnalaš márkanis. Dat gálvvut mat mis eai leat, berret rahčat dan ala ahte ráhkadit eanemusat nášuvdnalaš geavaheapmái. Dát berre leat rivttes ulbmil máilmmi borramuša, birrasa ja riggodaga geažil. Mii guoská produkšuvdnamearrii ovttaskas guovlluin Norggas, čujuha Sámediggi Sd.dieđ. 14 (1976-77) "Eandoalopolitihka birra" mii válddahallá otná eanadoalopolitihka. Kapihttal 8.1.4.4 "Guovllu produkšuvdnarápmat eanadoalus" daddjojuvvo ná:

"Departementa oaivvilda ahte Davvi-Norga berre produseret deháleamos šibitprodukšuvnna mii uhccimusat vástida dan maid dát guovllut dárbbasit. Berre maiddái leat govttolaš juohkkáseapmi produkšuvnnain riikaoasis.

Dilli dan davimus riikkaoasis odne lea nu ahte mis ii leat badjelmearálaš guovllu produkšuvdna, ja leat dušše mielkeoasis DavviNorggas juksan iešbirgendási. Eanadoallopolitihkka 1976 rájes mii lea mearriduvvon Sd.dieđ. 14 mas lea oaive árgumenta doalahit guovlulaš produkšuvnna mihttomeari sámi ássanguovlluin. Dat lea leamašan produkšuvdnareguleren, investeren- váikkuhangaskaoami ja doarjjapolitihka oktavuodas.

Alstadheimlávdegotti evttohusas kap. 10.9.2.2 "Guovlulaš produkšuvnna juohkkin" lea guorahallan makkár gáibádusaid dustehus bidjá produkšuvdnii. Dás celkojuvvo čuovvovaččat:

"Lávdegoddi oaivvilda ahte regionálalaš produkšuvdna mihttomearis leat unohas váikkuhusat ollislaš nášuvdnalaš dustehussii, ja danin rávve ahte ná ii dahkko.

Dás sáhttá spiehkasduvvot Tromssa ja Finnmárkku guovlluin produkšuvdna mihttomeari geažil, go dat riikkaoassi ii čuozá nášuvdnalaš dustehussii, danne go arealat mat leat rehkenaston gordneprodukšuvdnii geavahuvvojit šibitprodukšuvdnii. Dat strategiijalaš ja politihkkálaš árgumenttat diekkár mihtto-meriide leat maiddái ollu garraseabbot dán riikkaoasis."

Sámediggi lea ilus go lávdegoddi lea buktán ovdan diekkár loahppajurdagiid Finnmárkku ja Romssa hárrái, muhto Sámediggi deattuha ahte berre árvvoštallot viiddiduvvot guovlluid maiddái guoskat eará fylkkaide gos stuorra oassi sámiin ássá.

Vuolideapmi produkšuvdnámearis mii čuovvu go eanadoalu guovllu juohkkinpolitihkka rievdá sáhttá dagahit stuorra vahágiid. Vuosttažettiin váikkuha diet vuolideapmi ahte šaddet hárvvit doalut. Dat čuohcá garrasit bargosajiide ja ássamiidda guovlluin, ja maid vejolašvuođa juksat bieđgguid ássan mihtto-meri.

Sámediggi dáhttu garrasit deattuhit man mávssolaš lea doalahit produkšuvdnamihttomeari eanadoalus sámi ássanguovlluin Sd. dieđ. 14 (1976-77) mielde ahte doalahit iešbirgejumi buot produkšuvnnaid hárrái gos lea lunddolaš Davvi-Norggas.

3. VÁIKKUHANGASKAOAMI GEAVAHEAPMI

Sámediggi dovddaha maid duhtavašvuođa ahte eanaš oassi guovddáš váikkuhangaskaomiin mat stivrejit regionálaláš juohkkáseami eanadoalloprodukšuvnnas evttohuvvojit doalahuvvot. Dattetge evttoha lávdegoddi soames rievdadusaid váikkuhangaskaoapmi geavaheamis mat vuoleđit goluid. Muhtin oassi daid evttohusain sáhttá addit negatiivalaš báikkálašpolitihkalaš váikkuhusaid, nugo evttohuvvon gávppálaš systema gordnái ja goanstafuođđarii, ja loahpahit geasehandoarjagiid ja vuolidit vuoddo- ja guovlulašdoarjagiid. Dát nuppastuhttimat sáhttet guhkkit áiggi vuollái addit stuorit erohusaid gánnáhahttivuođas ja stuorit gilvvu guovlluid gaskii, juoidá mii sáhtá dagahit ahte báikkálaš-eanadoallu vuoitahallá dákkár gilvvus.

Mii guoská eanadoallo golluvuolideapmái oaivvilda Sámediggi ahte sáhttá dan čađahit beaktileabbot ressuršageavaheami bokte, ja dán oktavuodas berre čujuhit čuovvovaš doaimmaide:

- Oažžut eret borramuša badjelmeare-produkšuvnna guovlluin gos dat dáhpahuvvá. Doalahit buoremus báikkálaš produkšuvdnajuohkkáseami.
- Geahpedit geavaheami ostojuin doaibmaomiin
- Jierpmálaččat ovddidit divrras mášiinnaid ovttas geavaheami dahje mat uhcán geavahuvvojit jagis.
- Bissehit doalloheaittihemiid ja dán láhkái vuolidit goluid mat čuvvot go doalut heattihuvvojit nuppe sajis ja fas ceggejuvvojit eará sadjái.
- Bidjat bajimuš doarjjarájáid maid doalut sáhttet oažžut ollislaš bearašbálkká mielde.
- Oažžut eret vearrromotiivalaš háhkamiid

Sámediggi áigu čuovvovaččas čielggadit soames váikkuhusaid maid evttohuvvon váikkuhan-gaskaoapmeortnet molsun sáhttá dahkat.

Ealáhusovdáneapmi ja lotnolasealáhusat

Eanadoallu lea ovdal leamaš guovllupolitihka guoddin. Dát guoská sihke guovllupolitihkkálaš áigumušaid ieš eanadoallo politihkas, ja mii guoská ođđa ealáhusaid ovdáneapmái.

Sámediggi lea ovttá oaivilis Alstadheimlávdegottiin go sii dadjet ahte lea stuorit oktavuohka gaskal eanadoalu ja eará báikkálašaláhusain, sihke ekonomalaččat ja politihkkálaččat, nu rávvejuvvoge mearkkašahtti veara ovttastahttit váikkuhan-gaskaoami geavaheami. Sámediggi lea maid ovttáoaivilis dasa ahte galgá leat mihttomearrin buorebut bidjat johtui ja ávkki atnit eanadoalu resurššain guovllupolitihkkálaš oktavuodas.

Sámediggi lea ovttáoaivilis ávžžuhusain maid lávdegoddi lea cealkán kápihtal 8.1 oktiigeasus "Ealáhus ovdáneapmi ja lotnolasealáhusat", sitáhta:

"Lávdegoddi oaivvilda ahte beaktilis ealáhusovdáneami juksá buoremusat báikkálašovdáneami bokte. Buot váikkuhangaskaoamit mat leat várrejuvvon ealáhusovddideapmái berrejit lávdegotti oaivila mielde čohkkejuvvot ovtta fondii (báikkiid ovddidan foanda). Prošeavttaid árvoštallamat, geográfalaš rádjén jnv. berrešii soames fylkkain dahje gielddain čađahuvvot gos dan lea vejolašvuhta dahkat.

Sámediggi oaivvilda ahte lea dehálaš nannet ja ovddidit lotnalasealáhusaid. Ealáhusovdáneapmi šaddá váldoáššálaččat dán oktavuođas čohkkejuvvot ja koordinerejuvvot báikkiid ovddidanfondii. Lea dehálaš ahte dán čuoggá vuolde árvoštallo Sámi Ovddidanfoandda sadji báikkiid ovddidan oktavuođas sámi ássanguovlluin. Dan vuođul makkár sadji Sámi Ovddidanfoanddas lea odne, Sámediggi oaivvilda ahte lea lunddolaš bidjat gaskaomiid mat leat várrejuvvon ealáhusovdáneapmai sámi báikkiide, biddjojuvvojit dán foandda vuollái. Dát lunddolaččat daid eavttuid mielde ahte Sámediggái ja Sámi Ovddidanfondii juolluduvvojit eanet návccat.

Sámediggi maid oaivvilda ahte lea dehálaš geavahit lotnolas-ealáhusa geahččalanprošeavtta mii lea sámi ássanguovlluid várás beaktilit iskat ja gávdat boahhteáiggi organiseren málle dán bargus dáid guovlluid várás.

Hivvodatčanakeahtes/hivvodatčatnon doarjja váikkuhangaskkaoapmin

Eanadoallu smávva doaibmaguovlluin oažžu eanemus doarjagiid, doarjjaortnegiid molsun čuohtá maid garraseapmosit dáidda guovlluide.

Sámediggi áigu deattuhit dan maid lávdegoddi lea dadjan mii guoská hivvodatčatnon doarjagiid rievdadeapmái, rievdadit daid hivvodatčanakeahtes doarjagiin kápihttal 26.2.1 "Proseantahattiid ovdánahttin", sitáhta:

"Lávdegoddi oaivvilda ahte galgá árvoštallot doalahit guovllu doarjaga mielkehaddái ovddidan dihtii regionálaš gárvvisteami produkšuvnnas ja oppalaš gánnáhahttivuođa árvoštallama produkšuvnnas.

Otná guovlludoarjja berre dán dilis geahpeduvvot "vuolábealde" ahte ovddimuš gahččet eret daid buoremus produkšuvdnaguovlluin, ja belohakkii doalahuvvojit daid heajumus produkšuvdnaguovlluin.

Lávdegoddi oaivvilda ahte dán eahpesihkarvuođa geažil berrejit dákkár árvoštallamat čađahuvvot mielkeprodukšuvnnas, ja muhtin muddui stuorrašibitprodukšuvnnas."

Sámedikki mielas berrejit dákkár árvostallamat čađahuvvojit buot produkšuvnnain vai gánnáhahttivuohta produkšuvnnas doalahuvvo. Dát lea erenoamážit dehálaš sámi ássanguovlluin gos odne lea stuorra hivvodahkii čatnon doarjagat.

Ládvegoddi lea bidjan stuorra deattu dasa ahte álkibun dahkat otná vaikkuhangaskaoapmesystema, ja ortnegiid lohku vuoliduvvo 1/3 oassái otná logus.

Dan maid diehtit otná váikkuhangaskaoapme-geavaheami vuođul eanadoallopolitihkas ja man ollu ávkki oažžu eanadoallu das sámi ássanguovlluin, livčče mávssolaš rievdadit ja álkibun dahkat daid váikkuhangaskaomiid.

Prošeákta "Sámi ealáhusaid sadji servodatráhkkaneamis" (Gjerde ja Mosli 1985) mii dahkkui NOU 1988:42 ráhkadeami oktavuođas. "Lotnolasealáhusat sámi assanguovlluin", Čájeha ahte sámi báikkálašservodat ja ámmátolbmot vuođđoealáhusas, ja erenoamážit lotnolasealáhusas, eai juvssa daid seammá doarjagiid go ollesáiggibargit vuođđoealáhusa eanadoalus ja guolástusas. Sivvan dasa lea ahte stuorit oassi váikkuhangaskaomiin lea biddjon produkšuvdnii, doarjja juohke gáhppál nammii. Dat dagaha ahte smávva doalut, dávjá lotnolasealáhusat, smávva báikkiin oktan heajos luondduriggodain eai sáhte gilvvohallat seammá dásis go stuorra doalut.

Dákkár dárkkistallama vuođul sáhtta leat positiivalaš go Alstadheimlávdegoddi evttoha vuolidit produkšuvdnačatnon dietnasa ja lasihit hivvodatneutrála dietnasa.

Fráktadoarjjaortnegat

Doalahit báikkálaš ja regionálaš márkaniid iešguođetge eanadoallugálvvuin lea evttohuvvon regulerejuvvot márkanmekanisma atnui váldima bokte. Kápihttalis 17.10.1 árvaluvvo "Preferánssat báikkálaš ja regionálaš márkaniidda" daddjojuvvo ná, sitáhta:

"Guovddážis dán oktavuođas lea vejolašvuolta geavahit márkanmekanismma juksan dihtii buoret gáhttejumi báikkálaš ja regionálaš gálvvuide.

Vejolašvuolta dan hápmet, lea diktit fráktahattiid čuohcat haddái, mii gáhtte gilvvu eará regijuvnnaid vuostá. Dakkár heiveheapmi lea eanetlogu mielde erenoamaš áigeguovdil guovlluin gos leat stuorra vealgenoađi vuolde (omd. Davvi-Norga)"

Fráktaortnegat leat guovddážiis mihttomeriin, seamma haddi eanadoallogálvvus geavaheaddjiide ja seamma haddi produseanttaide miehtá riikka. Seamma hattit goanstafuođđariid oppa riikkas ovttastahttojuvvon fraktadássemiin ja haddelasáhusain daid gálvvuide guovlluin, lea leamaš vejolaš. suppleret iežas fuođđariid goanstafuođđariin ja belohahkii vel viiddidit produkšuvdnavuodu. Dán láhkái lea leamašan gordne/goanstafuođđarordet beaktil ja lea dagahan ahte mi leat ožžon stuorra regionálaš ávkki eanadoallopolitihkas. Márkanbálansa lea giehtadallon buorebut go muđui livčče sáhtán dahkat. Seammás lea doalahuvvon stuorra árealat norgga eanadoalus oktan vástideaddji lasihuvvon iešbirgejumi osiin.

Nugo dilli lea odne borramušgálvo márkaniis de šaddet stuorit ja hárvvit beaivválaš gávppit mat stivrejit eanaš oasi borramušgálvvuid vuovdimis. Sisaoastinsuohpamušat diekkár gávppiin dahkkojit dávjjit guovddáš halddáhusain ja eanaš leat seamma hattit oppa riikkas. Guoská hirbmat ollu maiddá eanadoallogálvvuide.

Eanadoalloindustriija Davvi-Norggas šaddá "gáhttejuvvot" dan bokte go leat uhccit fráktagolut go doaibma hehttehusat industriijas guovlluin smávva volyma ja stuorra sisabuktingoluid geažil vuođđogálvvus. Goittotge fráktadoarjjaortnegat eai váikkut dasa ahte bargosajiid fertijit heaitit guovlluin.

Davvi-Norgga eanadoalloovttastusa árvoštallama mielde ii oaččo produseanta olles gáhttejumi regionála márkaniis hadde- ja márkaneamekanisma bokte. Sivvan dasa lea lassánan gilvu daid stuorra borramušgávppiiguin mat sáhttet hálbibut geasehit gárvvesgálvvuid báikkálaš márkaniidda. Dat nagodit gilvalit hattiin vuođđogálvvuin mat leat ráhkaduvvon ja gárvvistuvvon báikkálaččat. Erenoamážit váikkuhit dát garrasit Davvi-Norgii gos leat smávva doalut ja divrras sisabuktingolut vuođđogálvvuin.

Jos heaittiha geasehandoarjaga váikkuha dat hui garrasit negatiivalaččat eanadolui sámi assanguovlluin. Sáhtta dagahit divrasot geavaheddjihattiid distriivttain. Vuođđoprodukšuvdna Davvi-Norggas hehttejuvvo guhkes mátkkiid ja smávva doaluid geažil. Gárvvisteamat sirdojit eret báikegottis vallji-guovlluide, ja massit bargosajiid.

Gordne- ja goanstafuođđarpolitihkka

Álgun oaiveprinsihpaide maid lávdegotti eanetlohku evttoha gordne- ja goanstafuođđarpolitihkas, lávdegoddi dadjá čuovvovaččat kápihtal 18.3.1 "Oaiveprinsihpat boahhteáiggi fuođđarpolitihkas - oppalaš prinsihpat", sitáhta:

"Lávdegotti oaivila mielde ferte politihkka hábmejuvvot mii váikkuha ahte fuođđar produkšuvdna golut uhccot mat galget geavahuvvot šibitdoalloprodukšuvdnii daid rápmaid siskkabealde maid eanadoallopolitihkka lea bidján".

Sámediggi ii oainne mihttomearrin geahpedit fievrridemiid eanadollui, muhto jos geahpeduvvojit fievrrideamit de dat eai galgga guoskkahit sámi guovlluid. Vejolaš geahpedeapmi galgá váldot danin gordneprosukšuvnna doarjagis. Sámediggi oaidná viidáseabbot dehálažžan ahte regulerenortnegat fievrriduvvojit nu ahte eai dáhpe produkšuvdnaossosiid sámi ássanguovlluin.

Boahteáiggi gordne- ja goanstafuođđarpolitihkká hápmen ferte váldit álgovuođu daid hástalusain mat leat nášuvdnalaččat ja internášuvdnalaččat norgga eanadoalus. Lávdegoddi buktá dan ná ovdan kap. 9.2.2:

OECD ja Gatt leaba šaddan eanemus guovddáš sadjin suokkardallamiin mo vejolaš heivehallamat speallunjuolggadusain leat internášuvdnalaš gávppašeamis borramušgálvvuin ja ovttaskas riikkaid nášuvdnalaš eanadoallopolitihkas. Guovddáš sadji digáštallamiin borramušgálvvuid gávppašeamis lea nu šaddan šiehtadallamiin maid GATT jođiha.

Dilli odne lea nu ahte Norga lea bidjan fálaldaga Gatt:ii ahte eanadoalufievrrideamit galget geahpeduvvot 2 mlrd. Lávdegoddi daddjá viidáseabbot dán daid oppalaš servodatlaš hástalusain - kap. 9.3.1. Guovddáš mearkkašupmi eanadollui lea:

Nášuvdnalaš ekonomálaš ovdáneapmi ovdanbukton lasihuvvon servodatekonomálaš beaktilvuođa resurša geavaheami gáibádusaid bokte mat biddjojit eanadoalloprodukšuvdnii dás maiddáid goluid dássi.

Lávdegoddi cealká viidáseabbot kap. 18.1.1:

Golut biebmánprodukšuvnna lea eankilfáktuvra mii deaddá eanemusat dan ovttastahtton goluid mearis Norgga eanadoalus. Ollislaš rehketoalu mielde eanadoalus dahká goanstafuođđar ja fuođđara sisa oastin okto 35% ollislaš goluin.

4. RUHTAGEAVAHEAPMI JA KÁPITALA BUORRIN GEAVAHEAPMI

Ruhtagáldu

Kápihttal 21.6.4 evttoha Alstadheimlávdegoddi "geahpedit investerengaskaomiid ja investerenpolitihka čađahit dan vuođul ahte eanadoallu galgá máksit márkan hatti ruđas" Eanadoallubanku lea evttohuvvon loahpahuvvot odná hámis ja geavahit eanadoallo ovddidanfoandda doallohuksemiid várás.

Alstadheimlávdegoddi oaivvilda ahte márkanhaddi ruđas sihkkarastá buoret servvodatekonomálaš heiveheami gaskal produšuvdnaruđa, ruhtageavaheami ja márkanvejolašvuođaid. Eanadoallobánku galgá lávdegotti mielde beare ruhtadit birasdoaimmaid ja rekruterendoarjagiid.

Sámediggi oaivvilda ahte sáhtta šaddat váttisin sámi ássanbáikkiide ođasmahttit ja doalahit produkšuvdnaneavvuid investerengaskaomiid haga eanadoallobánkkus ja LUF:sas. Vuosttažettiin ii gávdno doarvái ruhta eanadollui priváhta ruhtadangálduin. Odne lea veadjemeahtun hukset ja viiddidit olles loatnaruhtademiin márkanrentui. Eanadoalluprodukšuvdna sáhtta vel eambo sirdojuvvot guovddáš báikkiide gos leat buoret iešruhtadangáldut, stuorit dietnasat ja álkit oažžut loana.

Jos eanadoalloprodukšuvdna sámi ássanguovlluin galgá doalahuvvot, ferte sihkkarastot doarvái stuorra ruhtagáldu eanadoallo ja LUF bokte vai lea vejolaš divvut ja ođasmahtit visttiid.

5. OAHPPU, DUTKAN JA HÁLDDAŠEAPMI

Ráđđeaddin

Alstadheimlávdegoddi hálidivččii heahttihit almmolaš ráđđeaddinbálvalusa, fylkkaeanadoallokántuvrraid ja eanadoallokántuvrraid. Barggut galget stuorra oassái biddjot earáide go privatiseret ráđđeaddinbálvalusaid.

Sámi ássanbáikkiin lea priváhta ráđđeaddinbálvalus hejodit huksejuvvon. Guhkes mátkkit ja vátna doalut dagahit ahte lea váttis priváhta bealis álggahit ja doaimmahit ráđđeaddima. Jos galgá doalahit otná dási ráđđeaddinbálvalusas ii sáhtte geahpedit almmolaš apparáhta doaimma. Sámi ássanguovlluin eai sáhte priváhta bálvalusat dan gokčat.

6. SÁMEDIGGI JA EANADOALLOPOLITIHKA

Sámediggi áigu loahpalaččat vel deattuhit man mávssolaš eanadoallu lea oassin mátriálalaš vuđđui otná sámi kultuvrras. Norgga eiseváldit leat lágalaččat čadnon addit Sámediggái váikkuhanváldi vejolašvuoda hápmet politihka dán suorggis. Nu galgáge Sámediggái sihkkarastit beassat mielde leat mearrideamen buot mávssolaš politihkkálaš mearrádusain eanadoalu guoski áššiin.

Ovttasbargojoavku/NSR Aage Pedersen bokte ovddidii čuovvovaš rievadanárvalusa čuoggái Gordne ja goastafuođđarpolitihkka:

Nu gohčoduvvon kanaliserenpolitihkka lea leamaš guovddážis eanadoalopolitihkas 50-logu gaskamutto rájes.

Lávdegoddi dadjá dan ná árvalusastis kapihttal 14.7.2.3 "Dienas váikkuhangaskaoapmin", sitáhta:

"Nana ovdáneapmi mii lea leamaš biddjon stivret guovlulaš juohkkáseami norgga eanadoalopolitihkas, das leamaš guokte váldomihttomeari.

Vuosttažettiin lea bargonávccaid gáibideaddji šibitprodukšuvdna kanaliseren guovlluide addán vejolašvuođaid lasihit dan ollislaš márkansaji norgga eanadoaloprodukšuvdnii (lassánan gordneprodukšuvdna), ja ná čoavdit gávppašan váttisvuođaid mat leat šibitprodukšuvnnas stuorra osiin áiggis manná soađi.

Nubbin, šibitprodukšuvnna sirdin guovlluide lea addán bargo-vejolašvuođaid eanadollui ja ná nana guovlluprofiila.

Dát lea leamaš beaktilis vuohki garvit garra rášunaliserema guovllueanadoalus, oktan ássama- ja bargoaddinvejolašvuođaid váikkuhusaiguin maid dát mielddis buvttášedje.

Dienas- ja kanaliserenpolitihkka lea leamaš dat deháleapmos váikkuhangaskaoapmi sihkkarastit dákkáraš heiveheami.

Dego álgovuodđun daid váldoprinsihpaide maid lávdegotti eanetlohku árvala fuođđar- ja goanstafuođđarpolitihkas, dadjá lávdegoddi čuovvovaččat kapihttal 18.3.1 "Váldoprinsihpat boahtteáiggi fuođđarpolitihkkii - Oppalaš prinsihpat", sitáhta:

"Lávdegoddi oaivvilda ahte fuođđarpolitihkka ferte hábmijuvvot nu ahte ollislaš golut fuođđarprodukšuvnnas šibitprodukšuvdnii šaddet nu vuolás go vejolaš daid rápmaid siste maid eanadoalu mihttomearit bidjet."

Sámediggi áigu deattuhit ahte garra rievdahttin gordne- ja goanstafuođđarpolitihkas sáhtta buktit stuorra váikkuhusaid eanadollui sámi ássanguovlluin. Sámediggi áigu čujuhit čuovvovaš diliid:

Alstadheimlávdegotti eanetlogu árvalus vuolit hatti birra gordnái ja goanstafuođđarii sáhtta dagahit eambo gánnáhahttin geavahit gortni šibitbiebmun, ja muhtun muddui uhccánot gánnáhahttin gilvit groavafuođđara (suinniid).

Boađusin šaddá ahte groavafuođđar áreala manná eret geavahusas, doalut heitojuvvojit ja borramušgálvosihkkarvuohta šaddá heajut. Dát sáhtta čuohcat erenoamážit eanadollui sámi ássanguovlluin mat measta beare leat geavaheamen suinniid produkšuvnnas.

Nubbi eará čuokkis maid Sámediggi áigu geassit ovdan lea ahte jos ekonomija hedjona mearkkašahtti veara gordneprodukšuvnnas sáhtta dat doalvut dasa ahte šibitprodukšuvdna gessojuvvo ruovttoluotta gordneguovlluide, dainna bohtosiin ahte produkšuvdna ea.ea. sámi ássanguovlluin geahppána mearkkašahtti veara.

Sámediggi oaivvilda ahte ferte leat dehálaš oazžut eanadoallopolitihkka boahtteáiggis mii ii sisttisdoala ahte gánnáhahtti arealat heaittihuvvojit, borramušdustehus šaddá heajut nášuvdnalaččat ja guovlulaččat. Daid sámi ássanguovlluin livčče jierbmálaš movddidahttit lasihit suoidneprodukšuvnna nu ahte goanstafuođđar oassi šibitprodukšuvnnas sáhtta geahpeduvvot.

Sámediggi oaidná dehálažžan ahte kanaliserenpolitihkka sáhtta joatkašuvvat ja ahte sámi ássanguovlluide eanadollui ferte sihkkarastit dálá oasi nášuvdnalaš produkšuvnnas, mielasteabbot vehánaš lassáneamin vai jukset iešbirjejumi dain produkšuvnnain gos lea lunddolaš. Kanaliserenpolitihkka joatkin sáhtta sihkkarastit stuorát vejolašvuođa guovlulaš ja nášuvdnalaš iešbirgejupmái.

Ovttasbargojoavkku/NSR Aage Pedersen bokte ovddiduvvui čuovvovaš lassiarvalus:

Areala- ja kultureanadoarjja

Produkšuvdnaneutrála doarjagat mat árvaluvvojit sihkkot leat areala- ja kultureanadoarjja (gč. kap. 22.2.2).

Davvi-Norggas gos láigoeatnama oassi lea hirbmat badjin berrejit láigoeatnama váttisvuođat árvoštallot ođđa areálaid- ja kultureanadoarjagiid ektui.

Friddjajoavkku Mikkel A. Gaup bokte ovddiduvvui čuovvovaš lassiarvalus (čuoggái 6 Sámediggi ja eanadoallopolitihkka):

Ovdalgo Sámedikki loahpalaš cealkámuš dán áššis sáddejuvvo ferte Sámediggeráđđi (čoahkkáigeasu bokte) dadjat veaháš eambo ea.ea. čuovvovačča hárrái:

1. Eanadoalu stuorra mearkkašupmi sámi kultuvrra guoddin
2. Produkšuvdnadási njiedjan sámi eanadoalus sáhtta doalvut dasa ahte dáhpáhuvvet eret fárremat maid eai hálit ja nu láivudit sámi kultuvra.
3. Gávdnojit uhccán dahje ii ollenge leat válljenmunni bargoaddinvejolašvuođain sámi báikkiin gos lea eanadoallu ealáhussan.
4. Sámi eanadoallu ii leat nu boaris ja lea danin váddáseabbo ekonomálaš dilis go eará eanadoallu guhkkelis máddin min riikkas.

5. Smávva doaluid sámi servodagas ferte sihkkarastit nu ahte maiddái dat bohtet doarjjaortnegii vuollái.
6. Eanadoallu davimus fylkkain dárbbáša erenoamáš fuopmášumi dáid geažil:

- 1 - borramušdustehusa mihttomeari geažil
- 2 - birrasa ja resuršagáhttema mihttomeari geažil
- 3 - háddjejun ássaman geažil
- 4 - dietnasa mihttomeari geažil, ja
- 5 - dárbbáša riektinjuolggadusaid mat galget nannet ja ovdánahttit sámegiela, kultuvrra ja servodateallima.

Bargiidbellodaga sámediggejoavku Egil Olli bokte ovddidii čuovvovaš lassiárvalusa (ođđa goalmát ossehussan ealáhusovdánahttima ja bohtalasealáhusaid vuollái):
(ovddiduvvon maiddái sámegillii)

Sámi ássanguovlluin leat smávit doalut dehálaččat báikkálaš resuršša geavaheamis. Dáidda doaluide ferte addot ovdánanvejolašvuohta vai fas sáttášedje dehálažžan dietnasa oktavuodas. Nu eai galggašege daid doaluin manggeláhkái fuoniduvvot buvtaduslasáhusat.

(Ođđa ossehus viđát čuoggái, Oahpahus, dutkan ja hálddašeapmi):

Nuorat berrešedje movttiidahttot eanadoalloealáhussii iešguđet lágan bargobagadallan- ja movttiidahttin prošeavttaid bokte. Mihttomearrin galgá maiddái leat ovddidit positiivalaš oainnuid ealáhussii.

III JIENASTEAPMI

Aage Pedersena rievदान- ja lassiárvalus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui ovttajienalaččat sáddejuvvot Sámediggeráđđái viidáseabbo meannudeapmái. Mikkel A. Gaup lassiárvalus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui ovttajienalaččat sáddejuvvot Sámediggeráđđái viidáseabbo meannudeapmái. Egil Olli lassiárvalus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui ovttajienalaččat. Váldolávdegotti árvalus mearrádussan mii guoská gordne- ja goanstafuođđarpolitihkkii mearriduvvui ovttajienalaččat váldojuvvot eret árvalusas.

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus oktan Egil Olli lassiárvalusain mearriduvvui ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 24/91 SÁMI SÁINEBÁŊKU - OKTAVUOHTA SÁMI GIELLARÁDDÁI -
GIELLARÁDI KÁNTURLANJAID BÁIKKI MEARRIDEAPMI

I ÁŠŠEBÁHPIRAT

- Ot.prp. nr. 60 (1989-90) Sámegeiella, kap. 4.12. s. 32-34
- Prošeakta "Samisk Databank" ohcan 15.07.1991 mieldosiiguin
mielddus 1: Ášši R 34/91 ja referáhta prošeaktajoavkku
čoahkkimis 18.06.1991,
mielddus 2: Sámi Databáŋkku reive 04.08.1991
mielddus 3: Tearbma bargu I, Lassi oassi III joatkka -
2 jagi geahččalandoaibma
- Sámedikki reive 14.05.1991 Kulturdepartementii
- Kulturdepartementta reive 16.05.1991 Gielladepartementii ja
Kulturdepartementii

II ÁRVALUS

Kultuvrra- ja giela váldolávdegoddi ovddidii čuovvováš árvalusa
sámediggái áššejođiheaddji Ingrid Wernberg bokte:

SÁMI SÁINEBÁŊKU - OKTAVUOHTA SÁMI GIELLARÁDDÁI -
GIELLARÁDI KÁNTURLANJAID BÁIKKI MEARRIDEAPMI

Lávdegoddi árvala:

1: Sámediggi čujuha ahte Guovdageainnu, Kárášjoga, Deanu ja
Unjárgga Ovddidanprográmma oktavuođas lea ráhkaduvvon sierra
sámi sátnedatabáŋkku Guovdageainnus. Prošeakta čađahuvvui dego
ovdaprošeakta gitta juovlamáno 31. b. 1990, ja dan jotkii
Guovdageainnu giella gitta borgemánu 1. b. 1991 go vurddii
ruhtajuolludeami Finnmárkku Ovddidanfoanddas (FiO) guovtte jagi
geahččalanprošektii, mii sisttisdoalai tearbmabarggu,
systemaovddideami ja geahččaleami. Ohcan biddjojuvvui
Sámediggái, mii guorrasii prošektii áššis R 34/91, muhto celkii
maid earret eará ahte:

" Nuppi bealis gávnnaha Sámediggi ahte dál lea áigi
organiseret earáláhkái sámi databáŋkku barggu mas lea
ulbmil oažžut bistevas doaimma. Barggu joatkima ovddas-
vástádusa berre danin dál sirdit Guovdageainnu suohkanis
dasa heivvolaš stáhta ásahussii. Sámediggi háliida
rámidit Guovdageainnu suohkana doaimma álggaheami geažil,
muhto gávnnaha ahte dál šaddá leat nášuvdnalaš
ovddasvástádus joatkit doaimma. Dát heive bures oktii daid
mearriduvvon prinsihpain mat leat gaskal sámi álbmoga ja
eiseváldiid." (gč. čuokkis 3).

2: Čujuhat sámelága mearrádusaide mat gusket sierra sámi giellaráđi ásaheapmái (gč. § 3-12), mas Sámediggi celkkii viidáseabbot earret eará:

" Dán vuodul oaivvilda Sámediggi ahte sámi sátnedátabáŋku stivren ja hálddašeapmi galgá čatnojuvvot Norgga Sámi giellaráđi oktavuhtii. Dát oaivvilda ahte giella-lávdegoddi oažžu ovddasvástádusa stivret ja jodihit sátnedátabáŋkku beaivválaš doaimma. Dál sisttisdoallá maiddái ovddasvástádusa bušehta badjel. Sátnedátabáŋkku kántuvra sadji biddjo Sámi Allaskuvlii Guovdageainnus.

Sámediggi oaivvilda ahte dát čoavddus gokčá sihke davviriikkalaš perspektiivva ja váldá vuhtii sátnedátabáŋkku praktihkkalaš stivrema, ruhtadeami ja beaivválaš doaimma. Diggi háliida dán oktavođas erenoamážit deattuhit mearkkašumi go doababáŋku dán láhkái čatnojuvvo systemii mii boahhteáiggis sáhttá šaddat oassi Samedikki jahkásaš doaimmain..." (gč. čuokkis 7).

3: Vuoddu dasa ahte doababáŋku dán láhkái sáhttá šaddat oassin Samedikki jahkásaš doaimmain, lea go Sámi giellaráđi galgá Sámediggi nammadit ja go ráđđi galgá addit dieđáhusa doaimmaidis birra Sámediggái (gč. Ot.prp. nu. 60 (1989-90) čuokkis 4.12.3 s. 33). Dán jahkedieđáhusas lea lunddolaš muitalit doababáŋkku doaimmaid birra. Dát addá Sámediggái vejolašvuođa jahkásaččat guorahallat doababáŋkku dili birra eambo oppalaččat, dasa lassin Samedikki jahkásaš doaimmaevttohusaid stáhtabušehttii, mii dalle maiddái sisttisdoallá doababáŋkku doaimmaváriid ja vejolaš investerenváriid.

4: Sámi doababáŋku sáhttá šaddat boahhteáiggis guovddáš-instrumeanta almmolaš orgánaidda go sii šaddet čuovvut sámelága sámegiela njuolggadusaid. Doababáŋkku huksenplánat mat joatkašuvvet sisttisdoallat ovddimuš sámegiela hálddahaslaš terminologia. Dan maid Sámediggi lea dán rádjái ožžon diehtit de galget sámelága giellanjuolggadusat boahtit fápmui ođđajagimánu 1. b. 1992. De livčče stuorra mearkkašupmi jus sámi doababáŋku livčče doaimmas dalle. Váikko dát lea geahččalan-prošeakta de muhtumassii sáhttá dát boahtit gáibidit ollu návccaid. Hálddahaslaš terminologia sámegielas lea heittogit ovdánahtton. Sámediggi háliida maid deattuhit ahte terminologia-ovdánahttin mii dál dáhpáhuvvá dán suorggis, lea dávjá okta suollemas oassi ráhkanahhtinbarggus daid fágaolbmuide geat dál geavahit sámegiela beaivválaš doaimmain. Dát dahká ahte áibbas uhca oasáš giela ovdánahttinbarggus boahotá oidnosii goluid hámis almmolaš bušehttain.

5: Dainna duogážin oaidná Sámediggi hirbmat dehálažžan ahte sámi doababánkku doaibma joatkašuvvá dán jagi ja šaddá bistevážžan. Ruhtadeapmi viidáseabbot lea danin vuosttažettiin stáhta ovddasvástádus. Go doababánkku doaimmaid nu garrasit sáhtta čatnat Sámi giellaráđđái, Sámedikki mielas lea dalle lunddolaš ahte boahtevaš doaibma ja doaibma jagi 1991 lohppii ruhtaduvvo Kulturdepartemeantta bušeahtta bokte. Sámediggi áigu danin maiddái sámelága giellanjuolggadusaid lagat njuolggadusaid evttohusa giehtadallamis deattuhit ahte diggi oaidná doababánkku doaimmaid lunddolaš oassin Sámi giellalávdegotti doaimmain.

6: Sámediggi čujuha Kulturdepartemeantta geažáдемиide ahte departemeanta dál oaidná váttisin sáhttit váldit oasi doababánkku doaimmaid ruhtadeamis. Sámediggi lea mearridan ahte doababánkku kántuvralanjat galget leat Sámi Allaskuvllas. Sámi giellaráđđái čatnaseapmi bajida earret eará dalle gažaldaga gosa giellalávdegotti čállingoddi galgá biddjot, ovdalgo departemeanta sáhtta loahpalaččat oaiviliiddis mearridit. Sámedikkis lea áddejupmi dasa ja dainna vuođuin oaidná danin juo dál dán oktavuodas dárbbášlažžan dahkat mearrádusa gosa Sámi giellaráđi čállingotti galgá biddjot.

7: Sámediggi čujuha guorahallamiidda mii guoská gažaldahkii gosa bidjat čállingotti Ot.prp. nr. 60 (1989-90) gos čuožžu ahte:

" Giellaráđis ferte leat čállingoddi gos lea jođiheaddji ja okta giellakonsuleanta, goappašagain galgá leat fágalaš máhtolašvuohta. Lea maiddái dárbu čálliveahkkái. Departemeantta árvoštallama mielde šaddet giellaráđi jahkásaš golut 1,2 mill. ruvnnu. Čállingoddi berre biddjot Sámi oahpahusráđi dahje Sámedikki čállingotti oktavuhtii, vejolaččat Sámi Allaskuvllii. Dát mearkkaša ahte giellalávdegotti čállingoddi šaddá biddjot fágalaš birrasii, dasa lassin sáhtta buorebot geavahit ávkin resurššaid go geavaha oktasaš kánturbálvalusaid jna. Departemeantta oaivila mielde ii leat dál dárbbášlaš mearridit gosa čállingoddi biddjo." (gč. čuokkis 4.12.3 s. 33)

Diggi guorrasa dasa ahte lea stuorra mearkkašupmi fuolahit dan ahte čállingoddi biddjojuvvo nana fágalaš sámi giellabirrasii. Sámi oahpahusráđis, Sámi Allaskuvllas ja Davviriikkaid sámi Instituhtas leat erenoamáš eavttut láchcit buori bargodiliid dasa. Sámi giellalávdegoddi lea nášuvdnalaš orgána. Davviriikkaid Sámi Instituhtta berre ain leat čállingoddin, sámi giellaráđis, dan oasis barggus mii dahkko davviriikkaid dásis. Hálldahuslaččat lea dát dalle čatnojuvvon Davviriikkaid Sámeráđđái. Ollislaš árvoštallamiid vuođul ja go lea dárbu oktii bidjat Sámi giellaráđi ja sámi doababánkku čállingotti, oaidná Sámediggi ahte giellaráđi čállingotti kántuvrrat galget biddjot Sámi Allaskuvllii.

8: Sámediggi áigu loahpas deattuhit ahte dát čuovddus addá buori vuođu sámi giellabargui boahhteáiggis. Dikki áddejumi mielde galggaši leat vuođđu ná biddjon dasa ahte Kulturdepartemeanta sáhtta juolludit váriid sámi doababáŋkku doaimmaide juo vási jagis.

III JIENASTEAPMI

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus mearriduvvon ovttajienalaččat.

ÁŠŠI R 133/91 SÁMEDIKKI VÁLGANJUOLGGADUSAT - GUORAHALLAN ČÁLUS

I ÁŠŠEBÁHPIRAT:

- NAČ 1984:18 Sámiid vuoigatvuođa dilli (ii mielddusin)
- Ot.prp. nu. 33 (1986-87) Sámeláhka (ii mielddusin)
- Árv. O. nu. 79 (1986-87) Evttohus st. áirasis Carl I Hagen rievdadit Sámelága (mielddusin)
- Árv. O. nu. 35 (1986-87) Vuoigatvuođaid lávdegotti árvalus rievdadit Sámelága (mielddusin)
- GD čálus H-40/89 Sámediggeválga 1989 - Ođđa njuolggadusat jienaid lohkami (mielddusin guorahallan čállošis)
- Sámediggeplána áigodahkii 1991-1993 (ii mielddusin)
- Ášši 40/90 nu. 9 ja 15/90 nu. 2 ovddiduvvon Sámedikki olles-čoahkkimis
- GD čálus H-14/88 "Sámedikki välljen 1989 - Válganjuolggadusat j.e. oktan sámelágain ja sámediggeválganjuolggadusain (ii mielddusin)

II ÁRVALUS

Organisašuvnna- ja vuođđudusáššiid váldolávdegoddi ovddidii čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Hans Guttorm bokte:

SÁMEDIKKI VÁLGANJUOLGGADUSAT - GUORAHALLAN ČÁLUS

Lávdegoddi árvala:

Dan vuođul go Sámediggi lea guorahallan sámediggeráđi čálloša 22.08.91 ja váldolávdegotti lassičálloša 04.09.91, ávžžuhuvvo ahte sámediggeráđi ovddida konkrehtalaš Sámedikki válganjuolggadusaid rievdadus-árvalusa, áddojuvvon gonagaslaš resolušuvnna bokte geassemánu 8. b. 1988, loahpalaš meannudeapmái ollesčoahkkimii skábmamánu 26. - 28. b. 1991. Jos šaddá sáhka viidádit rievdadit njuolggadusaid, sáhtta ráđđi bargonávccaid geažil manidit ovddideami vuosttaš ollesčoahkkimii 1992:s.

Deanu Guovllu Listu Magnar Helander bokte ovddidii čuovvovaš árvalusa kap. 4.2.1, kap. 7.1 ja 7.2:

4.2.1 Mándahtaid juohkkáseapmi

Juohke válgabiire oažžu guokte bissovaš mándahta, iige leat gitta man ollu válgabiiret leat ožžon jienaid. Lassin juhkkovuvvojit dat 13 loahppamándahta gorrelaččat dohkkehuvvon jietnalogu mielde. Várrelahtut muđui nugo lávdegotti árvalusas.

7.1 Lista-árvalusaid buktima áigemearit

Dáláš áigemearri doalahuvvo.

7.2 Lista-árvalusaid ruovttoluotta buktin

Dáláš áigemearri doalahuvvo.

Bargiidbellodaga Sámediggejoavku Egil Olli bokte ovddidii čuovvovaš árvalusa:

(ovddiduvvon maiddái sámegillii)

Sámedikki válganjuolggadusat

1. Ođđa digáštallan das ahte galgá go sámi jienastuslohku dat ii leat šat áigeguovdil. Joavku lea ovttaoaivilis das ahte ain galgá leat sámi jienastuslohku buot gielddain.
2. Jienastuslohku mii ásahuvvui 1989 válgii, dat galgá leat vuođđun boahtevaš Sámedikke válggain.
3. Máttarvánhenbuolva ferte vel lohkkot duogážin dasa ahte beassat jienastuslohkui.
4. Mánát olbmui geat juo leat jienastuslogus, sis galgá leat riekti čállojuvvot jienastuslohkui.
5. Joavku ii leat gal áibbas ovttaoaivilis vuođđuduslávdegotti ovddidusain das ahte náittosbealit eai leat sápmelaččat eai galgga beassat Leahkit mielde jienasteamen Sámedikke válggain. Galggašii leat eanet rabasvuolta, ja anašii positiivalažžan jos Sámediggi árvoštalašii dan ahte maiddái sii geat leat náitalan sápmelaččaiguin maiddái oaččošedje jienastan rievtti, muhto sii eai galgga ieža Leahkit makkárga válgalisttas.
6. Leat ovttaoaivilis das ahte válgaguovllut ja fápmudus (mándat) juohkkin galgá Leahkit vuos ain dat seammá go dál, dassáži go dálá ortnegiin leat fidnen eanet dovddiidusa.
7. Lea áibbas dárbbášlaš ahte várrelahtuid lohku lasihuvvo, nu go lávdegoddi lea árvalan.
8. Jienastuslohku galgá, báikkálaš diliid mielde čállojuvvot gieđain dahje elektronikkalaččat gieldda dásis.
9. Bargiidbellodaga joavku ii leat ovttaoaivilis organisašuvnna- ja vuođđudusáššiid lávdegottiin ahte jienastuslohkui čáliheapmi galgá bissehuvvot válgajagi juo geassemánu 1. beaivvi. Olbmot berrešedje beassat čálihit iežaset jienastuslohkui gitta borgemánu 15. beaivvi rádjái. Jienastuslohku rahppojuvvo fas golggotmánu 1. beaivvi.
10. Listaárvalusaid sisasáddenáigi berre biddjot suoidnemánu 1. beaivái nu go lávdegoddi evttoha.
11. 8. kap. lasihuvvo čuovvovaš cealkka lassin 4. cealkagii: Registrerijuvvon politihkkálaš bellodagat galget njulgestaga dohkkehuvvot sámeopolitihkkálaš oktavuhtii.

III JIENASTEAPMI

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus oktan Magnar Helander ja Egil Olli lassiarvalusain mearriduvvon ovttajienalaččat sáddejuvvot sámediggeráđđái viidáseabbot meannudeapmái.

ÁŠŠI 26/91 FUOĐDOLÁGA RIEVDADEAMIT - GULASKUDDAN

I ÁŠŠEBÁHPIRAT:

- Reive Birasgáhttendepartemeanttas 2.10.90 - fuođđolága rievdamat - gulaskuddancealkámus
- Gulaskuddanáhusaid oaidnu fuođđolága rievdamiidda. Oktii biddjon ovddidus maid Luondduhálddašan direktoráhta lea ráhkadan.
- Reive Birasgáhttedepartemeanttas 10.07.91 - lassigulaskuddan
- Birasgáhttendepartemeantta reive 25.03.88 luondduhálddašan-direktoráhtii.

II ÁRVALUS

Ealáhusa, luonddu ja birrasa váldolávdegoddi ovddidii čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Ragnhild Nystad bokte:

FUOĐDOLÁGA RIEVDADEAMIT - GULASKUDDAN

Lávdegoddi árvala:

Sámediggi gulaskuddan čálus sisttisdoallá sihke dan vuosttaš gulaskuddan vuoru 02.10.90 fuođđolága rievdamiidda 1981s ja lassi gulaskuddan 10.07.91. Sámediggi lea gávnnanan áigut addit oktasaš cealkámuša dáid gulaskuddamiid.

1. Gielda fuođđohálddašeami orgánan

Jus gielddat galget leat fuođđohálddašan orgánan áigu Sámediggi gaskaboddošaččat doarjut Departemeantta evttohusa fievrridit fuođđohálddašeami gielddaide. Atnit dán leamen eambo ovttastastahttit eará dásis dainna doavvuin ahte buorebut ovttastahttit eará gieldalaš bargguid luonddu- ja birasgáhttema hálddašeami siste, ja nannet báikkálaš ieštivrejumi. Eaktun lea goittotge ahte gielddat husksijit máhttolašvuođa fuođđo- ja luonddu hálddašeami siste ja ahte biddjojít ekonomálaš resurššat daidda doaimmaide.

Nuppi bealis čujuha Sámediggi ahte Sámi vuoigatvuođaid lávegoddi lea čielggadeamen vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide sámi guovlluin. Dikki gaskaboddošaš mearrádus fievrridit fuođđohálddašan orgána gielddalaš orgánaide, ii sáhte mangge lánhkái áddejuvvot ovddalgihtii diehtit maid Sámediggi oaivvilda dan ektui maid eará vejolaš evttohusat mo eará hálddašan ortnegat leat dán suorggis Sámi vuoigatvuođaidlávdegottis.

Dainna eavttuin áigu Sámediggi doarjut daid evttohuvvon rievdadusaid fuođđolága njuolggadusain mat guoskkahit dán čuoggá. Dát gullojit ná:

" § 4 (fuođđoorgánat):

Fuođđohálddašeamis leat čuovvovaš orgánat:

1. Departemeanta
2. Luondduhálddašan direktoráhta
3. Fylkkamánne
4. Gielda"

Ođđa oassi manimuš oassi:

" Gielddaid mearrádusaid sáhtta váidalit fylkkamanni. Hálddahuslága váidalannjuolggadusat gustojit vástideaddji láhkái".

§ 5 (fuođđolávdegotti válga): sihkkojuvvo.

§ 6 nubbi oassi: "Fuođđoorgánaid goluid gokčá stáhta".
Sihkkojuvvo.

§ 48 (lobihis láhkai njeidojuvvon fuođđu manná fuođđofondii):
Dás lonuhuvvo "fuođđolávdegoddi" "gielddain".

Sámediggi áigu goittotge mearkašit ahte go § 5 sihkkojuvvo gahčá gielldastivra geatnegasvuohta maiddái eret nuppi oasis fuolahit ahte boazodoalloguovlu gos leat fásta ássi boazodoaluhárjeheaddjit, galgá gielldastivra gozihit ahte ealáhus šaddá ovddastuvvot lávdegottis. Dát ii dárbbáš doalvut dasa ahte boazodoalloealáhus ii šatta ovddastuvvot báikkálaš fuođđohálddašeamis. Dasa lea nana ávzzuhus dan geavahusas mii lea čađahuvvon boares njuolggadusaid vuođul. Diggi čujuha ahte dát dilli ii leat guoskkahallon váttisvuohtan guđege gulaskuddancealkámušas, ii Norgga Boazodoallosámiid Riikasearvige bealis.

2. Humanalaš bivdohárjeheapmi

Duogáš Departemeantta evttohussii rievdadit fuođđolága, sihkkarastit ahte bivddu hárjeheapmi dáhpáhuvá etihkkalaččat dorvvolaš vugiin, leat argumeanttat masa Sámediggi prinsihp-palaččat guorrasa. Nuppi bealis eai berre rievdadusat guoskat sámiide mat hárjehit bivddu oassin árbevirolaš ealáhusas. Dán lea maiddái Norgga Luonddugáhtten searvi ja Norgga Boazodoallosámiid Riikasearvi deattuhan iežas gulaskuddan cealkámušain. Árbevirolaš bivdovuogit/neavvut berrejit gahččat olggobeallái dáid njuolggaidusaid mat gusket vuogi dohkkeheami, seammás go sámi bivdoolbmot berrejit luvvijuvvot bákkolaš bivdin geahččaleamis.

Oppalaččat berre árbevirolaš sámi ealahushárjeheapmi, oažžut erenoamáš heivehallama nášuvdnalaš njuolggadusaide ja lágaide. Sámediggi ii oainne dohkkálažžan go sámit mat jahkeviissaid leat bivdán luonddus árbevirolaš bivdo- ja bivdinvugiin fertejit heivehit doaimmaideaset láhkannjuolggadusaid mielde mat vuosttažin áigot reguleret ođđa bivdevugiid vuostá, ja eambo gávppálaš bivddu. Sámediggi maid ii sáhte oaidnit ahte árbevirolaš sámi bivdovuogit livčče áittagin ráfáidahtton ealliide dahje das livčče várra loaktit ealliid mat eai gávdmu šat nu ollu.

Lassin Departemeantta lasáhussii § 24, nubbi oassi evttoha Sámediggi ođđa goalmmát čuoggá. Olles § 24, nubbi oassi evttohuvvo dalle ná:

" Departemeanta addá bivdonjuolggadusaid doppe gos dás sáhtá leat mearkkašupmi ealáhus vuđui ja muđui doppe gos lea dárbu ráddjet daid vahágiid maid eallit dahket. Dás sáhtá biddjot mearrádus makkár gáibádusat galget leat bivdoneavvuid dohkkeheapmái, makkarat dat galget leat ja man ollu galgá máksit jus galgá oažžut bivdoneavvuid dohkehuvvot. Dát ii guoskka sámiide mat bivdet dakkár neavvuiguin mat leat oassin árbevirolaš ealáhusa hárjeheamis.

Ođđa lassi § 39 evttohuvvo:

"Dát ii guoskka sámiide mat bivdet bivdoneavvuiguin mat leat oassin árbevirolaš ealáhusa hárjeheamis".

3. Biebman ja fánge. Doallat ealliid giddagasas

Sámediggi guorrasa fuođđolága § 26 nu. 8 rievdadanevttohussii mii guoskkahallá suodjalit biepmamis ja gitta doallamis villa ealliid, ja lasáhus § 3:ii oppalaš gielddus doallat ealliid fángavođas almmá erenoamáš lobi.

4. Ráנגgáštusovddasvástádusa beaktileabbo dahkan

Sámedikkis eai leat makkárga mearkkašumit evttohuvvon rievdadusaide čavget ráנגgáštusa ovddasvástádusa fuođđolágas.

5. Áreala- ja bivdorádjejumit mii guoská dakkár náliide maid bivdet: Eambo friddjaseabbo hálddašepmi

Mii guoská evttohussii rádjjet árealaid ja bivdomeriid, lea positiivalaš go njuolggadusain lea ulbmil veahkehit oažžut eambo friddjaseabbo vejolašvuodaid hálddašit dán suorggis. Bivdomearrereguleremat sáhttet leat dárbbášlaččat reguleret náliid erenoamážit albbasnáli.

Sámediggi áigu seammaláhkái go evttohusge evttohit ahte árbevirolaš sámi bivdoáiggit heivehuvvojit guovllu nášuvdnalaš njuolggadusaide. Go mearriduvvojit bivdenáiggit ja -sajit sámi guovlluin, galget dát dávistit árbevirolaš geavahusa dáid áigequovdilis guovlluin. Dát oktan bivdonáliiguin, regulerijuvvojit fuođđolága § 9. Njuolggadusat leat ná:

"Gonagas mearrida makkár nálit galget leat bivdogaskaoapmin ja makkár áigemeiid siste bivdu galgá dáhpáhuvvat. Direktoráhta mearrida bivdoáiggiid eankil náliide ja makkár sajiin bivdu sáhhtá dáhpáhuvvat. Lea vejolaš mearridit iešguđetlágan bivdoáiggiid muhtun osiide riikkas. Bivdoáigi sáhhtá gustot mearriduvvon áiggi jándoris dahje vahkus, ja sáhhtá biddjot earaláhkái nijnnelas ja varrisealliid bivdui, ja dahje boares ja nuorra ealliid nállái masa dát guoská. Bivdoáigi ii berre mearriduvvot biddjot mannen- ja guoddináigái daid guoskevaš náliide".

Sámediggi evttoha danin ahte § 9, nubbi oassi, manimus čuokkis galgá leat ná:

"Ii berre mearriduvvot bivdoáiggit mannen- ja guoddin áigái dasa guoskevaš náliide, muhto jus sámi árbevirolašvuođas lea vuođđu, sáhhtá dasa addot lohpi erenomáš dilalášvuođaid geažil".

Sámediggi lea beroštumiin mearkkašan ahte direktoráhta lea ovdehan evttohusa mas lea ráddjijuvvon lohpi bivdit čáhcelottiid 1987 rájes dego geahččalanortnet. Birasgáhttendepartemeanta ii čuovvolan evttohusa ja mearkkašii reivves 25.03.88 direktoráhtii earret eará ahte:

" Birasgáhttendepartemeanttas lea dakkár áddejupmi ahte go luonddugáhttendirektoráhta evttohus addá lobi giđđat bivdit čáhcelottiid Guovdageainnus lea vuostá daid biologálalaš prinsihppaid ja áddejumi, ahte bivdijuvvo náli mii lea ceavcán badjel garra dálvvi ja galgá álggahit mannema. Mii eat gávna maiddái maidege cealkámušaid, mii čilge čielgasit duođaštusáššebápiriid vuođu mas daddjo ahte jus lága bokte addá lobi ráddjejuvvon bivdui de oažžut áigá mearkkašahtti meari lobihis giđđabivddu. Sáhhtá maiddái bajidit gažaldaga man viidát giđđabivddu rahpan Guovdageainnus dagaha ahte eará gielddat maid háliidit seammalágan ortnega. Dán vuođu ii sáhte departemeanta guorrasit addit lobi giđđa čáhceloddebivdui Guovdageainnus".

6. Iešguđetlágan smávit rievdadanevttohusat

§ 28 geavaheaddji bivdinvuoigatvuohta, bivdinvuoigatvuođa láigoheapmi

Dat mii lunddolaččat čuovvu ovddabealde namuhuvvon argumentašuvnna lea ahte sámi álbmot oppalaččat oažžu vuoigatvuođa bivdit sámi guovlluin.

Erenoamážit mearrasámi guovlluin leat sámít mat eai leat badjeolbmot, šaddan eret árbevirolaš bivddus. Duottarguovlluid máddin eaiggáduššet válđoáššálaččat priváhta olbmot, fuođđolága bivdonjuolggadusat dagahit danin eahpelunddolaš ráji gaskal badjeolbmuid ja eará sámí álbmoga. Sámediggi oaivvilda ahte sámí álbmogis lea dološ vuoigatvuohta bivdit árbevirolaš sámí guovlluin.

Dán vuođul doarju Sámediggi evttohusa ahte bivdovuoigatvuohta sirrijuvvo eret eaiggáduššan vuoigatvuođas go vuvdojuvvo eará eatnama maid stáhta hálddaša. Sámediggi doarju maiddá dan rádjejumi mii evttohusas lea opmodaga hárrái mat hálddašuvvojit meahccelága mielde.

Sámediggi evttoha ahte departemeanta árvoštallá vejolašvuođaid man láhkái sihkarastit árbevirolaš sámí beroštumiid dáid njuolggadusain.

Eará uhccit rievdadanevttohusaide eai leat Sámedikkis mearkašumit.

7. Njeaidindivadaga mannil gáibideapmi

Sámediggi guorrasa fuođđolága § 40 rievdadusaide, nubbi oassi, mii dagahá ahte njeaidindivat máksojuvvo manná.

8. Vuođđu ráhkadit gáibádusa oážžu lobi láigohit bivdovuoigatvuođa

Sámediggi lea positiivalaš departemeantta lassievttohussii § 28:s ja mainna hehte ovdáneami gos almmolašvuohta šaddá gokčojuvvot eret geasuheadđji bivdoguovlluin. Sámediggi guorrasa evttohussii ahte Gonagas oážžu vuoigatvuođa addit lagát njuolggadusaid daid hárrái. Čujuhit muđui ovddabealde namuhuvvon ságastallama § 28 birra.

Bargiidbellodaga Sámediggejoavku Egil Olli bokte ovddidii čuovvovaš lassjárvalusa (lassin njeallje vuosttamuš linjái lasihuvvo čuovvovaččat):
(ovddiduvvon maiddá sámegillii)

Prinsihppalaččat áigu Sámediggi dadjat ahte sámí álbmogis lea árbevirolaččat vuoigatvuohta bivdui ja meahccásteapmái. Dát ferte vuhtii válđojuvvot go ođđa fuođđoláhka loahpalaččat gárvejuvvo.

Rievdadusárvalus:

Árvalusa 6. čuoggás sihkastuvvo vuosttas ossehus. Nuppi ossehusas sihkastuvvo vuosttas sátni, ja dát čállojuvvo sadjái: Sámediggi čujuha dasa ahte máttasámiguovlluin... Dasa lassin sihkastuvvo manimuš cealkka nuppi ossehusas. Ja das dohko nu mo lea evttohuvvon.

Friiddjajoavku Mikkel A. Gaup bokte ovddidii čuovvovaš lassiarvalusa (čuoggái 8 lávdegotti árvalusas):

Sámediggi doarju maiddái Departemeantta árvalusa ahte váldit lassin ođđa 6. oasi § 28:ái fuođđolágas gos addojuvvojit lagát njuolggadusat bivdorievtti láigoheami hárrái.

Sámediggi háliida geavahit dán njuolggadusa beaktilit ođđa bargosajiid ovdánahttima hárrái sámi servodagas nu ahte gilisearvvit j.d. besset hálddašit bivdovuoigatvuođaid dainna jurdagiin ahte besset viidáseabbot láigohit earáide.

Friiddja joavku Johan M. Sara bokte ovddidii čuovvovaš lassiarvalusa (čuoggái 5 lávdegotti árvalusas):

Sámediggi lea dán oktavuođas jurddašan rahpat vejolašvuođa bivdit čáhcelottiid Guovdageainnu gielddas Finnmárkkus. Bivdu galgá leat hirbmadit áigái ráddjejuvvon. Lagát njuolggadusaid dás mearrida Luondduhálddašan Direktoráhta.

Dasa áigu Sámediggi mearkkašit:

1. Dán erenoamáš dilis gávnnaha Sámediggi vuođu bidjat stuorát deattu dološ sámi árbevirrui mii giđđačáhcelodde bivdu lea, ovdalgo váldit vuhtii biologálaš prinsihpaid ja áddejumiid. Go rahppojuvvo ráddjijuvvon vuoigatvuohta giđđa čáhceloddebivdui Guovdageainnus, berre čakčabivdu gildojuvvot.
2. Departemeanta čujuha váilevaš cealkámušaide, mat eai čielgasit čilge duođaštusbáhpiriid vuođu, mas daddjošii ahte jus addá lága bokte ráddjijuvvon lobi bivdit de oazžut mearkkašahtti meari lobihis giđđabivddu. Sámedikkis lea dakkár áddejupmi ahte dán dušše sáhttá dárkkistit vásihusaid vuođul, omd. geahččalanortnega bokte. Diggi ii gávnnan danin dán árgumentii erenoamáš deattu.
3. Sámediggi sáhttá áddet dan balu ahte jus rahpat lobi giđđabivdui Guovdageainnus de sáhttá dát bohciidahttit gáibádusaid eará guovlluin. Diggi oaivvilda ahte ortnet dušše galgá guoskat Guovdageainnu gildii.

III JIENASTEAPMI

Egil Olli lassija rievdadanevttohus váldolávdegotti árvalussii ja Mikkel A. Gaup lassievtttohus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui ovttajienalaččat.

Johan M. Sara lassievtttohus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui 20 jienain 15 jiena vuostá.

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus oktan Egil Olli lassija rievdadanevttohusain ja Mikkel A. Gaup ja Johan M. Sara lassievtttohusain mearriduvvui ovttajienalaččat.

ÁSSJE 27/91 NORDLÁTTE FYLKKAPLÁDNA 1992-1995

ÁSSJEPÁHPPÁRA

- Nordlátte fylkkapládna 1992-1995 gulládallamævtodus
- Duoddetjála fylkkapládnaj 1992-1995 "Ruodná sláde"

II ÁRVALUS

Organisašuvnna- ja vuođđudusáššiid váldolávdegoddi ovddidii čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Máret Guhttor bokte:

NORDLÁTTE FYLKKAPLÁDNA 1992-1995

Lávdegotti árvalus:

1: Sámedigge gávnna Nordlátte fylkkaplána 1992-1995 ævtodusáv buorre ja tjadábargadam dokumæntan. Vuojnnet la fylkkasuohkan vuodolattjat barggam pládnafágalasj ávddanimijn, vaj fylkka-pládnabarggo enabut strátegalasj guovlluj rievddá. Pládna-prosessa gávvidibme vuoset ahte ienep dædo la aj biejadum iesj prosessa nali gá ávddála. Dáhta doarjju vaj juohkka avta dásen fylkkasuohkanin dábdidi oamastimvælggogisvodajt pládna-dokumæntaj, ja dan lahkáj dagáluluj buorre vuodov strátegiaajt tjadádit.

Sámedigge la vuojnna ahte Nordlátte pládnasystieman la dálla ækton ahte da dájma ma galggi strátegiajaj s tjuovvot, galggi jahkásasj guovlopolitihkkalasj doajmma-programmajda, doajmma-plánajda ja jahkebudsjehtajda tjanáduvvat. Dáhta sjaddá ávttjimmussan gájkka fylkkapládnaprocessa oasseváldidijda, dáj sierralágasj ræjdoj gasskavuodajt ábjjat, ja mårádit vaj avta láhkáj praktihkalattjat tjadáduvvi.

Sámedikke mielas la buorre gá fylkkasuohkan la nav garra dættov biedjam biráspolitihkkalasj ávttjimúsajda tsuojgudussan álles plána tjadá. Sierra duoddetjállagin "Ruodná sláde", li 90-jagij birásávttjimúsá vojnnemláge tjielggidum. Jávsadimmierren la aktisasj biráspolitihkka mij aj galgga ájgij millta guoradalla-duvvat.

2. Sámedigge sihtá rámmot fylkkasuohkanav gá la nav tjielgga láhkáj gávvidam muhtemijt dajs ávddanimvuogijs ma dávk littji ájnnasa Nordladdáj. Dikke mielas li ájggeguovddelis ássje dákkár áktavuodajn aj politihkkalasj válljimmáhttelisvuoda. Sámedikken ælla mige javllat dán gávvidibmáj pládnaævtodusán.

Sámedigge vuoset dasi ahte fylkkaplánan 1988-1991 jahkásij la viehka Nordlátte sámij birra tjáledum. Dán pládnaævtodusán li sáme dássjo guokti-gálmmi kulturkápihtalin nammadum. Sámedikke mielas la dát guhka lávkke mañus fylkkaplána 1988-91 gáktuj. Mij dádjadip dát pládnaævtodus la ietjá láhkaj ja ávvudagáp dásen tjáledum. Valla dat ij javlalulu ahte sáme ássje árvvo boahtte fylkkaplánan sjadda degu da e gávnnu. Dán vuodo nanna Sámedigge ævtot ahte sáme ássjij birra tjáleduvvá dan kapihtala sinna, man sisanádus la, ávttjimusa jage 2000 guovlluj, mañutjissaj tækstaj, "Ávddanibme Nordlätten", 9. bielen dájna tevstajn:

"SÁME DILE"

Sábmelattja li unneptjærdda Vuonan. Tjoahkkáj gehtjadum, sij árru moatten guovlon Nordlätten ja dahki sierra sáme kulturjuohkusij fylkan. Fylka kultuvraslasj ja tjærddalasj girjakvuodan la guovdásj árvvo. Alemus jávsadimmierre vierddi danen liehket dáv girjakvuodav suodjalit ju ávdedit.

Stáhta-oajvválattjajn la ávdemus ávdasvástádus láhtjet dilijt vaj rijka sáme-álmumuk máhttá sihkkarasstet ja ávdedit ietjas gielav kultuvrav ja siebrudakiellemav. Dan buohta la fylkkasuohkanijn ja suohkanijn ávdasvástádus vaj álmulasj siebrudakplánemin sáme berustime vieleduvvi. Vierttiji danen sierraláhkáj sáme dile vieleduvvat gájkka fylkkasuohkana plánimdájmajn. Ja viertti aj tjáhkkiiduvvat buorre sadje sáme gatjálvisájda suohkanij plánimdájmajda. Tjadádit nasjonálasj sámpolitihkkalasj njuolgasusájt sámí gáktuj la ávttjimusa dán aktavuodan. Lasse diedo sámij birra suohkana ja fylkkasuohkana dásen la ækton dási. Gatjálvis ásadit bájkkálasj sámejuohkusij ja sierra sámekonsulentavirggij suohkanijn, vierttiji dán aktavuodan guoradalladuvvat.

3. Gatjálvis ásadit bájkkálasj sámejuohkusij suohkanijn ja fylkkasuohkanijn tsieggiduváj Sámeriektajuohkusa bieles, valla ittjij sámeláhkaj tjánáduvá (bs. Ot.prp.nr. 33 (1986-87)). Gatjálvis viertti dán pládnaájjgodagán vas buvteduvvat ájggeguovddelis suohkanij ávdaj. Sámejuohkusa máhtálulun buorebut vuojnusin dahkat ja nannit sáme siebrudakávdđanimev suohkanijn. Dán aktavuodan la de luondulasj gatjádít ruhtada gá stáhtta dáj bájkkálasj juohkusij gálojt ja máhttelis suohkanij sámekonsulentajt. Sáme ájrastuvvan la ájnas juohkusijn. La luondulasj. Le luondulasj dan diehti ahte Sámedigge mierret ordniga ja ruhtajuohkema njuolgasusájt. Sámedigge ájgggu dákkár ájálvisájt ja álggagijjt doarjjot.

4. Mij guoská ulmijda ja strátgijájda jage 2000 guovlluj, ælla Sámedikken mige dajda javllat. Dan ævtodusá buohta mij la 3. tsiehken ávddalin, ævtoduvvá dát oajvveulmme Nordlátte sámijda:

"Aktelis sáme kulturávdanibme rávas sáme siebrudagáj fylkan".

Sámedigge ævtot ulmme tjadáduvvá dájna oajvvestrategijajn, mi pládnaævtodussaj laseduvvá, strategioassáj 3. gárggádissaj 9.b.:

"Sihkkarasstet vuodov suodjalit ja ávdedit sáme iesj-dábdov, gielav, kultuvrav ja siebrudakiellemav Nordlátte fylkan."

Sámedigge la vuoynnám gáktu fylkkasuohkan la välljim strátegalasj ájggomusguovlojt. Digge bælos æladusávdanimev, diehtoávdanimev, jáhtulagajt ja bájkkeávdanimev strátegalasj ájggomguovllon (bs. 10.b.). Dáha li snivábut sierra kapihttalín tjielggidum, 18-29 b. Duodden dajda ávttjimúsájda 28.b., ævtoduvvá dát duodden "oasseulme" ávvdabælláj:

"Sámedigge la plánanis 1991-1993 jahkásij javllam ahte boahtteájge æládus- ja siebrudakávdedime strátegiddja viertti dal reivddaduvvat. Æp galga dasti dajt gehtadit degu guovlopolitihkkalasj Vuona boajttobiellen, valla dan sadjáj degu same guovdátjin ma dárbahti sierralágásj dájmajt. Nordlátte fylkkasuohkan guorrassa dájda vuojnojda."

5. Sámedigge la sierra berustusájv vuoynnám ahte alemus jávsadimmierre Nordlátte fylkkasuohkanij ævtoduvvá:

"Lasedit iellemájvvanij fylkka álmugij" (bs.8.b.)

Inger Hagerup divtajv álgon vaddá fylkkasuohkan "iellemájvvana" muollánahkaj sisanádusáv sige ednamlattjat ja vuojnáalattjat (bs.12.-13.b.). Sámedigge sihtá sierralahkaj dættodit man ájnas la sáme álmugij nahkat:

"ávdánit degu ulmutjin ietjas vuodo nanna, adnet ietjas vattáldagájt oajos ja ávdánis birrasin lahka-vuodajn, ja aktan ietjá ælmatjij luondon. "(bs. pládnaævtodusáv 12.b.)

Vuosedimen 2. tsæhkkáj ávdalin sihtá Sámedigge nannit ahte vuodon ja ækton sáme iellemájvvanin le sáme dilijt álmulasj plánimis bigodit. Gáktus álmulasj oajvválattja välljiji sáme álmugav vuoynnusin dahkat jali tjiégadit, sjadda moatteláhkáj vuodoækton sáme giela, kultuvra ja sibrudakávdanibmáj mælggat ájggáj ávddalijguovlluj. Sierralahkaj guoská dahta fylkkasuohkana ja suohkana dássáj.

6. Sámedigge guorras oasseulmmáj kulturkápihtalin (16.b.). Jávsadimmierre tjadádimoassáj ævtoduvvá dát lasáduš boadosmiere vuolen:

*"Láhtjet buorre máhttelisvuodajt sáme kultur-
ávddanibmáj."*

Dát ævtoduvvá ahte dájna vuogijn giela ja dábe tsiehke vuolen tjadáduvvá:

*"Vierttiji ásaduvvat hiebalgis saje gási sáme kultur-
dájmajt la máhttelis tjoahkkit avta sadjaj ies guhtik
sáme guovlojn. Ietján aktan Sámedikkijn, vierttiji
sierra dájma tjadáduvvat ma sámegiela fylkan nanniji."*

Kápihtalin mij ávttjimúsajt ja dájmajt iesj guhtik sierra guovlon giehtadallá, ævtoduvvá dát lasáduš 7.3 oase sisi "Sierra dile" nammasasj tsiehke vuollaj (32.b.):

*"Állidit sáme kulturguovdátjav Divtasvuodnaj tsieggit,
ja álget kulturguovdátja pládnabargojt Nuortta-Nord-
lätten/ Oarjje-Rámsán iehtjádij siegen aktan Rámsá
fylkkasuohkanijn."*

7. Sámedigge la sámij álmukválljen orgádna Vuonarijkan, gen ávdásvásstádusá duogen la aj Nordlátte sámeálmuk. Sámedigge-plána jagijda 1991-93 vuodo nanna ásadit aktisasjburggovuogijt ietjá orgánaj, instánsaj ja oajvvalattjaj, vuojnna Sámedigge dárbov lagáp aktisasjburggovej Nordlátte fylkkasuohkanijn. Jávsadimmierren la ásadit aktisasjburggovuogijt degu sierra-lágásj plánimvuoge, jnv. ja ávvudahkaj áššij birra ma li ájnna Nordlátte sámijda.

Gá vuodon biedjá dav dættov mij fylkkapládnabargon la dálla ja boahhte ájge, la ájnas náv ruvva gá máhttelis gávnnat barggovuogijt, vaj Sámedigge fylkkapládnaprošessaj bæssá árabut særrat, gá gulládallamájge.

Ovttabargojoavku/NSR Ing-Lill Pavall bokte ovddidii čuovvovaš lassievttohusa (čuoggái 4, nubbi ossehus):

Sámediggi áigu deattuhit ahte vuođđoealáhusat nugo eanadoallu, vuotnabivdu, boazodoallu ja dáid buohtalasealáhusat leat dehálaččat sámii guovlluin. Dát leat dehálaččat maiddái sámii kultuvrra guoddin. Danin ferte vuođđu dákkáraš ealáhusaide sihkkarastot.

Nuppi bealis sáhttet rievdadan-heivehallamat eará servodagas maiddáí dahkat bargun gávdat earáhuhttinčovdosiid árbevirolaš ealáhusas ja ovdánahttit ođđa ealáhusaid mat sáhttet ceavcit. Hástalus sámi guovlluin lea ahte ovdánahttit ođđa ealáhusaid main lea álgovuodđu árbevirolaš doaimmain. Kultuvrii vuodduvvon ealáhusovdánahttin lea guovddáš čoavddasátni dán okta-vuođas.

Friddja joavku Ante M. Eriksen bokte ovddidii čuovvovaš lassievttohusa (manimuš ossehussan čuoggái 6):

Kapihttalii hástalusat ja doibmi bijut ovttaskas guovlluin evttohuvvo čuovvovaš ossehus 7.3 mohtorjohtalus vuollái:

"Plánet geainnu Máskii Divttasvuona gielddas".

III JIENASTEAPMI

Ing-Lill Pavall lassievttohus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui ovttajienalaččat.

Ante M. Eriksen lassievttohus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui ovttajienalaččat.

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus oktan Ing-Lill Pavall ja Ante M. Eriksen lassievttohusain mearriduvvui ovttajienalaččat.

SAK 28/91 FINNMÁRKKU FYLKAPLÁNA 1992 - 1995

I ÁŠŠEBÁHPIRAT:

- Reive 16.07.91 Finnmárkku fylkagielddas
- Finnmárkku fylkaplána 1992 -95 - gulaskuddanevttohus

II ÁRVALUS

Organisašuvnna- ja vuodudusáššiid váldolávdegoddi ovddidii čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Máret Guhttor bokte:

FINNMÁRKKU FYLKAPLÁNA 1992 - 1995

Lávdegotti árvalus:

1. OPPALAČČAT

Sámediggi lea duhtavaš go Finnmárkku fylkaplána 1992-95 lea šaddan eambbo mas leat strategialaš dieđut. Go viidát oasseváldin lea deattuhuvvon plánaproseassas, veahkeha dát sihkkarastit viidáseabbo vuođu meroštallat hástalusaid ja mihttomeriid, ja ahte vejolašvuohta mihttomeriid duohtan dahkamii ja mihttomeriid juksamii lassána.

Nuppi bealis sáhtta nuppástuhttin plána- ja plánaáššebáhpriin, nugo lea ulbmil, dagahit ahte bohtet ođa váttisvuođat ja hástalusat sihke plánafágalaččat, ja plána konkretalaš sisdoalu dáfus. Dát lea álgovuđolaččat positiivalaš go sáhtta dagahit progresuvnna fylkaplánabarggus, muhto sisttisdoallá maiddái čielga várraelementtaid. Rievdadanproseassa orru gáibideamen mearkkašahtti barggu guhkkit áigge badjel go maid fylkaplána-proseassa álgovuđolaččat loaitá dahkat. Fylkaplánaevttohus 1992-95 orru čájeheamen dan. Seammás dahká dat mearkkašahtti vejolašvuođaid ovddosguvlui mannat boahtteáigge stáhtalaš, fylkagiieldalaš ja giieldalaš doaimmaid plánemis Finnmárkkus.

Mihttomearrestrukturuvra fylkaplánaevttohusas sisttisdoallá bajit dási mihttomeari, njeallje váldomihttomeari, gávccii oassemihttomeari ja gullelaš strategiiijaid. Sámediggi áigu deattuhit dehálašvuođa ollislašjurddašeamis boahtteáiggi mihttomeriid ja strategiiijaid ektui. Strategiiijat galget leat gitta ja speadjalastit ruovttoluotta mihttomearrai. Orru leamen govttolaččat gozihuvvon dát evttohusas, muhto ollu bargu orru liikká váilumin.

Bajit dási mihttomearri árvaluvvo evttohusas leat "Oadjebasvuohta rievvademiid siste". Dán láhkái sániiguin hápmen sisttisdoallá Sámedikki oainnu mielde guokte guovddáš viidodaga boahtteáigái Finnmárkkus. Vuosttažettiin go fylka lea rievdamin, ja nubbin go dát guoskkaha oadjebasvuođa. Dát leaba guokte dingga mat eaba suoba oktii maid álgovuđolaččat ii leat eankil ovttastahttit. Rievdadeapmi iešalddis sisttisdoallá dinggaid mat buktet vára. Dát sáhtta dagahit oadjebasmeahtunvuođa muhtumiidda. Nugo mihttomearri lea sániiguin hábmijuvvon sáhtta dat maiddái áddejuvot golmma láhkái. Okta lea ahte lea ieš oadjebasvuohta mii galgá leat rievdamin. Nubbi lea ahte ahte rievdadeapmi galgá dáhpáhuvvat oadjebas dilis, dahje goalmmádin ahte oadjebasvuohta lea gávdnamis rievvademiid siste. Dát mearkkašahtti eahpečielggasvuođat dagahit mihttomeari nugo dat lea sániiguin hábmijuvvon uhccit dohkálažžan bajit dási mihttomearriin fylkaplánii. Sámediggi jáhká ahte lea vejolašvuohta lagabut čatnat ja giehtadallat bajit dási mihttomearrestrukturuvrra mihttomearrestrukturuvrraiguin daid eará kápihttaliin, dainna ulbmiliin ahte oážžut čielgaseabbo bajit dási mihttomeari.

Sámediggi gávnna viidáseabbot dehálažžan ahte lea oktavuoha mihttomeriid, strategiijaid ja doaimmaid gaska fylkplánas. Dát gáibida ahte strategiijaid hápmemis váldojit vuhtii buot bealit mat sáhttet šaddat guoskkahuvvot, ja ahte vejolaš strategiijaid váikkuhusat leat čilgijuvvon. Sámediggi eaktuda dákkár čilgema jahkeplánaid ráhkadeami oktavuodas, ja ahte konkrehtalaš doaimmat fertijit biddjot johtui strategiijaid mielde jus galgá ollet mihttomeriid ferte čuovvut geatnegahtti doaimplánaid.

Muđui orru leamen dárbu ovttastahttit erenoamážit oassemihttomeriid. Ii leat doarvái oktavuoha gaskal oassemihttomeriid bajit dási mihttomeriid ja strategiijaid mihttomearrestruktuvrras ja daid mihttomeriid gaska mat bohtet ovdan daid čuovvu kápihttaliin. Boađusin dás sáhttet šaddat mihttomearit mat eai soaba oktii. Lagát mihttomeriid ovttastahttin sáhtta maidái eastit gilvvu gaskal mihttomeriid.

Váikko ollu oasis fylkplánas leat miellagiddevaččat ja dehálaččat, gávnna Sámediggi ahte ferte ráddjet iežas cealkámuša daid osiide mat orrot leamen dehálaččat Sámediggái ja sámi álbmogii.

Sámediggi lea mearkkašan ahte mihttomearrejoavkkut nissonat, sámit ja nuorat leat fievrriduvvon ovddit plánenáigodagas. Dat čájeha ahte lea dárbu bidjat lassi doaimmaid daid mihttomearrejoavkuide. Muhto mihttomearrejoavku orru leamen veahá menddo viiddis. Dát sisttisdoallá várra gitta 70 % Finnmárkku álbmogis. Dát sáhtta dagahit heajut bohtosiid daid doaimmain mat biddjojot johtui.

2. BAJIT DÁSI MIHTTOMEARIT JA STRATEGIJAT

Dainna vuođuin go sámit leat biddjon erenoamáš mihttomearrejoavkun, lea "Sihkkarastit materialistalaš vuođu sámi kultuvrra ovdáneapmái" sániiguin hábmijuvvon váldomihttomearrin. Dát evttohuvvo duohtan dahkkot njealje strategiija bokte:

1. - Ovdánahttit fylkagiella iežas máhttolašvuođa sámi gažaldagain
2. - Hukset bistevaš ovttasbargovugiid Sámedikkiin
3. - Loahpaheapmi duogážin árvvoštallo sis-Finnmárkku ovddidanprográmma jotkojuvvot
4. - Láhčit dilálašvuođaid sámelága giellanjuolggadusaid čađaheapmái almmolaš doaimmain sámi ássanbirrasis.

Sámediggi evttoha ahte váldomihttomearri sámiid birra fylkplánaevttohusas lonuhuvvo dainna:

"Beaktilis sámi kultuvrra ovdánahttin ja nana sámi servodat fylkkas".

Sámediggi čujuha ovddabealde namuhuvvon strategiijaide, ja evttoha čuovvovaš lassistrategiija nu. 1:

"Sihkarastit vuodu doalahit ja ovdánahttit sámi iešdovddu, giela, kultuvrra ja servodateallima Finnmárkku fylkkas".

Lasihit fylkagieldda iežas máhtolašvuoda sáme gielas ja sámi kultuvrra, giela ja servodateallima birra lea muđui strategiija váldomihttomearrái, maiddá mihttomearri fylkagieldda organisašuvdnaovdáneapmái ja bargiid politihkkii (gč. s. 93). Juksan dihte dáid mihttomeriid lea evttohuvvon čuovvovaš strategiijat:

- Dohkkehit ahte máhttolašvuotta sámi kultuvrras, gielas ja servodateallimis lea lassigelbbolašvuottan virgái bidjamiin buot fylkagieldda virggiin
- Beassat oahppat sáme giela čállit jus bargit leat sáme gielagat
- Addit vejolašvuoda ahte bargit besset oahpásmuvvat sáme giellii, kultuvrii ja servodateallimii
- Bidjat sierra resurššaid ovdánahttit ovttasbarggu Sámedikkiin

Sámelága ođđa giellanjuolggadusat bidjet gáibádusaid almmolaš orgánaide, ásaheami ja eiseváldiide sáme giela máhtus. Dát strategiijat, seammás go bajidit fylkagieldda máhtolašvuoda, maiddá buoret fylkagieldda ráhkkanearri vuostáiváldit lága gáibádusaid. Sámediggi eaktuda at dát strategiijat konkretiserijuvvojit geatnegahtti doaimmaid olis jahkeplánain.

Seammás go fylkagieldda ferte lasihit iežas máhtolašvuoda sáme gielas ja servodateallimis nu ahte dat gevvat oktii ođđa giellanjuolggadusain, galget fylkagielddat maiddá leat mielde veahkeheamen láchit dáid njuolggadusaid dilálašvuodaid almmolaš doaimmain sámi ássanguovlluin (gč. strategiija nu. 4). Sámediggi gávnaha lunddolažžan ahte fylkagieldda váldá oasi giellanjuolggadusaid ovttastahttimii ja dilálašvuodaid láchimiidda gielddain mat gullet doaibmaguvlui Finnmárkku fylkkas.

Sámediggi evttoha čuovvovaš lasáhusa strategiija 4:ii:

" , ja dán oktavuodas váikkuha ahte ráhkaduvvojit doaibmaplánat dáid čađaheami várás."

Sámediggi sámiid álbmotválljen orgána Norggas áigu seamma dásis fylkagielddain čujuhit dárbei oážžut hüksijuvvot lagat formálalaš ovttasbargu Finnmárkku fylkagielddain (gč. strategiija nu. 2). Dát strategiija gokčá oassái maiddá strategiija nu.1. Dás bohtá ovdan ahte galget várrijuvvot resurššat ovdánahttit ovttasbarggu, almmá ahte ovttasbargovuogit ja suorggit namuhuvvojit mo ge lagabuidda. Sámediggi oaidná dán "strategiija" dego okta doaimmain jus galgat deavdit strategiija 2. Sámediggi oaidná goittotge positiivalažžan go ovttasbargu biddjo johtui, ja berre álggahit suokkardallamiid man láchái ja makkár surggiin dát leat eanemus áigeovdil.

Loahpaheapmi duogážin galgá sis-Finnmárkku ovddidanprográmma árvvoštallot jotkojuvvot (gč. strategiiija nu. 3). Sámediggi rávve ahte dát strategiiija váldo eret fylkaplánas. Prográmma loahpahuuvui borgemánu 1. b. 1991. Doaimmat ovddidanprográmmas rávvejuvvojit jotkot muhtun gielddaid bealis, jus árvvoštallamat eai rávve ahte dát jotkojuvvo earálágan organisašuvdnavugiin.

Sámediggi áigu goittotge evttohit ođđa strategiiija:

"Árvvoštallat ja vejolaččat láhčit diliid nu ahte nammaduvvojit báikkálaš sámelávdegottit gielddain gos sámi álbmot lea uhccit-logus."

Dán evttohusa lea Sámevuoigatvuođaid lávdegoddi dahkan NAČ 1984:18, muhto ii čatnojuvvon láhkii. Gažaldat berre dál válđojuvvot guorahallamiidda sihke fylkagielddas ja áige-guovdilis gielddain. Sámelávdegottit sáhtašedje veahkehit nannet sámi gova ja sámi polotihkkálaš barggu gielddain. Lávdegottit sáhtašedje nannosit veahkehit oainnusin dahkat sámi gažaldagaid barggu gielddain. Dikki áddejumi vuođul lea sámelávdegottiid nammadeapmi ovddimuš áigeguovdil daid gielddain gos sámi álbmot lea uhccán ja ássá bieđggus. Dán oktavuođas livčče lunddolaš buktit gažaldaga ruhtadago stáhta lávdegottiid goluid ja vejolaš gielddaid sámekonsuleanttaid. Ahte sámít leat ovddastuvvon dáid lávdegottiin lea dehálaš. Lea danin lunddolaš ahte Sámediggi mearrida kriteriijaid man láhkái ortnet galgá huksijuvvot ja man láhkái várit galget juhkkujuvvot. Sámediggi áigu doarjut dákkár johtui bidjamiid.

2. EALÁHUSPOLITTIHKKA

Mii guoská ealáhuspolitihkkii lea eanadoallu meroštallon leat sámi ealáhus kap. 5. Vuotnabivdu lea maiddái árbevirolaš sámi ealáhus (gč. Dr. jur. C. Smith čielggadusas gos vuotnabivdu áddejuvvo leat árbevirolaš sámi ealáhus mii galgá kulturgáhttema riektinjuolggadusaid vuollái gullat).

Sámediggi rávve ahte guolásteapmi seamma láhkái go eanadoalluge dán fylkaplánas biddjo árbevirolaš sámi ealáhusaid vuollái ja namuhuvvo kap. 4, Guolásteapmi ja mearrabivdu strategiiijat sihkkarastit uhccimus fatnasiid vuoigatvuođaid bivdui.

Sámediggi evttoha čuovvovaš strategiiija mihttomearrái "Gánnáhahti ja sirrejuvvon bivdu":

"Sihkkarastit ahte uhccit-fanasjoavkkut luvvijuvvojit bivdomearrereguleremiin".

Sámediggi gávnaha positiivalažžan go fylkaplána láchčá diliid lotnolasealáhusaide, mii maiddái lea dehálaš eaktu ássamii ja boahtteáiggi ovdánahttimii Finnmárkkus. Diggi oaidná goittotge ahte kapihttal 7 Meahcce-ealáhusat lea veahá eahpedievaslaš ja váilevaš. Sámediggi ávžžuha dán kapihttalis deattuhit lotnolasealáhusaid main lea vuođđu rikkis meahcceresurššain, fylkkas leat dát siseatnanguolástus, muorječoaggin jna.

Sámediggi váillaha goittotge mihttomeriid ja strategiid duoji várás. Muhtun oassi duodji doaimmain bohtet lunddolaččat lotnolasealáhusaid vuollái ja leat das oassin. Goittotge áigu Sámediggi rávvet ahte fylka Sámi Duojiin ja Sámediggiin ovttasráđiid láchčat duoji dan iežas doaibmaplána bokte, nu ahte duodji sáhtá bissut dehálaš ja iešbirgijeaddji ealáhusgeaidnun.

Boazodoalu kapihttalis lea hábmijuvvon strategiija "Eanemus vejolaš oadjebas ja buorit bargosajit boazodoalus" mihttomearis ja gullojit ná; "Nissonolbmuid dili čielggadit ja vuoigatvuođaid ealáhusas". Sámedikki mielas lea dát nissonolbmuid bealušteaddji meallaguoddu ealáhusas. Sámediggi áigu danin evttohit dán strategiija gullot:

"Bargat ahte nissoniid rolla ja vuoigatvuođat ealáhusas nannejuvvojit."

3. ALMMOLAŠ SUORGI

Skuvlejupmi ja dutkan

Sámediggi oaidná daid hástalusaid Finnmárkkus mat leat skuvlejumi ja dutkama hárrái. Skuvlejumi dássi fylkkas lea ollu vuollelis go riikka gaskamearri, seammás go váilot oahppan oahpaheaddjit ja ovdaskuvlaoahpaheaddjit, erenoamážit guovddáš sámi sisguovlluin. Dáppe leat hástalusat láchčit vejolašvuođaid váldit oahpu, dieđuid juohkit oahpaheaddji- ja ovdaskuvlaoahpaheaddjiskuvlejumis. Ja ahte oppalaš doaibmaortnegat namuhuvvon fágaolbmuid árvoštallojit nannejuvvot sámi siseatnanguovlluin. Ovttasbargu gaskal fylkka, Sámi oahpahusráđi ja Sámi Allaskuvlla doaimmaid birra sáhttet buoridit sámegielat oahpaheaddjiid oažžuma. Muđuid leat hástalusat oažžut nannoseabbot čatnot skuvlejumi- ja dutkanbirrasiid gaskavuohta ja muđuige servodahkii. Struktuvrra rievdamat ja nuppástuhttimat boazodoalus dagahit ain eambo hástalusaid oahppo- ja bargosektuvrraide boahtteáiggis.

Sámediggi oaidná duhtavašvuođain go joatkkaohppui lea evttohuvvon strategiija mii sihkkarastá sámi nuoraid beroštumiid ovttasbarggus sámi joatkkaskuvllain (s. 58). Sámediggi áigu dárkilastit doaimmaid dárbbu vuođđoskuvlasuorggis sámi mánáid vejolašvuođaid várás "ollislaš bajáššaddanbirrasa ovdánahttin mii buorida mánáid ja nuoraid peršuvdnalaš ovdáneami" (oassemihttomearri - vuođđoskuvla, s. 58). Dáppe lea ovddimuš dárbbalaš doaimmaide mat čujuhit eatnigielaohpaheapmái, mii ráhkada vuođu oahppat viidáseabbot ja peršuvdnalaš ovdáneapmái.

Dainna duogážin evttoha Sámediggi čuovvovaš lasáhusa strategiija 3, oassemihttomearri-vuođđoskuvla:

"Joatkit bargguin vervet oahpaheaddjiid ruovttoluotta/dássi-dahttit oahpaheaddjiid bissut ovttas sajis, erenoamážit sámi guovlluin.

Dearvasvuođa- ja sosiálasuorgi

Sosiáladepartemeanta lea Sámedikki álggaheami bokte bidjan johtui ollislaš dearvasvuođa- ja sosiálaplána barggu sámi álbmoga várás. Finnmárkku fylkagiela lea veahkehan dán iežas Finnmárkku sámi álbmoga várás ráhkaduvvon dearvasvuođa- ja sosiálaplána barggu bokte. Dikki mielas lea dát bargu mearkkašahtti. Sámediggi eaktuda ahte Finnmárkku fylka áigu joatkit barggu dainna ollislašplánain mii čájeha bohtosiid stáhtalaš čielggademiid hámis NAČ 1992.

Kultuvra

Sámediggi mearkkaša beroštumiin go fylkaplána ohcá giehtadallat kultuvra ollislaš oainnu vuođul, iige dego sierra sektuvra. Sámediggi guorrasa dákkáraš oidnui.

Sámi kultuvrras lea sierra státus dan olis go lea boarraseapmos kultuvra fylkkas mii dál eallá mas lea oktílašvuohta gitta min ođđa áigái. Goittotge lea dat hearki ja gáibida kulturpolitihkkálaš barggu (gč. čuokkis 2.9 s. 20 fylkaplána). Dainna duogážiin mii dás lea ohcala Sámediggi eambo konkrehtalaš geatnegasvuođaid nannet sámi kultuvrra ja láchit diliid sámi kultuvrra hárjeheapmái ja ovdánahttimii. Goittotge guorrasa Sámediggi dan stratejijai mii lea plánaevttohusas gos sihke fylkagiela ja gielddat doaimmalinjáid bokte huksijit sámi kultuvrra ovdáneami Sámedikki mihttomeriid mielde. Dát sisttisdoallá maiddái doaimmevaš ovttasbargovugiid gaskal stáhtalaš, gielddalaš ja fylkagielddalaš orgánaid ja Sámedikki almmá ahte kultuvrra hálddašuvvo jávkosii.

Sámediggi áigu lassin evttohit čuovvovaš strategiija 3.3 čuoggávuollái Mihttomearrejoavkkut, strategiijat:

"Doaimmaplána sámi kultuvrra hárjeheapmái".

Sámediggi lea sámi kulturmuittut orgániserema čielggadeamen. Dát galgá ovdehuvvot Birasgáhttendepartementii manná gulaskuddamii maid dasa guoskevaš ásašusat, orgánat ja eiseváldit dahket, dát lea jurddašuvvon stáhtabušehttii 1993.

4. ÁREALAPLÁNEN JA LUONDDUHÁLDDAŠEAPMI

Váldomihttomearri árealaplánemis ja luondduhálddašeamis lea "sihkkarastit biras- ja resuršavuođu". Dát lea mihttomearri maid Sámediggi doarju. Mii guoská iešguðetlágan strategiijaide mat ovdehuvvojit mihttomeriid juksan dihte sáhttet dát praktihkkalaš čáđaheami oktavuoaš boahit riidui sámiid beroštumiin. Muđui ii oro kapihttal leamen gárvvis mii guoská oassemihttomeriid ja strategiijaid ovttastahttimii.

Nuppi bealis čujuha kapihttal ahte váilot politihkkalaš prinsihppaid suokkardallamat boahhteáiggi árealaplánema ja luondduhálddašeami várás. Sámi vuoigatvuoðalávdegotti evttohus livčče Sámedikki oaivila mielde mii ráhkada guovddáš-instrumeantta dán prosessii.

5. LOAHPAHEAPMI

Fylkaplánas lea ohcaluvvon ovttastahttit sámi gažaldagaid sihke plánaproseassas ja ieš áššebáhpiris. Dát lea dehálaš oažžun dihte iešguðetlágan sektuvrraid ja ossodagaid dihtosii buktit ja oainnusin dahkat sámivuoða lunddolaš oassin servodatplánemis oppalaččat.

Sámediggi oaidná positiivalažžan fylkaplána barggu nugo Finnmárkku fylkagiella dál lea dan ovdehan. Mihttomeriin ja strategiijain lea ollu mas lea evttohuvvon ovdánahttit ja suodjalit sámi servodaga mii eaktuda ovttasbarggu ja ovttas-tahttima Sámedikki, fylkagiella, gielladaid ja stáhta orgánaid gaskka. Lea dehálaš ahte fylkagiella ja Sámediggi oaidniba iežaska goappat guoimmiska resuršan.

Friiddja joavku Mathis A. Sara bokte ovddidii čuovvovaš rievdadusevttohusa (čuoggái 2 Ealáhuspolitihkka, manimuš ossehus):

" Bargat dan ala vai mánáid ja nissoniid rolla čilgijuvvo, ja daid vuoigatvuoðat ealáhusas nannejuvvojit".

Lassievttohus (čuoggái 2 Ealáhuspolitihkka, manimuš ossehus):

Mii guoská dajaldahkii "mearridit rájáid eallosturrodahkii", ádde Sámediggi ahte dát guoská eallosturrodahkii maid Nuorta- ja Oarje-Finmmárkku boazodoalloguovllu boazodoallostivra mearrida.

Lassievttohus (čuoggái 2 Ealáhuspolitihkka, vuosttas ossehus):

Boazodoalu ovdánahttin bargu olggobealde daid doaibmaguovlluid mat juo leat ferte daidda bidjat resuršaid dainna ulbmiliin ahte čilget vejolaš ovttasbargovugiid boahhteáiggis.

JIENASTEAPMI

Mathis M. Sara rievdanevttohus ja lassievttohus váldolávdegotti árvalussii hilgjuvvui 29 jienain 6 jiena vuostá.

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus mearriduvvui ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 29/91 TROMSSA FYLKAPLÁNA 1992 - 1995

I ÁŠŠEBÁHPIRAT

- Reive 16.05.91 Tromssa fylkagielddas
- Tromssa fylkaplána 1992 - 1995

II ÁRVALUS

Organisašuvnna- ja vuođđudusáššiid váldolávdegoddi ovddidii čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Máret Guhttor bokte:

TROMSSA FYLKAPLÁNA 1992 - 1995

Lávdegotti árvalus:

1. ÁLGU

Sámediggi guorrasa fylkaplána mihttomearrái lunddolaš álbmotlassáneami ja ássanminstara doalaheami birra. Buorit eallineavttut ja olles bargoadin lea maiddá dehálaš mihttomearit dássidis servodatovdáneapmái.

Sámediggi áigu seammaláhkái go fylkaplánage čujuhit man dehálaš lea ollislaš jurddašeapmi servodatovdáneamis boahhteáiggi mihttomeriid ja strategijaid ektui.

Dán oktavuođas Sámediggi hirbmástuvvá go fylkaplána ii leat váldán mielde makkárgge guhkkesáigge politihkká mii guoská sámi gažaldagaide ii mangge oasis plánas. Sámediggi oaidná dárbbaslažžan muittuhit Tromssa fylkagieldda ahte sámeaparagráfa bođii Vuodđoláhkii (110 A) 1988:s ja Sámelága ásaheapmi 1987:s leat buktán áibbas ođđa rápmaveavttuid sámi gažaldagaid bargui Norggas. Lea huksijuvvon ođđa vuođđu ovttasspillui sámi ja norgga servodaga gaskii. Vuodđu čoahkkana ođđa formálalaš ja prinsihppalaš vuođus, ođđa njuolggadusat stáhtaeiseváldiid sáme-politihkkii ja ahte sámiin galgá leat riikaviidosaš Sámediggi válljijuvvon sámiin ja sámiid gaskkas. Lassin dasa gávnnaha Sámediggi ahte lea dárbu deattuhit maiddá fylkagieldda ovddasvástádusa servodatovdánahttimis sámi guovlluin, nugo lea ea. ea. deattuhuvvon St.dieđ. nu. 32 (1989-90) Boahhteáigi davvin:

Lea seammás dehálaš muittuhit ahte báikkálaš ja fylkagieldalaš eiseváldiin sámi guovlluin lea ovddasvástádus nu ahte almmolaš servodatplánen hábmijuvvo nu ahte sámi kultuvra ja erenoamášvuohta sáhtta bissut Norggas. (Gč. teakstagáhppál 4.2 s. 34).

Sámediggi áigu dainna duogážin deattuhit Tromssa fylkagieldda ovddasvástádusa nu ahte servodatplánen hábmijuvvo nu ahte sámi kultuvra ja erenoamášvuohta sáhtta bissut fylkkas. Dát sistsistidoallá ahte sámi kulturpolitihkkálaš dili ferte láchit viiddis áddejumiin, maiddái máterialistalaš eavttuid.

2. MIHTTOMEARI, STRATEGIIJAT JA DOAIMMAT

Strategiijat ja doaimmat galget leat gitta nuppiin ja speadjalastit ruovttoluotta fylkaplána mihttomeriide. Dát oaiivilda ahte doaimmat mat biddjojit johtui fertejit heivet oktii daid strategiijaiguin mat leat biddjon plánaáigodaga várás. Viidáseabbot galget strategiijat veahkehit ahte mihttomearri devdovuvvo.

Lea danin dehálaš ahte lea oktavuotta mihttomeriid, strategiija ja doaimmaid gaska. Dát gáibida ahte strategiijahápmemis váldojit fuopmášupmái buot servodatlaš bealit mat sáhttet guoskkahuvvot, ja ahte vejolaš strategiijaid bohtosat leat čilgijuvvon.

Sámediggi gávnna ahte fylkaplána váldoáššálaččat orru váldimin vuođu ja vuhtiiváldimin ealáhuseallima dárbbu. Dát lea iešalddis dehálaš, muhto eará dehálaš fáktuvrrat válljet orrunsaji nugo loaktin, ráđalašvuohta ja vejolašvuohta iešovdánahttimi ii oro leamen doarvái árvvoštallon.

3. VÁLDOHÁSTALUSAT

Fylkaplána lea meroštallan čuovvovaš rápmaveavttuid bajit dási strategiijaid várás:

- EO lahkaneapmi vurdojuvvon EEO-šiehtadusa bokte ja oppalaš internašuvdnalaš struktuvra- ja ekonomálaš dili rievdamat
- suodjalusa doaimmaid geahpedeapmi
- almmolaš fievrridemiid geahpedeapmi
- resuršahehti mearas

Fylkaplána čujuha dainna vuođuin ealáhusa ovdánahttima leamen váldohástalussan fylkkas, juoidá mii speadjalastá ruovttoluotta daid strategiijain mat leat hábmijuvvon.

Sámediggi lea ovttaoaivilis ahte ealáhusa ovdánahttin lea dehálaš bealli oppalaš servodatovdánahttimis.

Ássama doalaheapmi guovlluin gos lea uhccán olbmot ja stuorát guovddášat leat gitta bargoadin vejolašvuođain ja viehka válljis ealáhuseallimis.

Sámediggi áigu goittotge čujuhit ahte fylkaplána strategiijaid válljemis lea mearkkašupmi dan ollislaš fálašdáhki mii áddojuvvo álbmogii, gos dal juo ásaš.

Dákkár oainnu vuođul gávnnaha Sámediggi sáhttit čujuhit ahte lea dárbu ollislaš strategiijaide mat sísttisdoallet servodatsurggiid nugo omd. dutkan ja skuvlejupmi, resuršageavaheapmi, nissoniid doaimmat, kulturfáladagat, johtolat.

4. ERENOAMÁŠ DOAIMMAT

Sámi servodagas leat dávjá erenoamáš dárbbut mat sierranit garrasit eret eará servodagas mii guoská kulturhárjeheapmái. Kultuvra oidnojuvvo dán oktavuođas ollislaš oainnu vuođul, iige sektuvralaš almmustussan. Lassin lea maiddá rievdaduvvon rápma-eavttut almmolaš ja priváhta doaimmain váikkuheamen sámiid vejolašvuhtii eallit sin kultuvrras viiddis ádejumii mielde.

Sámediggi áigu deattuhit man dárbbášlaččat leat erenoamáš doaimmat nannen dihte sámi oktiigullelašvuođa. Viidáseabbot áigu Sámediggi čujuhit daid guovlulaš erohusaid sámi ássamis ja dárbbui heivehit doaimmaid mat fáŋgejit dan kultuvralaš sierralárganvuođa.

Sámediggi áigu danin čujuhit dehálašvuođa go Tromssa fylkaplána mihttomeriin ja strategiijain lea maiddá dákkáraš politihkkálaš hápmen mii guoská sámi álbmogii. Jos joatkevaččat galgá sáhttit doalahit ja ovdánahttit sámi kultuvrra Tromssas de lea dehálaš duolbmat sektuvralaš, plánalaš strategiijaid.

Kultuvrra ádden ja kultuvrra dovdan leaba čoavddasánit dan dáfus. Fylkagiieldda iežas máhtolašvuođa nannen sámi gažaldagain sáhttá veahkehit ahte ahte sámiid oaidnu garraseabbot váldo mielde politihkkálaš barguin.

Addit stuorát muniin olbmuid maiddá dákkaráš máhtu lea dehálaš boahhteáiggi ovdánahttimii. Sámediggi áigu dán oktavuođas deattuhit skuvllaid guovddáš mearkkašumi.

Sámelága ođđa giellanjuolggadusat sísttisdoallet hálddašanguovllu gos, lassin viđa gildii Finnmárkkus, lea maiddá Gáivuona gieldda Tromssas mielde. Go Gáivuona gieldda lea oassi Tromssa fylkagiieldda bálvalussuorggis ja dán láhkái guoská lánka dasa, lea fylkagiielddas maiddá ovddasvástáduš fylkagiieldda ásašusaid hárrái, váldoáššis iešguđetlágan dearvvasvuođa-ásašusaid ja joatkkaskuvllaid hárrái.

Danin áigu Sámediggi čujuhit ahte fylkagieldda lea geatnegahtton čuovvut lága ja dan áigumušaid.

Gažaldat báikkálaš sámelávdegottiid hárrái gielddain ja fylkagielddain ovdan buvttii Sámi vuoigatvuođaid lávdegoddi, muhto dát ii mearriduvvon lágain (gč. Od.prp.nu.33 (1986-87)). Dán váttis gažaldaga berre fas ovddidit plánaáigodagas áigeguovdilis gielddaide. Sámelávdegottit sáhtašedje veahkehit nannet sámivuođa ja sámi servodatovdáneami gielddain. Dan seammá oktavuođas livčče lunddolaš ovdan buktit gažaldaga galgágo stáhta gokčat lávdegottiid goluid ja vejolaš sámekonsuleanttaid goluid mat čatnasit dása. Lea dehálaš ahte sámít leat mielde lávdegottiin. Danne livčče lunddolaš ahte Sámediggi mearrida kriteriijaid dán ortnegii ja juohká ruđaid. Sámediggi áigu doarjut dákkár álgagii.

Sámediggi lea sámiid álbmotválljen orgána Norggas, mas lea ovddasvástáduš maiddái sámi álbmogii Tromssas. Sámediggi oaidná danin dárbbu ahte huksijuvvo lagát ovttasbargu Tromssa gielddain boahhteáiggis, ja ahte biddjojít johtui suokkartallamat dainna ulbmiliin ahte oazžut áigái oaivila vástevaš ovttasbargovugiid boahhteáiggis.

5. RESURŠAGEAVAHEAPMI JA EALÁHUSA OVDÁNAHTTIN

Sámi álbmot Tromssas lea árbevirolaččat ožžon sisaboađu vuođđoealáhusain, dávjá buohtalagaid eará ealáhusain. Vuođđoealáhusaid, guovlluin mat eai leat nu mearkkašahtti, dovdomearkan lea uhccán gánnáhahttivuohta ja smávva viiddidan vejolašvuođat. Boazodoallu ferte dávjá gilvalit meahcce eatnamiid geavaheamis eará beroštumiin. Lassin bohtá resuršahahti masa guolásteapmi lea fáhtehallan.

Vuođđoealáhusat leat leamaš ja lea dehálaš fáktuvra sámi kultuvrra suodjaleamia ja berrejit árvvoštallot dán vuođu.

Dán perspektiivvas lea stuorra mearkkašupmi čilget mo dat internašunalirerenproseassa, mii lea jođus, váikkuha vuođđoealáhusaid resuršavuđđui ja boahhteáigái.

Berre deattuhuvvot ahte guhkesáigge ealáhusovdánahttin ferte leat nu ahte luondduresurššaid geavaheapmi ii mana badjel dan maid luondu gierdá. Produksuvdna ja geavaheapmi ferte garraseabbot vuhtiiváldit luonddu ja birra.

Sáhtta maiddái leat dárbbášlaš válljet ja vuoruhit gos ollu doaimmat geavahit seammá resuršavuođu. Árbevirolaš resurša geavaheapmi berre doalahuvvot ja vuoruhuvvot ovddabeallái ođđa ealáhusaid mat álggahuvvojít.

Sámediggi ii sáhte oaidnit ahte fylkaplána iežas strategiiijaid árvvoštallamiin deattuha dán doarvái.

Viidáseabbot leat almmolaš fievrrideamit vuođđoealáhusaide geahpeduvvomin, erenoamážit sáhttet uhccit eanadoalu doalut gillát dás. Go geahččat ássama doalaheami mihttomeari ektui de ohcala Sámediggi strategiijjaid mat sáhtašedje bargat vuostá dan ahte smávva doalut eai loahpahuvoše dáid ealáhusaid siste.

Sámediggi čujuha ahte galgá ráhkaduvvot sierra fylkaplánaoassi suodjalusa doaimmaid várás Tromssas. Sámediggi eaktuda ahte maiddái dát ovddiduvvo Sámediggái.

6. MÁHTOLAŠVUOHTA

Sámediggi lea ovttaoaivilis fylkaplána vejolašvuođaid árvvoštallamis mat leat skuvlejumis ja dutkamis. Dát berre Sámedikki oaivila mielde leat bajás vuoruhuvvon suorgi. Hástalus lea das ahte oažžut nannoseabbo čatnaseami skuvlen- ja dutkanbirrasiid gaskii ja muđui servodahkii. Eahpeformálalaš máhtolašvuođa dohkkeheapmi ja mii čatnojuvvo formálalaš máhtolašvuhtii, mii lea iešguđetlágan ásašusain, sáhtta addit dehálaš veahki sihke ealáhussektuvrras, muhto maiddái eará dehálaš servodatsektuvrraid siste. Sámi álbmogis lea maiddái dákkáraš eahpeformálalaš máhtolašvuohta. Dáiddut ja dieđut maid leat ožžon sohka buolvvaid bokte, sáhttet leat dehálaš fáktuvrrat dákkáraš oktavuodain.

Árbevirolaččat leat dieđut čatnojuvvon ámmáhii leat leamaš gitta njuolga oahppu oasiváldimii, dat mii dál lea formaliserijuvvon oahppiortnega bokte duodjiámmáhiin. Giliservodagain lea dákkáraš máhtolašvuohta mii sáhtta čatnojuvvo njuolga guovlulaš bargoaddinsystemii, leamaš hirbmat áige guovdilis bargoeallimis. Ollu nissoniid ja albmáid bargooahppus dehálaš produkšuvdnaealáhusain nugo guolásteapmi, guolleindustriija, huksen ja rusten, eanadoallu, vuovdebarggut, boazodoallu ja áittardanámmáhat ja eará bálvalusaid addi ealáhusain, lea ollu eahpeformálalaččat huksijuvvon ja dikšojuvvon máhtolašvuohta. Stuoja oassi ámmáhii gelbbolaš máhtus mii lea fitnodagain, surggiin ja dálloalusa báikkálaš servodagas ja guovlulaš servodagas, ii sáhte beare fievrriduvvot manás dan skuvlejupmái maid olbmot leat ožžon. Formálalaš oahpposystema lea dušše oassi dan ollislaš gelbbolašvuođas.

Hirbmat ollu máhtus lea ovdánahtton báikkálaš ealáhuseallimis dahje ovttas ealáhuseallimiin ja birrasiin. Dán sáhtta várra čielgaseapmosit oaidnit boazodoalluealáhusas, gos oahppu easka manimus jagiin sáhtta daddjojuvvo leat šaddan oassin ollislaš oktavuodas. Jus eahpeformálalaš máhtolašvuohta badjelgehččojuvvo, sáhtta dát buktit váikkuhusaid mat eai leat nu buori sámi guovlluid ealáhuseallima ektui.

Kultuvrii čatnojuvvon máhttu mii lea dehálaš sámi servodahkii, lea dušše áibbas uhccan šaddan pensumiin dan eahpeformálalaš oahpposystemas, muhto dát eahpeformálalaš gelbbolašvuolta lea dehálaš dan máhtolašvuhtii mii dávjá lea ovddiduvvon fitnodagaid dásis, dálloalalus ja huksen bargguin sámi guovlluin. Dáppe orru leamen erenoamáš dehálaš geavahit eahpeformálalaš máhtolašvuoda resuršan. Jus báikkálaš ealáhuseallin galgá sáhttit ovdánit ja nannejuvvot, ferte ollu eambo go ovdal geavahit daid báikkálaš eavttuid - báikkálašservodaga kultuvrra. Sámi kulturamáhttu ja sámi dáiddut dákkaráš geahčadanvuogi vuođul leat eaktun báikkálaš servodahkii jus dat galgá ceavcit, iige šat eambo áddejuvvot dego servodatovdáneami caggin.

Lasihit fylkka oasi FoU-váriid oažžumis ja atnit eambo ávkki dutkamis ealáhusoktavuođain berre vuoruhuvvot bajás. Sámedikki mielas lea viidáseabbot dehálaš ovdánahttit strategiijaid man láhkái FoU-váriid sáhtta geavahit maiddáí eará dásiin, omd. biras-gažaldagain, ovttadássásašvuoda gažaldagain, kultuvra gažaldagain.

7. LOAHPAHEAPMI

Sámediggi áigu evttohit ahte manábealde čuovvu teakstagáhppál váldo Tromssa fylkaplánii 1992 - 95. Teakstagáhppál lea stuorra oassái ovttalágan mii lea daddjon Finnmárkku 1992 - 95 fylkaplánas sámi gažaldagaid birra. Sámedikki mihttomearrin dás lea láchit diliid nu ahte lea eanemus vejolaš seammalágan sámepolitihkká fylkarájáid rastá. Teakstagáhppál evttohuvo váldot sisa dego ođđa teakstagáhppál 8.2 Sámi dilid 8. kapihttalis, Ealáhusovdánahttin ja ássanminsttar, seammás sirdit eará teakstagáhppálagaid dan ektui.

Sámediggi lea maiddáí evttohan váldomihttomeari fylkaplánii ja strategiijaid dan mihttomeari ollašuvvamii. Sámediggi evttoha ahte váldomihttomearri váldojuvvo fylkaplána mihttomeriide kapihttal 2, Fylkaplána mihttomearit.

Strategiijat evttohuvojit váldot teakstagáhppálahkan 10.2.2. sámi kultuvrra suodjaleapmi ja ovdánahttin kapihttal 10, Váldohástalusat, strategiijat ja doaimmat, seammás sirdit eará strategiijaid dan ektui.

Sámediggi áigu loahpas deattuhit man dehálaš lea ahte strategiijat čuvvojuvojit konkrehtalaččat evttohuvvon doaimmat bokte fylkagieldda jahkeplánaid ráhkadettiin.

Sámediggi evttoha ahte vuolábeale teaksta váldojuvvo Tromssa fylkaplánii 1992 - 1995, kapihttal 8, ođđa teakstagáhppálahkan 8.2 Sámiid dilid:

Sámit Norggas leat etnihkkálaš unnitlohku, muhto leat váldoáššálaš oassin álbmogis ollu gielddain Tromssas.

Sámi servodat Tromssas sáhtá juhkkovuvvot mángga eana-dieđálaččat guovlluid ráddjen vejolašvuodaid bokte; Mátta-Tromsa, Gaska-Tromsa ja Davvi-Tromsa.

Mátta-Tromssas ássat eanáš sámit nu gohčoduvvon sámi gilážiin Siellagis, Loabáhis, siskkit Ofuohtas ja Skánihis. Guovllus gávdnojit maiddá ovttaskas boazodoallojoavkkut, dáid báikkiin Sážžas, Iidnas, ja Ofuohta-vuonas.

Davvi-Tromssas leat sámiid ássansajit dássidit Bahccavuonas máddin ja davásguvlui Vuovlevuonas, Ivgus, Ráissás, Návuonas ja muhtun muddui sulluin Ivguvuona davábealde.

Tromssa gielddas ássat ollu sámit bistevaččat lassin ahte ollu oahpu válde sámit orrot doppe.

Sámit juohke guovllus ráhkadit kultuvralaš ja sosiálalaš oktavuoda gaskaneaset. Earret oktasaš kulturárbevieru lea álbmot guovllus čatnojuvvon guđet guimmiideaset fuolkevuoda ja ustitvuoda bokte.

Fuolakeahhtá eiseváldiid ovddeš áiggi assimilerenpolitihká sámiid badjel, lea sámi álbmot stuorát dahje uhccit dásis doalahan etnihkkálaš gullelašvuoda. Dát oidno earret eará lassáneaddji sámepolitihkkálaš doaimmaid bokte dáid guovlluin.

Fylkka kultuvralaš ja etnihkkálaš rikkisvuodas lea danin guovddáš árvu, ja bajit dási mihttomearrin ferte danin leat suodjalit ja ovdánahttit dán rikkisvuoda. Dainna ulbmiliin ahte boahteáiggi sámepolitihkkálaš doaimmat ožžot viidáseapmos vejolaš guorrasedami daid báikkálašbirrasiin gos doaimmat biddjojot johtui. Bures ovdánahtton ovttasbargu Sámedikkiin veahkehivčče dákkáraš árvoštallamii. Dát maiddá dainna ulbmiliin ahte oažžut eanemus vejolaš soabalaš bálddalágai orruma sihke iešguđetlágan sámi joavkkuid gaskii ja sámi, norgga ja kvenaid kultuvrra gaskii fylkkas.

Leat stáhta eiseváldit geain ovddimus lea ovddasvástádus láchit dilálašvuodaid nu ahte sámi álbmotjoavku riikkas sáhtá sihkkarastit ja ovdánahttit iežaset giela, iežaset kultuvrra ja servodateallima. Seammás lea fylkagiielddas ja gielddain ovddasvástádus ahte almmolaš servodatplánemis vuhtiiváldojuvvojit sámi beroštumit. Ferte danin erenoamážit vuhtiiváldit sámi diliid buot fylkagiieldalaš plánen doaimmain, ja ferte maiddá addot stuorát sámi gažaldagaide giieldalaš plánemis.

Čadahit nášuvdnalaš sámepolitihkkálaš oktavuoda sámiid ektui lea hástalus dán oktavuodas. Máhtolašvuoda ja sámi diliid huksen gieldalaš ja fylkagiieldalaš plánain lea eaktun dasa.

Sámediggi lea plánastis áigodahkii 1991 - 1993 cealkán ahte boahhteáiggi ealáhus- ja servodatovdánahttima strategiija sámi guovlluin berre dál rievdaduvvot. Eat galgga oaidnit dáid šat dego guovlupolitihkkálaš norgga boaittobeallin, doallat dáid baicce sámi guovddážin mat dárbbášit sierralágan doaimmaid. Tromssa fylkagielda guorrasa dáid oainnuide.

Doaimmaid čadahettiin sámi álbmoga várás lea dehálaš bidjat vuođđun viiddis áddejumi maid doahpat kultuvra mearkkaša. Doaba galgá sisttisdoallat sihke vuoigŋalaš ja máterialistalaš árvvuid. Lea danin sáhka doaimmain eanáš servodatsurggiid siste mat vuhtiiváldet ollislaš čovdosiid.

Vuođđuealáhusat nugo eanadoallu, vuotnabivdu, boazodoallu ja dáid lotnolasat leat dehálaččat sámi guovlluin. Dát leat dehálaččat maiddái sámi kultuvrra guoddin. Danin ferte vuođđu dákkáraš ealáhusaide sihkarastot. Nuppi bealis sáhttet rievdademiid heivehallamat eará servodagas maiddái ráhkadit barggu gávdnat čovdosiid rievdademiide árbevirolaš ealáhuseallimis ja ovdánahttit ođđa ealáhusaid mat sáhttet ceavcit. Hástalus sámi oktavuodas lea ovdánahttit ođđa ealáhusaid main lea vuođđu árbevirolaš doaimmain. Kultuvrii vuođđuduvvon ealáhusa ovdánahttin lea guovddáš čoavddasátni dán oktavuodas.

Sámi kultuvrras lea státus dan vuođul go dat lea boarra-seapmos kultuvra mas lea bistevasvuolta gitta min ođđa áigái. Goittotge lea dat heargi ja gáibida kulturpolitihkkálaš rahčamiid. Erenoamážit guoská dát sámegiela doaimmaide. Ođđa giellanjuolggadusat sámelágas ovddastit stuorra hástalus praktihkkálaš čuovvuma dáfus, ja addet prinsihppalaččat buot sámi mánáide vuoigatvuoda oahppat sámegilli ja oažžut oahpahusa sámegielas. Sámelága giellanjuolggadusat váikkuhit beaktileapmosit hálddašanguovllus. Danin fertege bargat dan ala vai sihkarastit sámegiela geavaheami almmolaččat maiddái eará sajiin Tromssas. Sámegielaš fáladagat mánáide leat erenoamáš dehálaččat min internášuvdnalaš mediaáiggis.

Beroštupmi skuvlii orru leamen vuollin sámi nuoraid gaskkas. Sii leat maiddái nannosit bajásčuvvijuvvon ruovttubáikki ja báikkálašservodaga vuostá. Danin leage hástalus addit nuoraide eallinvejolašvuodaid ja oahppo-vejolašvuodaid báikkálaččat, muhto maiddái jurddašit boahhteáiggi bargovejolašvuodaid nášuvdnalaš bargomárkanis.

Sámediggi evttoha ahte čuovvovaš váldomihttomearri sámi gažaldagaid várás Tromssas váldojuvvo mielde fylkaplána kapihttalii 2:

"Nana sámi kultuvrra ovdánahttin, sámi servodat fylkkas mi ceavcá".

Sámediggi áigu viidáseabbot evttohit ahte strategiiijat váldojit mielde fylkaplána kapihttal 10, ođđa teakstagáhppálahkan 10.2.2 Strategiiija, suodjalit ja ovdánahttit sámi kultuvrra:

- *Sihkkarastit vuođu suodjalit ja ovdánahttit sámi iešdovddu, giela, kultuvrra ja servodateallima Tromssa fylkkas.*
- *Ovdánahttit fylkagieldda iežas máhtolašvuođa sámi gažaldagaid hárrái.*
- *Hukset bissovaš ovttasbargovugiid Sámedikkiin*
- *Láhčit dilálašvuođaid Sámelága giellanjuolggadusaid čađaheami várás almmolaš doaimmain sámi ássanguovlluin, ja dan oktavuodas veahkehit ahte ráhkaduvvo doaibmaplána dan čađaheapmái.*
- *Suodjalit sámi mánáid vuoigatvuođaid oažžut oahpahusa sámegillii ja sámegielas, maiddái olggobealde Sámelága giellanjuolggadusaid hálddašanguovllu.*
- *Oažžut sámi kultuvrra mielde lunddolaš oassin kultuvra- ja ealáhusa ovddidan, dearvvasvuođa- ja sosiálagažaldagaid, oahppo- ja birasgáhttenpolitihkkii nu ahte ráhkaduvvo ollislaš doaibmaplána sámi kultuvrra hárjeheami várás.*

Ovttasbargojoavku/NSR AagePedersen bokte ovddidii čuovvovaš rievdadanevttohusa (čuoggái 7, ođđa ossehus 8.2 Sámiid dilii):

Sámi servodat Tromssas sáhtta juhkkovuvvot mángga eana- dieđálaččat ráddjijuvvon guovlluide: Mátta-Tromsa, Gaska-Tromsa, Davvi-Tromsa. Gaska-Tromssa sápmelaččain orrot eatnašat Tromssas, Vuovlevuonas, Bahccavuonas, Málahis, Ráissás ja Sážžas. Gaska-Tromssas orrot maiddái ollu boazodoallojoavkkut. Davvi-Tromssas leat sámiid orrunsajit Ivgu rájes davás guvlui. Mátta-Tromssas orrot eanáš sámit dál nu gohčoduvvon "markebygdain" Siellagis, Loabagis, Skánihis ja siskkit Ofuohtas".

(Rievdadusevttohus lea dán rájes: Sámi servodat Tromssas sáhtta juhkkovuvvot... gitta Tromssa gielddas lea stuorra bistevas.... lávdegotti árvalusas).

III JIENASTEAPMI

Aage Pedersen rievdadanevttohus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui ovttajienalaččat.

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus oktan Aage Pedersen rievdadanevttohusain mearriduvvon ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 30/91 GUOLÁSTUSEALÁHUSA STRUKTUVRA- JA REGULEREN POLITTIHKKÁ GULASKUDDAN ČÁLUS

I ÁŠŠEBÁHPIRAT

- Guolástusealáhusa struktuvra- ja regulerenpolitihka gulaskuddan čálus mas mielde mieldečálus Guolástan-departemeanttas 17.06.91
- Ođđa resuršapolitihka - bohtosiid reguleren guolástusas, Riikkaosilávdegotti Guolástanpolitihkkalaš Prográmma, geassemánu 1991
- Gulaskuddancealkámuša evttohus 19.08.91 Sámedikki lávdegottis

II ÁRVALUS

Ealáhusa-, luonddu- ja birrasa váldolávdegoddi ovddidii čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Peder Mathisen bokte:

Lávdegotti árvalus:

GUOLÁSTUSEALÁHUSA STRUKTUVRA- JA REGULEREN POLITTIHKKÁ GULASKUDDAN ČÁLUS

1 Álgu

Dilli guolástusealáhusas manimuš jagiin lea leamaš heittot deháleamos máddodaga váilevašvuođa geažil ja lea ráhkadan ealáhusa historjja duođaleamos heađi. Deháleamos guollešlajaid resuršavuođu lea beahttán váikko ealáhuspolitihkkalaš stivren lea vuođđuduvvon viiddis bohtosiid- ja regulerenjuolggadusaid systemii. Lunddolaš rievdamat máddodagain jagis jahkái eai okto leat vuođđun dan heahtái masa ealáhus lea boahtán dáid áiggiid. Dohkketmeahttun resuršahálddašeapmi gos ovttastahtton bivdu-mearri lea dagahan badjelmearálaš bivddu mii lea bilidan norgga árktálaš dorskemáddoga. Seammás oidnet guolásteaddjit ahte gáddelagáš dorskemáddodagat lassánit. Berrešii bidjat resurššaid kártet báikkálaš dorskemáddodagaid mii sáhtta addit vuođu reguleremiidda mii ii leat gitta norgga árktálaš dorskemáddodagas.

Dovddastus ahte otná minsttar ii šat sáhte čuvvojuvvot meara valljiid bivdimis, lea bággen earáhuhttit ja oaidnit ahte lea dárbblaš hukset áibbas ođđa guolástanpolitihka.

Otná konsešuvnnaid ja regulerensystemaid hálddašeapmi ii leat doaibman dohkkálaččat meara resuršaid gáhttema dáfus nu ahte livčče sihkkaraston oažžut dássidis ja buoremus bohtosiid guhkes áigge bivdui ealáhusas.

Guolástusealáhus ollislaččat lea danin šaddan dillái gos ferte čilget man láhkái mearamáddodagat galget geavahuvvot boahteáiggis. Struktuvra- ja regulerenpolitihká gulaskuddančálus lea čielga mitalus ahte lea dárbu geahččalit ođđa geainnuid jus galgá oažžut positiivalaš ja boahteáigái čujuheaddji guolástusealáhusa. Ovddabealde lea vel geahčadit man ollu evttohus čovdosiidda ođđa regulerenssystemas mat leat biddjon álgui addet doivojuvvon ovdáneami. Váttisvuohta lea álo ahte sierralágan mihttomearit ealáhusas álkidit šaddet riidui gaskaneaset. Dákkáraš dagaha stuorra hástalusaid masa buot ášše-oasálaččat fertijit oasiváldit ja mainna bargat aktiivalaččat. Buot osiin ealáhusas lea ovddasvástádus veahkehit beassat eret otnás heajos dilis. Departemeantta gulaskuddančálus lea dalle vuođu álggahit rabas digáštallamiid boahteáiggi reguleremiid birra.

2 Guolástus giliealáhussan

Historjálaččat leamaš mearra sadji gos buohkain leamaš vuoigatvuohta bivdit dan riggodagaid, ja dat lea dagahan ahte olbmot leat ásaiduvvan miehtá mearragátti. Dovdomearka norgga guolástussii lea justa dat háddjijuvvon struktuvra mii lea boahtán historjálaš ovdáneami geažil gos eankil olbmui alddiset lei vejolašvuohta heivehallat masa friddja guolásteapmi attii vejolašvuođa. Guolásteami friddja vuoigatvuođa gáržžideapmi, mii áiggi mielde lea ráhkadan vuođu duháhi mielde báikkálašservodagaide miehtá mearra gátti, lea ráddjen sáhttit doalahit háddjijuvvon ássama. Váldomihttomearrin doalahit váldodovdomearkkaid otná ássanminstaris sáhttá hirbmat álkidit boahtit vuostálagaid regulerenssystemain mii doallá vejolašvuođaid rabasin eambo reguleret eret lobi hálddašit vuoigatvuođa ámmátlaš bivdui. Bajit dási gáibádušat geahpedit guolástusasa doaimmaid fertejit várra ráddjet bivdovuoigatvuođaid.

Sáhttit jearrat makkár báikkálaš váikkuhusaid dagaha dat vuovdin vejolaš bivdomearresystema norgga guolásteapmái mas lea háddjijuvvon struktuvra? Gieđahalladettiin vuovdin vejolaš bivdomearresystema čujuhit čállosii mo eará riikkat vásihusaid bokte leat geahččalan dákkáraš systema geavahusas. Muhto sihke Islánddas ja New Zealánddas lea earálágan struktuvra iežaset guolástanealáhusas go dáppe ruovtturiikkas. Dáid namuhuvvon riikkain lea ealáhus stuorra mealgadii sentraliserijuvvon birra stuorra guovddášhamniid. Vásihusat riikkain gos lea vuovdin vejolaš bivdomearri čájehit, juoidá maid struktuvračálusge dadjá, ahte systemas leamaš stuorra vuoibmi sentraliseret ja monopoliseret. Oppalaččat go geahččat de leamaš vuoigatvuođat guolástit stivrijuvvon uhccit beroštumiide ealáhusas. Dat lea maiddá leamaš ulbmiliin dan vuovdin vejolaš bivdosystemas nugo ovdanbukto čállosis.

Daid vásihusaid bokte maid leat gazzan riikkain main lea vuovdin vejolaš bivdomearresystema gos lea sentraliserijuvvon ja vuoigatvuođat leat smávit gieđaid gaskkas, lea ballamis ahte dat háddjijuvvon struktuvra norgga guolástanealáhusas sáhtta šaddat garrasit earáláhkái formijuvvot ássama- ja bargoaddi váikkuhusaid geažil maid dat sáhtta addit. Báikkálaš guolásteapmi nugo dat hárjehuvvo lea dovdomearka čiehkageađgefitnodahkii man birra báikkálaš guolásteapmi ja ássan lea joavkun birra. Gievrvuohta gaskal iešguđetge guolástuservodagaid ii leat maid seammalágan, nu ahte dat buoremusat smihttojuvvon ja eanumus doaimmalaš fitnut leat várra buoremusat rustejuvvon atnit ávkki daid vejolašvuođain maid vuovdin vejolaš bivdomearresystema rahpá. Lea danin lunddolaš jurddašit ahte duogáš háhkat bivdomeriid fatnasiidda lea stuorámus daid eanemus aktiivalaš guolástusservodagain, nu ahte guolástanvuoigatvuođaid čohkken šaddá boađusin dás. Bivdomeriid ožžot sii gain lea buoremus vejolašvuohta máksit ja geat buoremusat sáhttet das atnit ávkki. Báikkálaš vuotnabivdu smávit fatnasiiguin mat vuvdet guoli smávva dábálaš rusttegiidda, sáhttet álkidit massit sin vuođu doaibmat.

Almmá daid smávva dábálaš rusttegiid sáhtta guolásteapmi giliealáhussan šaddat garrasit ráddjijuvvot. Dat danin go válljenmunnin produkšuvdnavuogis šaddá henget guliid jiellái ieš (iežas produkšuvdna). Dat produkšuvdnavuohki ráddješii guolásteami garrasit go dán sáhtta dahkat dušše oanegis áiggi. Viidáseabbot čájehuvvo ahte dat produkšuvdnavuohki lea uhccánot ekonomálaččat gánnáhahtti go vejolašvuohta vuovdit guoli njuolgga guollerusttegiidda. Dat lea maidái produkšuvdnavuohki mii hehte oazžut ođđa olbmuid vuotnabivdui. Dat smávva guollerusttegat leat danin hirbmat dehálaš elemeanttat mainna sihkkarastit guolásteami giliealáhussan.

Jus galgat sihkkarastit ealli báikkálašservodaga mii lea guolásteamis gitta fertet danin geahččalit ávkki atnit daid ovdamuniin mat leat das go čatnat oktii mearrabivddu ja dábálaš bivddu. Dán sáhttit dahkat daid vejolašvuođaid bokte go rádjat ja biebmát eallin fángijuvvon guliid ja geavahit daid doarjagin ealáhussii. Dat sáhtta leat mielde lasiheamen smávva bivdomeriid šállasii, sihkkarastimin dássideabbo ja sihkkareabbo bargoaddima, ja sihkkarastimin vuođđoávdnasiid dássidis oazžuma báikkálaš guollefitnodagaide mat ieža náláštuttet guoli.

Jus galgá sihkkarastit daid smávva vuostáiváldin ja dábálaš rusttegiid eallin vejolašvuođa iešguđetge guovlluin/báikkiin de orru leamen riehta čatnat dáid stuorra guollerusttegiida mat ieža náláštuttet guoli, nu ahte dat šaddet oassin vuođđoávdnasvuođus guolásteami várás guovlluin/báikkiin.

3 Bargoaddin

Liigekápasitehta geahppedeapmi fatnasiin ja ráhkadit eambo beaktilot ja gánnáhahtti ealáhusa lea guovddažis dieđáhusas.

Mearkkašahtti kápasitehta geahpedeapmi oaččun dihte buoret dássedeattu gaskal guolásteami bohtosiid ja goluid, sáhtta várra dahkat váikkuhusaid ollislaččat dasa maid bivdomeriid ja konsešuvnnaid vuovdin ovddastit, dat lea erenoamážit dáhpáhuvvannu ahte Davvi-Norgga bargodilli lea das šaddan gillát sihke meara- ja nannáma bealde. Vejolašvuođat barggu addit lea ollu gitta makkár regulerensystema válljejuvvo.

Dainna vuovdin vejolaš bivdomearresystemain sáhttit eahpitkeahttá dagahit geahpedeami bargoaddin. Dat rahpá eambo kápitalagievra vejolašvuođaid fatnasiidda ja gievraseabbot fatnasis produkšuvnna. Lassin sáhttit oažžut čoahkkái bivdomeriid maid stuorra oktavuoađat mearredit ja gos várrá eaiggádat eai leat báikkáláš guovlluin. Dat dagaha smávit ovddasvástádusa suodjalit ja doalahit báikkálaš bargosajiid.

Čálus deattuha garrasit ráhkadit gánnáhahtti guolástusealáhusa, ja fas oaččuhit positiivalaš resuršareanttu. Nannoseabbot gáržžiduvvon ja beaktilis doaibma, makkáraš de beare reguleren vuogi vállje, sáhtta hoigat olbmuid eret ealáhusas. Dán oktavuoađas lea gulaskuddan čállosis váldán geahppadit bargoaddin válljenvejolašvuođaid daid dáfus geat šaddet olggobeallái go rahčat oažžut ekonomálaččat gánnáhahtti ealáhusa. Otná servodagas gos lea hirbmat negatiivalaš ovdáneapmi mii guoská bargoaddin lohkomearrái, šaddat mearkkašahtti váttisvuođaid ovdii jos eambo geahpedat bargosajiid guolástanealáhhusas. Leago vejolaš ahte gávdno válljenmunni eará vejolaš doaimmain mat sáhttet heivet dan bargguhivvuhtii maid ođđa guolástansystema ráhkada? Vástádus duođalaččat ferte šaddat negatiivalaš, jus ii ráhkaduvvo fáladat guolástanealáhusa siste mearkkašahtti viidáseabbot nálášteami doaimmaid bokte.

4 Lágalašvuohta

Bivdomearreortnet mii bođii 1990s ja manná fievrriduvvui 1991ái, dasa lea čilgehus daid issoras vánis máddogathivvodagain dorskis mat biddjojedje 1989s. Danin šattai bákkus meallaguođdu nu ahte bidjat johtui regulerema mii ii guorrasan ovddit ortnegii mas lei friddjaseabbot heivehallan bivdui ja guolásteapmái. Nuppiin sániin daddjon dat lei reguleren mas lei heahti duogážin go čađahuvvui, mii gutnijahttui ja dohkkehuvvui guolásteaddjiid gaskkas. Dat áddejuvvui rivttes mearrádusa váldimiin dan ektui mo dilli lei ealáhusas. Go reguleremat ledje eaktun dan veahkkevárreheađi geažil attii dat álgovuđolaččat iešalddis lágalaš bealuštusa njuolggadusaide. Sámediggi ádde ja dohkkeha ahte ain ferte eallit ovttain regulerensystemain.

Dat vásihusat maid manná leat ožžon ja dat iešguðetlágan váikkususat maid reguleren lea dagahan, lea buktán vuostehágu ja reakšuvnnaid ealáhusa hárjeheaddjiid iežaset bealis. Dađistaga lassánan byrokratia mo sáhttit doalahit regulerensystema, lea dovdomearka mas oaidná ahte dát iešreguleren systema lea uhccán dohkkehahti. Gulaskuddančálus lea danin lunddolaččat dieđusge hirmmadit beroštan vuoitit dohkkeheami ja oažžut guorrasit daid evttohusaide maid lea bidjan ovdan. Luohtámuš eiseváldiide ealáhusa siste, mii lea buođus das mo dat leat giehtadallan reguleren-njuolggadusaid leat šaddan garrasit geahččaluvvot, juoidá mii politihkkálaččat ii guhkkit sáhte joatkašuvvat seamma dásis vuorddekeahhtá ain vearrát luohtámuša hedjoneami gaskal hálddašeami ja daid stivrijeaddjiid.

Divvun dihte dán dili evttoha departemeanta nuppástuhttit struktuvra- ja regulerenpolitihká ii dušše dahkat guolástus-ealáhusas eambo dakkára mii iešbirge, muhto maiddáii ollu eambo dakkárin mii ieš iežas regulere. Nannoseabbot iešreguleren bokte mas lea eambo iešregulerejeaddji systema, doaivut vuoitit viiddis politihkkálaš guorrasemiid daid prinsihpaide mat galget leat ođđa regulerenpolitihkas. Seammás go ealáhus ieš garraseabbot oažžu ovddasvástádusa doaimmain mat čađahuvvojit.

Vuovdin vejolaš bivdomeriid systema eiseváldiid áddejumi mielde dahká ealáhusa eambo iešregulerijeaddjin. Dainna regulerenvugiin mii addá stuorát saji bivdomeriide maiguin lea kápitalalaš gievra oasis, mii ii várra oppa gulage báikkálaš guolástan servodahkii, eai goassige olát oažžut dan luohtámuša dahje lágalašvuođa maid rahčēt juksat. Ortnet sisttisdoallá muhtunlágan privatiserema oažžut oktasaš resurššaid mat sáhttet eret váldit historjálaš vuoigatvuođaid guolásteamis, erenoamážit daid uhccimusain ja geafimusain mat eai olle gilvalit oažžut bivdomeriid. Fridđja márkan oastit ja vuovdit bivdomeriid sáhtta addit vejolašvuođa stuorát fámuide mat eai bálvan ássan- dahje bargoaddima mihttomeriid ealáhusas. Ovttabealát oaidnu beaktillis ja fitnodekonomálaš gánnahttivuhtii, maid dát áigeguovdilis systema galgá sihkarastit, sáhtta addit eahpeheivvolaš juohkkáseami váikkusaid sihke fanasjuovkkuide, guovlluide ja industriai riikkas.

Dat mii orru eanemus eahpidahtti dán friddja vuovdin vejolaš bivdomearresystemas lea ahte eiseváldit áigot luoitit servodatlaš mihttomeriid go hoigalit eret iežaset alde hálddašeami ovddasvástádusa. Ii sáhte dohkkehit addit lágalašvuođa sistemii mii sáhtta goaivut eatnama čielga guovllupolitihkkálaš mihttomeriid vuolde. Okta eará dilli mii ii nu álkidit sáhte vuoigatvuođalažžan dahkat vuovdin vejolaš bivdomearresystema lea go vurdojuvvon resuršahuksema dahket vejolažžan eankil bivdomearreosálaččaide geain lea stuorra dienas sáhttit bivdit veahkeváriid mat ovdelaš jagiid ledje lagabuid buohkaid friddja geavahusas.

4.1 Čatnaseapmi eanadieđálaččat

Bivdomeriid čatnan eanadieđálaččat ferte čielgasit leat biddjon systemii nu ahte sihkkarastit buoret guovlulaš resurša juohkkáseami. Dán láhkái sáhttit vára váldit dan ovdamunnái mii guovllus lea ja buorebut stivret ovdánahttima guovlluin mearragáttis mat eanemusat leat gitta guolásteamis. Sáhttit divvut guvlui dássedeattu bivdooasis ja buorebut vuoruhit guovlluid mat leat gitta guolásteamis, oassin ollet guolástanpolitihkkálaš mihttomeriid. Guolásteaddjit ožžot dalle buoret vejolašvuođaid doalla ortnegis vuoigatvuođaid ja sihkkarastit muhtun muddui dásssidis resurša geavaheami.

Sámediggi doarju oainnu ahte buoridit vejolašvuođaid váldit ovddasvástádusa ovddidit guolástasektuvrra guovlulaččat. Sámediggi lea mearkkašan ahte fylkkagiella háliida buoridit vejolašvuođaid váldit ovddasvástádusa guovlulaš ovdáneamis guolástussektuvrras, dainna ulbiliin ahte sihkkarastit dásssidis servodatovdáneami. Ferte álggahit guolástastivra mii maiddái sihkkarastá ássama dili buorin sámi riddo- ja vuotnaguovlluin. Man láhkái bivdovuoigatvuođat galget hálldašuvvot boahtteáiggis dasa Sámediggi ii dál hálit buktit loahpalaš mearrádusa. Dát dainna go Sámedikki mearridanváldi ii leat loahpalaččat mearriduvvon ja čujuhat daidda mihttomeriide mat Sámedikkis leat ealáhusa- ja servodaga ovdáneamis sámi guovlluin gč. Sámediggeplána 1991-93. Ot. prp. nu. 33 (1986-87) s. 68 muitaluvvo orgána boahtteáiggi váldiguovlu ja celkojuvvo:

"Mii guoská orgána váldái boahtteáiggis iešguđetlágan áššesurggiin eambo konkrehkalaččat, berre dát dábálaččat biddjojuvvo mañit ovdánahttimii."

Sámedikki mihttomearri lea ahte vuođđu guhkesáiggi ealáhusa- ja servodaga ovdánahttin sámi guovlluin ferte leat ahte luondduresurššaid geavaheapmi ii leat eambo go maid luondu gierdá, dát mielddisbukta ahte:

"Viiddiduvvon sámi vuoigatvuođat ja viiddiduvvon sámi hállda-seapmi luondduresurššaid badjel dagahit guovddáš boahtteáiggi hástalusaid Sámediggái" (gč. sámediggeplána 1991-93 teakstagáhpal 2.3).

Ja viidáseabbot: Sámedikkis lea nugo celkojuvvon, mihttomearrin:

"hálldašit resurššaid lagášguovlluin" (gč. sámediggeplána oassemihttomearri 1.1.).

Dainna duogážiin áigu Sámediggi duolahit vuoigatvuođa alccesis boahit ruovttoluotta gažaldahkii man láhkái bivdovuoigatvuođat galget hálldašuvvot boahtteáiggis. Sámediggi áigu goittotge geazádit ahte áigeguovdilis gáibáduš livčče sierra guolástusguovlu mii sihkkarastašii resuršavuođu mearra- ja vuotnaguolásteaddjiide.

Diggi áigu dan oktavuodas čujuhit dasa mii guoská viiddiduvvon hálddašan vuoigatvuhtii daid kultuvralaš guovlluid hárrái, lea čielggaduvvon ea. ea. sisdepartementálalaš joavkkus 17.04.91. Dát lea dál gulaskuddama vuolde ollu instánsain, orgánain ja eiseváldiin.

4.2 Čatnaseapmi olbmui

Ferte leat ealáhuslaččat beroštupmi sihkkarastit gáhttet ámmáha guolásteaddjiide nu ahte bivdolohti čatnošii aktiivalaš guolásteaddjiide. Oppalaš guolásteami bivdoráddjen mii gusto otna lea boažus ealáhusa dilis, lea iešalddis čielggas vuoruhit ealáhusa vuoigatvuođaid guolásteamis daidda geain dát lea ealáhussan. Erenoamážit lea dát dehálaš gáđdefatnasiidda sihkkarastin dihte eaiggátvuoigatvuođaid mat leat čatnon aktiivalaš bivdiide.

Go Sámediggi dán oktavuodas namuha ámmáha suodjaleami ferte dát guoskát maiddá bivdiide mat guolástit lotnolasat eará ealáhussain. Eaktun dasa ferte leat ahte dát leat registrerijuvvon guolástusmánntallas, juogo A bláđi dahje B bláđi guolásteaddjit.

4.3 Čatnaseapmi fatnasiidda

Gulaskuddančállošis duođaštuvvo ahte otná reguleren systemas lea dat heittotvuhta ahte čatnaseapmi gaskal bivdomeari ja fanassturrodaga lea leamaš hehttehussan mávssuid beaktiliin dahkamis ja ahte dat addá uhccán mieđiheadđi doaimma go resuršaoažžun molsašuddá. Bivdomearit mat leat čatnojuvvon fanassturrodagaide lea iešalddis leamaš iešregulerejeaddji lasihit kapasitehta vai ožžot stuorat bivdomeariid. Dat lea dagahan ahte lea ferten bivdit garra deattu vuolde ja bivdit meara valljiid badjelmearálaččat ja lea šaddan boažusin uhccán gánnáhahttivuohta.

Váikko headjuvuođat mat čájehuvvojit leat čatnaseamis gaskal bivdomeariid ja fanassturrodagaid, de čatnaseapmi sturrodaga joavkkuid mielde buorida ulbmila buorebot sáhttit doalahit viiddis struktuvrra guolásteamis. Fridđja vuovdin vejolaš fitnodagabivdomeariin mat leat luvvijuvvon fatnasiin, masa Lufisk guorrasa, de lea várra ahte smávva fatnasat ja uhccit kapitálagievra gáđdefatnasat šaddet dáhpet gilvvus oažžut bivdomearrevuoigatvuođaid.

Boahtteáiggi regulerenssystemas ferte mearriduvvon olles bivdomearri juhkkovuvvot fanasjoavkkuide. Go bivdomearri ii giddijuvvo muhtun mearriduvvon fatnasiidda, gos omd. meteriid mielde mihttideapmi mearrida bivdomearre juohkkima sturrodaga, buktá dát goittotge vejolašvuođaid individualalaččat heivehallat seammás go oažžut uhccit hálldahuslaš doaimmaid bargun. Lea positiivalaš go dat uhccimus fanasjoavkkut besset guolástit friddjaseabbot. Buoret heivehallan vejolašvuođat dán fanasjovkui eaktudit ahte joavkobivdomearri mii juhkkovuvvo šaddá dan muttos stuoris ahte dat váldá vuhtii fuomášumi doalahit muhtun muddui rabas sajiid gos buohkat ožžot bivdit. Dát sihkkarastašii

doaimbavuođu gáddebivdui ja ná deavdá guovllupolitihkkálaš gova ealáhusas. Go servodatekonomálaš guolátushálddahus galgá ovddiduvvot, ferte leat vuoigatvuođa prinsihppa masa lea vuođđu jus galgat sihkkarastit registrerijuvvon bivdiide "juohke olbmo" vuoigatvuođaid. Ja "juohke olbmo vuoigatvuođa tragedia" ovddas ferte dorrojuvvot almmá ahte ieš juohke olbmo prinsihppa heaittihuvvo. Go olbmuid vuoigatvuođat fertijit gáržžiduvvot, juoidá mas orru leamen politihkkálaš ovttamielalášvuohta, lea doarjja doalahit juohke olbmo vejolašvuođaid, ja ii galgga sisttisdoallat dan loahpaheami dahje privatiseret dan. Resuršageavaheami maid fatnasat badjel 8 mehtera ovddastit ollislaš oktavuođas, fertijit sáhttit addit vejolašvuođa smávit rádjejumiide oasi váldit guolásteapmái go eará bivdofanasjoavkuide.

4.4 Vuovdin vejolaš bivdomearit mat čatnojuvvojit

Fanasbivdomearreortnega sisaváldin dorskebivddus buot fatnasiidda 1990s, lea vuovdin vejolaš bivdomearit ja konsešuvnnat geavahuvvon fatnasiid vuovdima ja oastima oktavuođas. Dát duođaštuvvo maiddá čielgasit departemeantta čállošis. Otne lea maid vejolaš vuovdit ja oastit fatnasiid oktan bivdomeriin juohke fylkka siste. Dán láhkái ii leat vuovdin vejolašvuohta mihkkege ođđasiid norgga guolástanealáhusas. Bivdomeriid vuovdin vejolašvuohta fatnasiid vuovdima ja oastima bokte lea juo sisaváldon geavahus guolástanealáhusas. Daddjojuvvo gulaskuddančállošis ahte dát vuoigatvuohta duođaid gusto geavahus. Bivdomeriid ja konsešuvnnaid vuovdin vuoigatvuohta lea dáhpáhuvvan nu ahte dát lea leamaš fuotni Davvi-Norgii ja fas ávkkálaš Mátta-Norgii. Erenoamážit jorbanuohti geavaheamis ja trolárbivddus. Dát vuoigatvuođa sirdin ferte biddjojuvvot geahčču vuollái.

Njuolga lávket otná systemas systemii mas lea vuovdin vejolaš bivdomearit mat eai čatnojuvvo sáhttet addit eahpidahtti váikkuhusaid ja doalvut nu stuorra struktuvra rievdamiidda ahte lea dárbblaš čatnasiidda. Gulaskuddan čállošis guorahallojit sihke geográfálaččat čatnat, olbmuid, fatnasiidda, loahpadeapmái ja nálášteami dássái.

Sámediggi ii sáhte dohkkehit reguleren systema mii lea vuođđuvvon vuovdin vejolaš bivdomeriide.

5. Sámiid sadji

Sámediggi lea ovdal reguleremiid oktavuođas čujuhan makkár mearkkašupmi gádde- ja vuotnabivddus lea mearrasámi álbmogii. Regulerenplána negatiivaláš beaktu, erenoamážit 1990 várás, mii lei eahpelihkostuvvan ja eahpevuoiggalaš juohkkima dáfus smávit bivdofanas joavkkuide. Dán joavkku siste gávdnat eanemus vuotnabivdiid sámi ássanguovlluin, gos dávjá guolásteapmi lea oassin eará lotnolas vuođđoealáhusdoaimmain.

Stuorámusbivdomearreortnet jagi 1991 várás, mii galggai buoridit dili regulerema oktavuođas, ii buktán daid doivojuvvon bohtosiid. Gilvalanmomeanta dán plánas doalvvui dasa ahte dat mearri mii lei biddjon sierra, bivdujuvvui guorusin ovdalgo smávimus oktavuođat besse albmáláhkái johtui bivdduin ja go dát bivdit leat gitta buoremus doaibman vejolašvuođain. Stuorámus bivdomearri biddjojuvvui vuollelii go maid Sámedikki bealis ledje evttohan. Sámediggi lea ollu gerddiid čujuhan guolástan-eiseváldiide ahte mearrasápmelaččaid bivdu ferte oažžut ortnegiid mat leat dohkkehahtti nu ahte sii sáhttet suodjalit iežaset ealáhusvuođu guolásteami oktavuođas.

Lea gessojuvvon ovdan dikki bealis ahte reguleremiin galgá leat dakkár sisdoallu mii lea ovttadásis daid politihkkálaš geatnegasvuođain mat čužžot sámelágas ja vuođđolágaparagráfas. Prinsihppalaš ja álbmotvuoigatvuođalaš kultuvrra dili gáhtten bokte, ja go deattuha daid rápmaid mat leat gessojuvvon bajás dan politihkkii mii nášuvdnalaččat galgá fievrriduvvot sámiiid dihte, ferte guolástusealáhusa sektuvra láchčojuvvot nu ahte dat oažžu buoret gáhttema danin go lea árbevirolaš sámii ealáhus.

Departemeantta gulaskuddančálus giehtadallá sámiiid dili regulerensystema rievdadeami oktavuođas, váikko veahá oanehaččat. Čujuhuvvo stáhta geatnegasvuhtii suodjalit kultuvrra, mii maiddáii sisttisdoallá máterialistalaš kultuvrra vuođu mas guolásteapmi lea oassin, nugo professor C. Smith vuđolaččat lea čielggadan. Lea positiivalaš go departemeanta čujuha prinsihppalaš meallaguddui ja politihkkálaš dáhtui suodjalit sámii álbmoga vuoigatvuođa dili boahteáiggi reguleremiid oktavuođas. Čujuhuvvo guovttelágan vuohkái mo vuhtiiváldit sámii vuoigatvuođaid, juogo sámii guolásteaddjiid sierralágan ortnegiid bokte dahje oppalaš regulerenortnegiid bokte. Viidáseabbot biddjo ovdan ahte otná ortnegat addet ollislaš vejolašvuođa suodjalit sámii beroštumiid, sihke sálaš- ja doaibmabiju bealde. Teorehtálaččat lea dasa buorre vejolašvuohta, muhto dat praktihkkalaš regulerenpolitihkká oktan daid vásihusain maid leat ožžon dan guovtti jagis, ii atte luohttámuša dákkáraš sihkkarastimii. Čálus čujuha maiddáii ahte jus galgá bidjat erenoamáš bivdomeariid sámii ássanguovlluide, gáibida dat lága rievdadeami.

Go váldit vuhtii suodjalit sámii beroštumiid reguleremiid oktavuođas, ii leat Sámediggi oaidnán makkárga dárbbu sierra giehtadallat etnihkkálaš vuođu mielde, muhto gáibidan vuoigatvuođa dan muttos vuotnabivdúi mii sáhtta addit sállasa mainna sáhtta eallit. Leat nuppiin sániin daddjon bivdán gávnnahit ortnegiid mat sáhttet addit vuoigatvuođalaš bohtosiid reguleremiid oktavuođas ja mat devdet mihttomeariid sihkkarastit máterialistalaš vuođu kultuvrra gáhttemii.

Vejolaš sierraortnet mas lea individualalalaš mearkkašupmi sámi guolásteaddjiide lea plána maid Sámediggi ii dán vuoro gávna dohkálažžan ovdehit čoavddusin, sihke politihkkálaš ja praktihkkalaš sivaidd geažil. Ii gávdno maiddái doarvái buorre dátavuođu odne maid dakkaviđe sáhtašii geavahit dákkáraš plánas. Eanadieđálaš rádjejupmi mearriduvvon guovlluide ja gielddaide sáhtta leat álgovuđu, gos joavkobivdomearis biddjovuvvojit oasit gos sáhtta bivdit. Lassin guovlluregulerijuvvon guolástussii berrejit biddjovuvvot áigodagat mat sáhttet addit stuorát oadjebasvuođa guolásteaddjiide ja mas eai dárbbas johtit ollu ja goas sáhttet guolástit dakkár áiggiid jagis goas lea buorre oažžut guoli ja goas lea buoremus doaibman vejolašvuohta.

Mi guoská reguleremiid bidjusiidui áigu Sámediggi čujuhit ahte guolástus sámi ássanguovlluin dávjá dahkko lotnolasoktavuođain, ja ollu bivdit leat A bládis guolástumánnallas. Dát guolásteaddjit leat manná manimus njuolggadusaid massán ollu iežaset vuoigatvuođaid. Dehálaš lea daid boahhteáiggi reguleremiin oažžut lohpenjuolggadusaid mat maiddái sihkarastit dáid bivdiid oasiváldinvuoigatvuođa guolásteamis. Sámediggi áigu dán oktavuođas čujuhit dasa ahte guolásteapmi galgá leat vuođo-oassi lotnolasealáhusaid geahččalanprošeavttas sámi ássanguovlluin.

Ođđa systema sisaváldima oktavuođas ferte dahkkojuvvo juohkin maid eankil bivdiide. Dat mii čálloš orru leamen dat eanemus áigeguovdilis juohkinvuohki ođđa systemas, lea ovddimus juohkin historjálalaš bivdima mielde. Historjálalaš bivdima geavaheapmi juohkinvuodđun ii sáhte leat nu buorre joavkkuide ja guvlui. Dán oktavuođas lea doarvái čujuhit dan guolásteapmái mii lea billašuvvan njurjuid geažil ja mas bivdomeariid leat dáhpen daid manimus jagiid bivdomearrereguleremiid geažil. Dán oktavuođas ferte erenoamážit vuhtii váldit daid heittotvuođaid maid eankilis guovllut leat gillán ja erenoamážit uhccimus fanasoktavuođat.

Mi guoská juridihkkálaš dillái mii guorahallo čálloš, áigu Sámediggi fas deattuhit dan riektigeatnegasvuođa mo stáhta lea geatnegahtton vuhtiiváldit kultuvrra gáhttema, mii maiddái sisttisdoallá guolásteami máterialistalalaš vuođu mas guolásteapmi lea váldoáššálalaš oassi.

6. Ođđa guolástanhálddahus

Go resuršageavaheapmi ja reguleremat eai doaimma doarvái bures odne, ferte ođđa guolástanhálddahus váldit dan duođalaččat. Sámediggi lea ovttaoaivilis go dán oktavuođas čujuhuvvo dasa ahte dilli gaskal fágalaš ja politihkkálaš oasi mearridanproseassas ferte buoriduvvot. Boahhteáiggi guolástuspolitihkka ferte huksijuvvot dan prinsihppii ahte lea gánnáhahtti ealáhus gos mearriduvvon váldomihttomeriid sámi álbmoga várás lea vejolaš duohtan dahkat.

Váikko makkár systema de juo vállješii, ferte reguleremiid dahkat boahtteáiggis resuršalaš sivaidd vuhtiiváldima vuođul. Evttohus gievrastot mánggamáddodatlaš hálddašeapmi dorjojuvvo gos bioekonomálaš máhttolašvuohta oažžu stuorát saji mearridanproseassas. Buoret áddejupmi náliid oktavuođaid gaskkas mearas, gos máddodagat árvvoštallojuvvojit gaskaneaset ollislaš ekosystemas, sáhtá addit gelbbolaš áddejumi mo berre dáhpáhuvvat eankil máddodagaid resuršageavaheapmi. Otná systema mas analyserijuvvo eankilmáddodagat eai atte doarvái buori vuođu mearridit ollisbivdomeriid. Lassin stuorát deattus bioekonomálaš máhttolašvuhtii ferte guolástanhálddašeapmi rievdaduvvot buvttet sektuvrahálddašeamis oassin oppalaš ealáhus- ja guovllupolitihkas. Dát sáhtašii addit vuođu hálddašansystemii gos nana berostupmijoavkkut, sin dáláš dili vuođul, eai oaččo hálddašeaddji saji go hápmet politihká.

7 Čoahkkáigeassu

Go boahtteáiggis hápmet struktuvrapolitihká guolástanealáhusas, áigu Sámediggi bidjat deattu čuovvovaš diliide:

- Sámediggi oaidná dárbbaslažžan doalahit regulerensystema jus galgá hukset ja sihkkarastit gánnáhahtti guolástusealáhusa boahtteáiggis.
- Go vuhtiiváldit suodjalit sámi beroštumiid fertet gávdnat ortnegiid mat addet vuoigatvuođalaš bohtosiid reguleremiid oktavuođas, ja mat devdet mihttomeriid sihkkarastit máterialistalaš vuođu kultuvrra suodjaleapmái.
- Berre bargot dan ala ahte huksijuvvo regulerensystema mii maiddá lea vuođđuduvvon gáttilagáš dorskenáliide lassin reguleremiidda mat váldet vuođu mearriduvvon norgga ártálaš dorskemáddodaga ollesbivdomearis.
- Sámediggi ii sáhte dohkkehit regulerensystema mii lea vuođđuduvvon vuovdin vejolaš bivdomeriide.
- Sámediggi áigu bargat dan ala ahte oažžut friddja guolásteami fatnasiidda vuollel 8 mehtera, mat eai leat čatnojuvvon makkárga regulerijuvvon bivdomeriide.
- Otná fanasbivdomearreortnet berrejit jotkojuvvo, muhto gos ollisbivdomearri juhkkujuvvo fansjoavkkuide. Dát systema berre geahččaluvvot čatnojuvvo vuovdin vejolaš fanasbivdomeriid fievrrideapmái mat leat gitta olmmošlaš návccain.
- Boahtteáiggis reguleremat fertijit vuođđuduvvot mángamáddodathálddašeapmái.

- Sámediggi áigu hálddašeami oktavuodas váldit ulbmiliin ahte sáhttit leat mielde geavaheamen váikkuhanválddi ACFM-šiehtadallamiin ja nášuvdnalaččat sáhttit váikkuhit njuolggadusbargui ja mearridit bivdomeriid. Viidáseabbot lea Sámedikki celkojuvvon mihttomearri hálddašit resurššaid lagásbirrasis.

Ovttasbargojoavku/NSR Alf E. Nystad bokte ovddidii čuovvovaš rievdadusevttohusa (čuoggái 7 Čoahkkáigeassu, sáhcučuokkis 5):

Sámediggi áigu bargat dan ala ahte fatnasat vuollel 7 mehtera ožžot friddja guolástit, mii ii leat čatnojuvvon mangge láhkái bivdomearrereguleremiidda. Dás maiddá fertte rahppojuvvot vejolašvuohta buohtalašealáhusárjeheaddjiide beassat mielde guolástusmántallii. Ortnegeat mat gusket aktiivalaš bivdiide, fertijit maiddá váldojuvvot geavahussii guolásteaddjiide mat leat mielde bláđđi A:as guolástusmántallas.

Lassievttohus (ođđa sáhcučuokkis 9 čuoggái 7 Čoahkkáigeassu):

Sámediggi áigu bargat dan ala vai oazžut sierra guolástusguovllu mii sihkkarastá resuršavuođu riddo- ja vuotnabivdiide.

Bargiidbellodaga sámediggejoavku Mimmi Bæivi bokte ovddidii čuovvovaš rievdadanevttohusa (nubbin manimuš ossehus čuokkis 4.1 Čatnaseapmi eanadieđálaččat):
(ovddiduvvon maiddá sámegillii)

Dainna duogážin áigu Sámediggi doalahit alces vuoigatvuođa máhccat ruovttoluotta gažaldahkii ahte mo bivdinuoigatvuođat galget hálddašuvvot boahhteáiggis. Sámediggi áigu dattetge dovddahit ahte vejolaš gáibádusat sáhttet šaddat: sierra guolástusguovlu, bivdovugiid heiveheapmi ja gielidit vuotnabivddu dakkáraš bivdosiiguin mat menddo sakka gurreit vuona. Dát árvalusat leat dan dihtii ahte sihkkarastit riddo- ja vuotna guolásteaddjiide guollehivvodagaid.

III JIENASTEAPMI

Alf E. Nystad rievdadus- ja lassievttohus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvon 27 jienain 8 jiena vuostá.
Mimmi Bæivi rievdadusevttohus váldolávdegotti árvalussii mearriduvvui ovttajienalaččat.

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus oktan Alf E. Nystad rievdadus- ja lassievttohusain ja Mimmi Bæivi rievdadusevttohusain mearriduvvui ovttajienalaččat.

ÁŠŠI 31/91 STATENS SKOGER - EARÁ VEJOLAŠ ORGANISEREN VUOGIT
- GULASKUDDAN

I ÁŠŠEBÁHPIRAT:

- Eanadoalldedepartementta čálus 17.07.1991
- ED'a barggojoavkku cealkámuš borgemánus 1991
- Finnmárkku Eanavuovdinkántuvrra čálus 01.07.91 sisdoallá Eanavuovdinstivrra gulaskuddancealkámuša meannudeapmái
- Stáhta vuovdedirektoráhta stivrra gulaskuddancealkámuš 17.06.91 ášši 49/91 meannudeapmái
- Mearrádus O. nr. 68 (1990-91) stáhtafitnodagatláhka

II ÁRVALUS

Vuoigatvuođaid váldolávdegoddi ovddidii čuovvovaš árvalusa Sámediggái áššejođiheaddji Nils Jernsletten bokte:

STATENS SKOGER - EARÁ VEJOLAŠ ORGANISEREN VUOGIT
- GULASKUDDAN

Lávdegotti árvalus:

1: Sámediggi čujuha ahte Stuoradiggi dán oktavuođas go giehtadalai Innst. S. nu. 205 (1988-89) mearridii ávžžuhit Ráđđehusa čielggadit eará vejolaš organiseren vugiid "Statens Skoger" Direktoráhtii. Ulbmil čielggadusas eaktudii ahte galget sáhttit ávkkáleappot geavahit direktoráhta ealáhusdoaimmaid ovttá dahje mánga iešbirgejeaddji gávppálaš doaimmaid oasis.

Eanadoalldedepartementta barggojoavkku loahpadii cuonománus 1991 ovttajienalaš evttohusa rievdadit direktoráhta stáhta fitnodahkan ođđa láhkaevttohusa mielde. Joavku lea bidjan njeallje čuovvovaš válđočuoggá vuođđun iežas evttohusas:

- Válđit vuhtii politihkalaš stivrenvejolašvuođa
- Válđit vuhtii čielga ovddasvástádusa juohkkáseami
- Válđit vuhtii ahte bargit galget beassat leat mielde mearrideamen ja bargiid vejolašvuođaid
- Válđit vuhtii mo sáhtta rievdaduvvot ja beaktilvuođa

2: Mandáhta addá čielgasit áddet ahte boahhteáiggis galgá garraseabbot sirret direktoráhta doaimmaid gávppálaš ja hálddašanoasi. Organisašuvdnavuohki ja oktavuohhta stáhta eiseválddiide evttohuvo nu ahte galgá leat Hermansenlávdegotti evttohusaid siskabealde, Čilgehus NAČ 1989:5 Buoret organiserejuvvon stáhta.

Sámediggi ádde dán vuođu. Stáhtas orrot leamen stuorra ođasmahttinvejolašvuođat go vuhtiiváldit dan boahteáiggi iešguđetlágan ja sierralágán doaimmaid organiserema. Muhto dát bargu ferte dáhpáhuvvat guhkkit áiggi badjel gos vuđolaččat guorahallojuvvo juohke áidna vejolašvuohta. Dát maiddái dan vuhtiiváldima vuođul ahte leat muhtun muddui jurddagiidda vuođđuduvvon elemeanttat čatnojuvvon dáláš vugiide main lea vuođđu earret eará politihkkálaš vuođđo-oainnuin. Hástalus dán oktavuodas lea gávdnat praktihkkálaš čovdosiid mat maiddái suodjalit prisihppalaš oainnuid.

3: Sámediggi čujuha bargojoavkku leat viidát guorahallan organisašuvdnavuogi válljemis direktoráhta boahteáiggi hástalusaid vuođul. Bargojoavkku oaiveoainnu vuođul, lea joavku dan oaivilis ahte DSV juksá mihtuidis jos fitnodagat organiserejuvvojit ođđa evttohuuvon stáhta fitnodagaid lága mielde. Dákkár rievdadeapmi sáhtta dagahit ahte organisašuvdna sáhtta buorebut ráhkadit ođđa gánnáhahtti doaimmaid iežas máhtolašvuođa ja návccaid bokte. Bargojoavku oaivvilda ahte ealáhusdoaimmas lea iešalddis luvvoseabbo oktavuoha mearrideaddji eiseváldiide, muhto ferte maiddai váldit vuhtii DSV´a hálddašan doaimmaid, mas lea lagat oktavuoha njunušeiseválddiiguin. Bargojoavkku čoahkkáigeassu lea:

"DSV organiseren stáhta fitnodahkan buktá buori dássedeattu politihkalaš stivrejumi ja fitnodagaid iešmearridan-friddjavuođa gaskii. Politihkalaš bearráigeahčču suodjaluvvo dainna go stáhta eaiggáduššá okto fitnodaga ja sáhtta čađahit iežas mearridanválddi stáhta fitnodaga alimus orgána bokte - fitnodatčoahkkinn - gos dušše stáhtaráđis lea jienastan-vuoigatvuoha" (gč. evttohusa oassi 6.4. s. 70).

Dasa lassin lea evttohuuvon sirret almmolaš riektái guoski doaimmaid eret oaivekántuvrras sierra, ja soames divusteamit hálddahusa bargguid hárrái vai sihkkarastá dáid áššiide doarvái buori politihkalaš stivrema (Lagat guorahallan dán áššiš lea dahkkon 8. čuoggás vulobealde).

4: Sámediggi oaivvilda ahte guláskuddan lea oalle gárži. Diggi fertii ieš váldit oktavuoda Eanadoallo-departementtain cealkámuša oktavuodas. Sámediggi guláskuddan áhahussan čujuha ahte Stáhta vuovdedirektoráhta stivra lea juohkásan eanetlohkui ja unnitlohkui rievdademiid organseren áššis. Eanetlohku, njealjis, eai ávžžut DSV´ rievdaduvvot stáhta fitnodahkan, muhto unnitlohku, golmmas, doarju dan. Eanetlohku čujuha ahte stáhta opmodadagat lea čadnojuvvon lágaide ja mearrádusaide mat dahket váttisin čađahit dábálaš gávppálašdoaimmaid ja ahte DSV´a hálddašanbarggut ja almmolašriehtái gullelaš mearridanbarggut eai soaba ovttas doarvái bures stáhtafitnodat-málliin.

Viidáseabbot čuoččuha eanetlohku ahte oktavuođat daid orgánain, main DSV´a bargá ovttas, sáhttet hedjonit ja geahppánit. Ja oaivvilda maiddá ahte oppalaš váikkuhus boahhteáiggi bargo addimii sáhttá šaddat hirbmat unni. Eanetlohku hálida ovdal viiddidit fápmodusaid hálddašanmálla siskkabealde.

5: Sámediggi bidjá erenoamážit merkii barggojoavkku evttohusa ahte stáhta fitnodat galgá leat njuolggadusaddi stáhta vuođđo-opmodahkii, oamastanvuoigatvuohta stáhta visttiide ja doaibma-gaskaomiide. Dán oktavuođas šaddá stáhta fitnodaga oamastanvái di regulerejuvvot stáhta fitnodat lágaid ja fitnodaga lágaid mielde.

Nuppebealis boahdá ovdan evttohusas ahte stáhtaopmodaga ja stáhta matrikulerekeahtes eatnamiid vuovdin Finnmárkkus ráddjejuvvo liikká garrasit lága bokte (geahča s. 74). Dát eana lea sullii 75 % direktoráhta olles hálddašanviidodagas. Vuođđun vuovdinráddjemiidda Finnmárkkus daddjojuvvo leat boazodoalu viiddis vuoigatvuođat guohtoneatnamiidda, guoddin sajiide ja johtolagaide. Ealáhusas leat diekkár vuoigatvuođat ja lea oastán stáhtaopmodaga Romssas, Nordlánddas ja Trøndelága filkkas ja maid Hedemárkkus. Dás eai leat goittotge lágas mearriduvvon vuovdinráját earret go stáhtaopmodagas mii sáhttá leat boazodoallo-guovlluin. Nášuvdnalaš párkkaid ja eará gáhttejuvvon eatnamiid vuovdin ii boađe jurdagiiddage. Dasa áigu Sámediggi mearkkašit ahte sámi vuoigatvuođaid ii sáhte ráddjet guoskat dušše daid vuoigatvuođaide mat leat čatnon boazodollui.

Bargojoavku dadjá maiddá ahte dat erenoamáš lánkamearrádusat mat gusket stáhta opmodagaide bohtet ain leat fámus mannil go vuođđogirjenjuolggadusat leat sirdon dan ođđa stáhta fitnodahkii. Vejolašvuohta rievdadit opmodatkategoriaid (ovdamearkka dihtii oston opmodat stáhta opmodahkan) livčče maiddá boahhteáiggis vejolaš.

Bargojoavku ávžžuha dán vuođul ahte njuolggadusat vuođđo-opmodahkii mas DSV´as lea hálddašanovdasvástádus odne, sirdojuvvo fitnodahkii. Dat addá čielgaseapmos vuoigatvuođa fitnodahkii hálddašit opmodaga daid njuolggadusaid mielde maid lágat ja njuolggadusat addet. Vuođđo-opmodaga pántii bidjan gielddus váldojuvvo mielde njuolggadusaide. Fápmudusat mat gusket oastimii ja vuovdimii váldojit maid sisa. Fitnodaga opmodatgeavaheami servodatlaš bearráigeahčču lea dalle sihkkaraston (geahča čuoggá 6.4.3.2 2 76)

6: Sámediggi čujuha ahte Stáhta vuovdediretoráhta doaimmat leat juhkon guovtti čielga oassái:
- fitnodatlaš doaimmaide mas oaiivemihttomearri lea ráhkadit dohkálaš ekonomálaš bohtosiid doibmii
- hálldahuslaš doaimmat.

Evttohusas daddjo ahte direktoráhta galgá geavahit dan fámu mii gullá Eanadoallodepartementta vuollái, 12. njukčamánu lága bokte, stáhta matrikulerekeahes eatnamii Finnmárkku filkkas (geahča s. 37). Nuppebealis daddjo ahte stáhta opmodaga oastin ja vuovdin lea ealáhusdoaimma (geahča s. 59). Válđojuvvo goittotge eaktun vuhtiiváldit diliid Finnmárkkus, go daddjojuvvo ahte dát spiehkastit veahá dan ealáhusdoaimma meroštallamis go hattit leat čatnojuvvon hadde-mearridemiide.

Čuoččuhuvvo maid ahte gáibádus fitnodatekonomalaš vuitui ferte buot stáhta eatnamiin vihkkehallot daid eará oassemihttomeriid ektui mat leat dáid doaimmaide. Dat erenoamáš láhkamearrádušat mat gustojit stáhta opmodagaid hálddašeapmái galget ain gustot vaikko vel nuppástahttoge stáhta fitnodahkan. Vuoigatvuođat dahje geatnegasvuođat eai leat evttohuvvon rievdaduvvot opmodaga, vuoigatvuođaid ja geatnegasvuođaid sirdima oktavuođas stáhta fitnodahkii (geahča s. 79).

7: Sámediggi čujuha ahte buohtastit evttohusa dieđuid (geahča čuogg á 5 ja 6 ovddabealde), dilis gaskal stáhtafitnodaga ja nu gohčoduvvon stáhta matrikulerekeahes eatnama Finnmárkkus addá nuppástuhttima mannil mánggalágan gova. Sámediggi lea dán vuođul veaháš eahpesihkkar, leago dákkár eanavuovdin Finnmárkkus áddemis hálddašeapmin iige gávpedoaibman. Lea šállošahtti go nuppástuhttin ii buvttu rievdadusa odná stáhta eanagávppašeapmái Finnmárkkus.

Dikki fuolla čatnasa maiddáid dan dillái go fokuseret DSV gávppálaš doaimmaid oasi, ja gánnáhahttivuođa gáibádusa, goittotge eahpenjulgestaga sáhtta bidjat deattu direktoráhta hálldahuslašdoaimma oassái (geahča maid evttohusas čuoggá 6.3.1 s.63). Jus dat lea duohta, de lea gažaldat váldágo stáhta matrikulerekeahes eanaláhka Finnmárkkus odná njuolggadusainis doarvái vuhtii eanavuovdin ráddjen vejolašvuođa, de dássida dát dan dili.

8: Bargojoavku rávve ahte direktoráhta odná doaimmat biddjojit sierra organisašuvdnii, liikká mannáge go lea rievdaduvvon stáhta fitnodahkan. Ja liikká evttohuvvo ahte galgá dahkkot siskkáldas nuppástuhttin almmolaš riektái gullelaš bargguin DSV oaivekántuvrras, dan bokte ahte sirret daid sierra oassin. Dát oassi galgašii guoddit dan ovddasvástáduš daid áššiin gos direktoráhta geavaha válddi. Dát oaivvilda eankil-njuolggadusaid dahje mearrádušaid mearrideami. Dasa lassin evttoha bargojoavku ahte berre árvoštallot galgetgo almmolaš riektái gullelaš barggut sirrejuvvo sierra osiide eankilis hálddašemiin, lea dan duohkin man ollu diekkár áššit leat ja leago praktihkalaččat vejolaš (geahča evttoša oasehusas 6.4 s. 71).

Sámediggi lea mearkkašan ahte go galgá vuhtiiváldit riektisihk-karvuođa ja ovttadássásaš meannudeami ferte suodjalit ahte dáláš váidalanvejolašvuođa Eanadoallodepartementii doalahuvvo. Dát evttohuvvon dán doaibmasuorggi rehkedoalu fievrrideami rievdadeapmi sierra boađussuorgin stáhtafitnodagas, vai dänge doaimma oasis maiddái oainnusin dahkko DSV:a doaibma, gánske buorebut go dál. Mii guoská Direktoráhta hálldahuslácčat geatnegahtton doaimmaide lea bargojoavku gávnahan ahte fitnodatčoahkkin addá doarvái buori politihkalaš stivrema dáid áššiin. Muđui sáhtá bargoaddi ollu sájiin bidjat gáibádusaid mo bargu galgá čađahuvvot. Go dietge maiddái evttohuvvo sirrejuvvojit sierra rehketoalu boađussuorgin, buoriduvvo dán doaimma oppalaš geahčastat. Bargojoavkku mielas orrot politihkalaš stivrenvejolašvuođat bures váldojuvvon vuhtii, go addojuvvo doarjja maiddái dáid bargguide stáhta bušeahtta bokte.

9: Bargojoavku oaivvilda ahte lea ieš alddis okta mihttomearri doalahit buot dálá doaimmaid Stáhta vuovdedirektoráhta siskkabealde, mii šaddá sierra orgánan rievdadeami manná stáhta fitnodahkan. Sámedikkis lea áddejupmi daid ovttastahttin oainnuide. Nuppe dáfus čujuha diggi ahte eanavuovdinstivrra doaimmat leat erenoamážat Finnmárkkus direktoráhta eará doaimmaid ektui. Eanadoallostivra lea dán čujuhan maid gulaskuddancealkámušastis 4. geassemánus 1991. Celkojuvvo earet eará:

"Stáhta sullasaš oktovuoigatvuođa sadji eanaeaiggádin fylkkas dahká maid váttisin hárjehit vuođđoeaiggátválddi. Geavahus čájeha ahte servodatlaš beroštumiid vihkkehallamat leat bajimuš dovdomearkkat go stáhta čađaha eanaeaiggát rievtti Finnmárkkus."

Čujuhuvvo viidáseabbot ahte Eanavuovdinkántuvra lea áidna hálddašankántuvra mii gullá Stáhta vuvddiide mas lea sierra stivra. Eanavuovdinstivra lea fágalaččat ja politihkalaččat čohkkejuvvon. Finnmárkku fylkkalávdegoddi nammada 3 áirasa ja Eanadoallodepartementa nammada fas 3 fágaáirasa fylkkalávdegotti evttohusa mielde. Eanavuovdinstivrra jođiheaddji lea fylkkamánni. Dán vuođul celko viidáseabbot:

"Dát oktan sierra lánkaásahusaiguin ja hálddašan vieruin addá Eanavuovdinkántuvrii viiddis válddi hálddašit Stáhta eatnama ja friddja saji bajit dási eiseváldiid ektui, buhtastahtton eará hálddašemiiguin mat gullet Stáhta vuvddiid vuollái. Stivra oktii bidjama ja nammadanvuogi mielde lea maiddái sihkkaraston guovlulaš politihkalaš vihkkeamat ja báikkálaš heiveheapmi go mearrádušat dahkkojit. Dát lea mearkkašahtti elementa Stáhta eatnamiid hálddašemi oktavuođas fylkkas."

Go Eanavuovdinstivra lea guorahallan ovttaskas beliid árvalusas, de cealká Eanavuovdinstivra ahte eahpida leago stáhta fitnodat modealla dohkkálaš organiserenvuohki nu garrasit hálddašan guvlui manni doaibma go Eanavuovdinstivra lea.

10: Sámediggi deattuha dan seammá maid Eanavuovdinstivrage dan erenomášvuoda hálddašit stáhta matrikulerekeahates eatnama Finnmárkkus. Go direktoráhta rievdaduvvo stáhta fitnodahkan gártá eanavuovdinstivra, mii lea goittotge belohakkii álbmot válljen orgána, oassin stáhta fitnodagas.

Dát orru leamen Sámediggi oaivvila mielde jorgut. Dán seammá jorgguvuoda sisttisdoallá maiddá iješ rievdadeapmi, mii dušše bidjá deattu buoret fitnodatlaš oasi doaimmas, seammás eaktuduvvo doalahuvvot hálddašan oasi, dego ii mihkkege livčče dáhpáhuvan. Dan vuođul maid nu gohčoduvvon stáhta matrikulerekeahates eatnama hálddašeapmi Finnmárkkus lea, lea dát veadje-meahhtun. Eanaš oassi politihkalaš doaimmain fylkkas lea čadnon osiide mat jorret daid gažaldagaid birra maid dán eatnama hálddašeapmi Finnmárkkus dagaha.

Sámediggi oaidná lunddolažžan ahte sihke prinsihpalaš ja dárkilis gažaldagat mat gusket hálddašeapmái leat bistevas politihkalaš digáštallama vuolde fylkkas. Dat daid hástalusaid ja vejolašvuodaid vuođul mat leat go váldá vuhtii servodatovdáneami regulerijuvvo iješ stáhta matrikulekeahates eatnama lága ja dáid njuolggadusaid bokte mat gusket Finnmárkui. Dán vuođul deattuha Sámediggi ahte iješ Direktoráhta Stáhta vuvddiid earáláhkái organiseren stáhta fitnodahkan, čavgasit juridihkkálaččat ii várra guoskka lága hálddašeapmái, de orru juo direktoráhta earáláhkái organiseren dego rievdadus iešalddis. Sámediggi čujuha maiddá ahte Eanavuovdinstivra doarju dáid oaiviliid, ja cealká:

"Stáhta eatnama hálddašeapmi Finnmárkkus lea hui árkkes gažaldat fylkka ássiide. Dan duođašta digáštallan vuoigatvuodaid birra eatnamiidda ja čáziide. Dát mearkkaša ahte berre leat erenoamáš várrugas addimis signálaid rievdadit hálddašan vuogi Finnmárkkus mii čuovvu vejolaš organisašuvdnavuogi rievdadeami ja čatnaseami stáhta apparáhtii ja politihkalaš bajit dási eiseváldiide. Eanavuovdinstivra eaktuda ahte stáhta matrikulekeahates eatnamiid hálddašeami vuođoprinsihpat leat huksijuvvon, ja mat leat čállon njuolggadusaide ja hálddašan vuohkái eai rievdaduvvo čatnaseami vuogi geažil."

Dán vuođul váldá Sámediggi garra várašumi ahte jos Stáhta vuovdedirektoráhta rievdaduvvo stáhta fitnodahkan, ii rievdat riektidili eatnamiidda ja čáziide.

11: Váikko orru leamen eaktun Stuorradikki bealis ahte stáhtaeatnamiid ja eará eatnamiid hálddašeapmi ja eará eatnamiid mat leat stáhta hálddašeami vuolde, dáláš lágaid ja njuolggadusaid ektui, eai galgga rievdaduvvot vaikko vel nuppástuvvo stáhta fitnodahkan. Áigu Sámediggi goittotge dán suokkartallama vuođul mii lea ovddabealde čájehit garra eahpá-dusa galgágo Finnmárkku stáhta matrikulekeahates eatnamiid lánka hálddašuvvot direktoráhta bokte manná vejolaš rievdademiid organiseremis. Sámediggi čujuha ahte lea dárbu rievdadit muhtun oasi siskildus hálddašan bargguin rievdadeami oktavuođas. Sámedikki oaivila mielde bajida dát gažaldaga galgetgo Eanavuovdinkántuvrra doaimmat sirdojuvvot eret direktoráhtas ja biddjojuvvot eará orgána vuollái gaskaboddosaččat. Dán oktavuođas sáhtá árvvoštallat galgágo Eanavuovdinstivra biddjojuvvot njuolga Eanadoallodepartementta vuollái.

Nuppe bealis Sámediggi čujuha dasa ahte Sámi vuoigatvuođa lánveggotti mandáhta maiddá sísttisdoallá hálldahuslaš gažaldagaid árvvoštallama mii guoská Finnmárkku eatnamiide ja čáziide. Vejolaš ođđa álgagat dan golmma ovddabealde namuhuvvon válljenmuniid guvlui sáhtá áddejuvvo ahte dát lea geahččaleapmi ovddaldit Sámi vuoigatvuođa lánveggotti rávvagiid. Dát guoská goittotge gávdnat čovdosiid mat eanemusat čájehit boahhteáigái ollislaš perspektiivvas. Danin livččii unnimusat "dramáhtalaš" Sámi vuoigatvuođalánveggotti doaimmaid ektui bidjat Eanavuovdinkántuvrra njuolgga Eanadoallodepartementta vuollái.

Dán čovdosa ferte liikká bidjat lagat guorahallama vuollái go vuhtiiváldit dárkilvuođa ovdalga dahkkojuvvo loahpalaš mearrádus. Sámediggi ávžžuha danin ahte jos Stáhta vuovdedirektoráhta rievdaduvvo stáhta fitnodahkan dás duohko, ii galgga sísttisdoallat Eanavuovdinstivra doaimmaid. Diggi evttoha ahte čielggaduvvojit lagabuidda dat golmma ovddabealde namuhuvvon vejolašvuođa, gos Sámi vuoigatvuođaid lánveggotti bargu árvvoštallo maiddá vuhtiiváldot, ovdalga loahpalaččat mearriduvvo Eanavuovdinstivrra boahhteáiggi doaimmaid hárrái.

12: Čoahkkáigeassu

I. Sámediggi cealká Stáhta vuvddiid Direktoráhta organiseren-vuogi evttohusa hárrái ahte mii guoská vuoigatvuođaide hálldašit eatnamiid ja čáziid, dát mearkkaša mearridit eatnamiid badjel maid stáhta hálddaša. Dát guoská dan nu gohčoduvvon stáhta eatnamiid hálddašeapmái Finnmárkkus, ja muđui eará stáhta eatnamiid Norggas. Váikko gávppalaš doaimmaid ekonomálaš stivrejupmi guoská maiddá riektigeavahussii, oaidná Sámediggi ahte dán bealis lea uhccánot prinsihppalaš mearkkašupmi riektidillái.

Vuoigatvuođaid hálddašeamis lea hirbmat stuorra mearkkašupmi mo hálldašit riektidili. Sámi vuoigatvuođaid lánveggoddi mii nammaduvvui Gonagaslaš resolušuvna bokte 1980:s čielggada dál vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide Finnmárkkus, erenoamážit sámi vuoigatvuođaid ektui.

Hálddašanortnegat leat maiddáí dehálaš oassi Sámi vuoigatvuođaid lávdegotti mándahta oasis. Sámediggi oaidná danin eahpidahttin jus dál ovdánahtto eará hálddašanortnet mii guoská sámi vuoigatvuođaid dillái ovdalgo Sámi vuoigatvuođaid lávdegoddi lea addán iežas čielggadusa. Dát erenoamážit dan dili vuođul go 75% daid eatnamiin maid stáhta hálddaša leat Finnmárkkus.

II. Joavku mii lea árvoštallan eará válljenmuniid organiseren-vuohkáí Direktoráhta stáhta vuvddiid várás eaktuda ahte politihkkálaš bearráigeahčču stáhtafitnodagas suodjaluvvo nu ahte stáhta eaiggáduššá okto fitnodaga ja sáhtta geavahit iežas válddi stáhtafitnodaga bajimuš organafitnodagačoahkkima bokte, gos lea dušše stáhtaráđis jienastanvuoigatvuohta. Muhto seammás daddjojuvvo ahte Stuorradikkisge ii galgga leat njulgesdaga váikkuhanváldi:

"Stáhtavuvddiid organiseren stáhtafitnodahkan sáhtta hui uhccán dagahit dan ahte Stuorradiggi sáhtta addit njuolggo mearrádusaid fitnodahkii, almmá ahte dat dahkkojuvvo lága bokte.

Maiddáí Departemeantta vuođđolágalaš ovddasvástádus sáhtta leat ráddjijuvvon.

Eaiggádis, dát mearkkaša stáhta dan Departemeantta bokte man vuollái fitnodat gullá ii leat makkárga njuoggo váldi, dahje ovddasvástádus doaimmas."

Dát árvoštallamat maid bargojoavku lea dahkan čájehit čielgasit ahte ortnet gos DSV lea stáhtafitnodahkan, leat Sámedikki vejo-lašvuođat garrasit ráddjejuvvon mii guoská geavahit njuolggo politihkkálaš váikkuhanválddi mearridit opmodagaid badjel. Dán vuođul lea Sámediggi eahpádusas galgágo ráhkaduvvot dákkáraš ortnet, almmá ahte váikkuhusat sámiid vuoigatvuođaid dillái leat árvoštallon.

III. Mii guoská mearridanvuoigatvuhtii stáhta eatnamiid badjel, sáhtta dilli rievdat dan evttohuvvon ortnega geažil. Daddjojuvvo dás árvalusas ahte dan ođđa fitnodagas lea sierra čanakeahtes mearridan-vuoigatvuohta ja šaddá ná leat geatnegahtton ohcat konsešuvnna. Go lea sierra čanakeahtes mearridan-vuoigatvuohta leat vuoigatvuođat ja geatnegasvuođat biddjojuvvon álgovuđolaččat fitnodahkii, eaige stáhtii. Dát mearkkaša ahte ieš riektivuođđu, goittotge áiggi mielde, šaddá sirdašuvvat dan láhkái maid Sámediggi ii sáhte dohkkehit. Mii guoská vuoigatvuođaid eatnamiidda ja čáziide lea Sámedikki riektipolitihkkálaš vuođđu dat ahte sámit sin iežaset ássanguovlluin lea dološ vuoigatvuođat dološ áiggi rájes.

IV. Ollislaš árvoštallamiid vuođul áigu Sámediggi garrasit ávžžuhit loahpat dan jurdagis go DSV dál šaddá earáláhkái organiserijuvvon stáhtafitnodahkan gos vuođđo-opmodagaid vuođđu, mas DSV:as lea dál olles hálddašan ovddasvástádus, sirdojuvvojit fitnodahkii.

V. Čujuhat Vuodđolága § 110 a, sámeláhkii ja ILO-konvenšuvdnii 169 álgoálbmogii ja čeardalaš álbmogii hárrái iešmearrideaddji stáhtain, gáibida Sámediggi beassat leat mielde Direktoráhta stáhta vuvddiid stivrras ja Finnmárkku eanavuovdinkántuvrra stivrras.

III JIENASTEAPMI

Váldolávdegotti mearrádus-árvalus mearriduvvui ovttajienalaččat.

Sámedikki hálddahus, 26.09.1991

Per A. Bær
refereanta
sign.